

GİRESUN
ÜNİVERSİTESİ . UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
Graduate School of
Social Sciences

RADYO,TELEVİZYON VE SİNEMA
ANABİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

Mert KAPLAN
20152025006

2019

GİRESUN

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BELGESEL VE ETNİK KİMLİK İLİŞKİSİ: 2000 SONRASI TÜRK
ETNOGRAFİK BELGESEL SİNEMASINDA ETNİK KİMLİK OLGUSU**

Mert KAPLAN

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Barış YETKİN

GİRESUN

2019

7. EKLER

Ek 1

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 19.04.2019 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Mert KAPLAN'ın, Belgesel ve Etnik Kimlik İlişkisi: 2000 Sonrası Türk Etnografik Belgesel Sinemasında Etnik Kimlik Olgusu başlıklı tezini incelemiş olup aday, 06.05.2019 tarihinde, saat 15.00' de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Doç. Dr. Ufuk UĞUR	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Barış YETKİN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mesut ÇOŞKUN	
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../201..

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Belgesel ve Etnik Kimlik İlişkisi: 2000 Sonrası Türk Etnografik Belgesel Sinemasında Etnik Kimlik Olgusu” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/06/2019

Mert KAPLAN

ÖNSÖZ

Belgesel sinema ve etnik kimlik ilişkisi kapsamında, etnografik belgeselin kültür aktarıcılığı işlevi üzerinde duran bu tez çalışması, Türkiye özelinde bir sınırlandırma yaparak altı belgesel içerisindeki kültürel unsurları, Karl. G. Heider'in etnografik filmin özelliklerini ortaya koyduğu şemasından yararlanarak içerik analizi yöntemiyle çözümlenmektedir.

Yapılan çalışmayla incelenen altı filmin de, etnik kimliği tarihsel bütünlük içerisinde taşıyan etnografik içerikli filmler oldukları sonucuna varılmaktadır. Konunun belirlenmesi ve çalışmanın başında, beni sürekli cesaretlendiren kıymetli hocam Prof. Dr. Battal ODABAŞ'a, tez çalışmasının bitimine kadar her aşamada bilgi ve görüşleriyle yanımda olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Barış YETKİN'e, bana sinemayı sevdiren değerli hocam Prof. Dr. Meral SERARSLAN'a, deneyimlerinden daima yararlandığım Prof. Dr. Aytekin CAN, Prof. Dr. Beybin KEJANLIOĞLU, Öğr. Gör. Ruhi Gül, Ali AKSÜT, Dr. Kazım Tolga GÜREL ve bu süreçte destekleriyle hep yanımda olan aileme sonsuz teşekkür eder, çalışmanın bundan sonraki araştırmacılara yararlı olmasını dilerim.

ÖZET

Belgesel ve Etnik Kimlik İlişkisi: 2000 Sonrası Türk Etnografik Belgesel Sinemasında Etnik Kimlik Olgusu, Mert Kaplan: Çalışma, esas olarak kültür aktarıcılığı işlevi gören etnografik belgesel sinemanın etnik kimlikle olan ilişkisini açıklamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda tez çalışması içerisinde, öncelikle etnik kimlik kavramı ve Türkiye’deki etnik kimlik olgusu, etnografya ve etnolojinin ne olduğu, etnografik belgesel sinemanın tanımı, özellikleri açıklanmış; Türkiye’deki etnografik belgesel film çalışmaları analiz edilmiştir.

Karl G Heider’in etnografik filmin özelliklerini ortaya koyduğu şemasından yararlanılarak içerik analizi yöntemi uygulanan çalışmada, altı film üzerinden bir değerlendirme yapılarak, filmler içerisindeki etnografik verilere ulaşılmıştır. Bulgulardan elde edilen sonuca göre, belgesellerin etnik kimlikleri tarihsel bütünlüğüyle taşıdıkları ve etnografik belgeselin bir özelliği olan katılımcı gözlem anlayışına dayalı oldukları görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Etnik kimlik, etnografya, etnoloji, kültür, etnografik belgesel

ABSTRACT

The Relationship Between Documentary and Ethnic Identity: Ethnic Identity in Turkish Ethnographic Documentary Cinema After 2000, Mert Kaplan: The study aims to explain the relationship between ethnographic documentary cinema and ethnic identity. In this context, the study is primarily the concept of ethnic identity and ethnic identity in the case of Turkey, ethnography, ethnology and what is the definition of ethnographic documentary films, features disclosed; ethnographic documentary film work was analyzed in Turkey.

Karl G. Heider's ethnographic film features of the scheme that uses the content analysis method applied in the study, an evaluation of the six films, ethnographic data within the films were reached. According to the results, it is seen that the documentaries carry the ethnic identities with their historical integrity and they are based on the participatory observation concept which is a feature of ethnographic documentary.

Keywords: Ethnic identity, ethnography, ethnology, culture, ethnographic documentary

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AB: Avrupa Birliği

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

a.g.e.: Aynı eser

a.g.m.: Aynı makale

BM: Birleşmiş Milletler

bk.: bakınız

CIFE: Uluslararası Etnografik Film Komitesi

M.Ö.: Milattan önce

M.S.: Milattan sonra

PKK: Kürdistan İşçi Partisi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

THA: Çerkesler'de tanrı

TDK: Türk Dil Kurumu

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

vs.: ve saire

TABLolar/ŞEKİLLER DİZİNİ

Tablo 1 Filmlerin Karşılaştırmalı Analizi.....	132
--	-----

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	iv
TABLOLAR/ŞEKİLLER DİZİNİ	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ETNİK KİMLİK KAVRAMI.....	5
1.1. ETNİK KİMLİĞİN TARİHSEL OLARAK ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ VE GELİŞİMİ.....	10
1.2. ETNİK KİMLİK VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ.....	15
1.3. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK OLGUSU VE ETNİK KİMLİĞE YÖNELİK YENİ YAKLAŞIMLAR	19
1.4. TÜRKİYE'DE ETNİK KİMLİK GERÇEĞİ, ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİM SÜRECİ.....	30
1.5. TÜRKİYE'DE ETNİK GRUPLAR	35
1.5.1 İnanç Temelli Etnik Gruplar: Aleviler, Süryaniler ve Yezidiler	35
1.5.1.1.Aleviler	35
1.5.1.2.Süryaniler.....	38
1.5.1.3.Yezidiler	42
1.5.2. İrk Temelli Etnik Gruplar: Lazlar, Kürtler, Zazalar, Çerkesler, Gürcüler, Hemşinliler, Tahtacılar ve Çingeneler.....	47
1.5.2.1.Lazlar.....	47
1.5.2.2.Kürtler.....	53
1.5.2.3.Zazalar.....	57
1.5.2.4. Çerkesler	60
1.5.2.5.Gürcüler	63
1.5.2.6.Hemşinliler	66
1.5.2.7. Tahtacılar	70

1.5.2.8.Çingenerler	74
---------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

2. ETNOGRAFYA VE BELGESEL SİNEMA	78
2.1. ETNOGRAFYA	78
2.2. ETNOGRAFYA VE ETNOLOJİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	80
2.3. ETNOGRAFİK ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ.....	81
2.4. ETNOGRAFYA VE BELGESEL SİNEMA İLİŞKİSİ.....	83
2.4.1. Etnografik Film ve Tarihsel Gelişim Öyküsü	86
2.4.1.1.Robert Flaherty	88
2.4.1.2.Jean Rouch ve Etnokurmaca	90
2.4.3. Etnografik Belgesel Filmin Yapım ve İçerik Özellikleri.....	94
2.4.4. Türkiye’de Etnografik Belgesel Film Çalışmaları ve Gelişim Öyküsü	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM	100
3.1. ARAŞTIRMA MODELİ	100
3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM	100
3.3. VERİLERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ.....	101
3.4. VERİLERİN ANALİZİ.....	101
4. BULGULAR VE YORUM	102
SONUÇ.....	137
KAYNAKÇA	139
EKLER.....	147

GİRİŞ

Gerçeği kaydetme aracı olan belgesel, toplumsal anlamda bellek işlevi taşıyarak insan topluluklarının dünü ve yarını arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Toplumların hafızasına katkı sunarak, gerçeği yeniden inşa eden belgesel sinema, bir anlamda geçmişini bugüne taşımaktadır.¹ Godard bu durumu, “Sinema, tarihi görünür kılmalıdır” diye açıklarken, aslında tarih ve belleğin sinemasal imgelerle yeniden inşasını kastedmektedir.² Belgeselin belleği kaydetme işlevi, gerçekliği yönetmenin bakışıyla yeniden yorumlayarak sağlanmaktadır. Burada amaç, gerçeğe büyük ölçüde sadık kalabilmektir.³ Bellekteki gerçeklikleri gün ışığına çıkartma çabası, bireysel deneyimlerin bir aradallığıyla izleyiciye “aydınlanma” sağlamaktadır.⁴ Belgesellerde yer alan öyküler, izleyicinin ötekini anlamasına yardımcı olup, belgeselin azınlık olanla bağına da kurmaktadır. Etnografik belgesel sinema ise, yaptığı kültür aktarıcılığı sayesinde, insan belleğine ayrı bir katkı sunmaktadır. İnsan kültürlerini, dışarıdan bir gözle anlatmaya çalışan etnografik belgesel sinema, bu yönüyle nesnel gerçekliği yorumlamaktadır. Geçmiş toplumlarda önce sözlü kültür, sonrasında ise yazı, kültürel olarak aktarıcılık işlevi görürken, günümüzün küresel dünyasında belgesel, toplumların gerçekliğine ayna tutmaktadır. Bu çalışmada, “belgesel sinema ve etnik kimlik ilişkisi kapsamında ele alınan belgesellerde etnografik unsurlar bulunmaktadır” hipotezinden hareket edilmektedir.

Konuyla ilgili daha önce yapılmış olan üç tez (*Sinema ve Antropoloji Etnografik Veri İçeren Belgeseller Örnek Üç Belgesel Film İncelemesi, Kültürün Aktarılmasında Etnografik Belgesel, Belgesel Sinemada Etnografik Yaklaşımlar*)den yararlanılmış olup yapılan çalışmanın diğerlerinden farkı, Türkiye’deki etnik kimlikleri tarihsel bütünlüğüyle ele alan etnografik içerikli filmler üzerinden sınırlandırılmış olmasıyla ayrılmaktadır. Ayrıca, kameraarkası org.’dan ulaşılan sonuçlara göre, Türkiye’de yapılan 500 etnografik içerikli filmde ulaşılabilirlik

¹ Asuman Susam, *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema: 2000 Sonrası Türk Belgesellerinde Gerçek-Temsil İlişkileri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, s. 169.

² Susam, a.g.e., s. 169.

³ Özgür İpek, *Tamıktıklar Sineması: Belgesel Sinema Üzerine*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2014, s. 37.

⁴ Susam, a.g.e., s. 184.

durumları dikkate alınarak altı film üzerinden örneklem alınmıştır. Karl G. Heider'in etnografik filmin özelliklerini ortaya attığı şemasından içerik analizi yöntemiyle yararlanılan tez çalışmasının amaç ve problemine bakıldığında; temel sorunsalı etnik kimlik ve belgesel sinema arasındaki ilişki olan bu çalışma, Türkiye'deki etnik kimliği tarihsel bütünlüğüyle ele alan belgeseller üzerinden bir değerlendirme yapmaktadır. İncelenen filmlerdeki etnografik bulguların, etnik kimliği taşıyan kültür içerisindeki yeri açıklanmaktadır. Daha önce bu konuyla ilgili yapılmış olan tez çalışmaları incelenerek, ilgili literatür taraması problemin belirlenmesi için yapılmıştır. Çalışmanın sorunsalını oluşturan hipotez içerisinde etnik kimlik kavramı bağımsız değişken iken, incelenen etnografik belgeseller, bağımlı değişkendir. Araştırmanın amacı; etnik kimlik olgusunu, saha araştırması yöntemiyle inceleyen etnografyanın belgesel sinemanın kültür aktarıcılığı işlevi üzerinden bir araya gelmesinin değerlendirilmesidir. Bu amaçla yazılan tez çalışmasının kapsamını, etnik kimlik kavramı ve Türkiye'deki etnik grupların temsilleri üzerinden incelenmesi, etnografya ve sinema ilişkisinin incelenen belgeseller üzerinden ele alınması oluşturmaktadır.

Bu noktada ortaya atılan genel amacın yanı sıra, şu alt sorulara da cevap aranmıştır:

1. İncelenen filmler üzerinden etnografya ve belgesel sinema arasında benzerlikler ya da farklılıklar var mıdır? Varsa ne şekildedir?
2. Filmler içerisinde, etnografya ve belgesel sinemanın ortak bir özelliği olan "katılımcı gözlem" nasıl sağlanmakta ve bu noktada her ikisi arasında ayrılan yönler var mıdır? Varsa, bunlar nelerdir?
3. Etnografik veri, incelenen filmlerde var mıdır? Varsa, bunlar nelerdir ve nasıl kullanılmıştır?
4. İncelenen filmlerde, etnik kimlikler belirli bir tarihsel bütünlük içerisinde anlatılmakta mıdır?

Çalışmayı diğerlerinden ayıran nokta ise, etnik temelli araştırmalar ve bunun sinemadaki yansımalarını ele alan incelemeler, birkaç tez çalışmasının ötesine gidememektedir. Aynı şekilde etnografik belgesel film üzerinden yapılan araştırmalar da, birkaç makale ve tez çalışmasıyla sınırlıdır. Bundan dolayı, hem etnik kimlik kavramı hem de bunun etnografik belgesel sinemadaki sunumuna bakan

bu tez çalışması, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Gerek dünyada, gerekse Türkiye’de sinema tarihinde belgesel sinema denilebilecek ilk örneklerin etnografik veri içeren belgeseller olmasından dolayı yapılan araştırma, alan için önem arz etmektedir. Ayrıca, konuyla ilgili araştırmayı bekleyen ve etnografyanın inceleme alanı olan etnik kimlik olgusunun belgesel sinema aracılığıyla aktarımını değerlendirerek, bu konudaki çalışma sahasına özgül bir boyut katmıştır. Araştırmanın sınırlılığını, ortaya atılan hipotez ve sorunsal oluşturmaktadır. Sınırlandırma yapılırken belirli bir tarihsel çizgi ve planlama içerisinde hareket edilerek, Sünni etnik kimliğin ve Lozan Antlaşması kapsamındaki azınlıkların dışında kalan etnik gruplar içerisinden ayırım yapılmıştır. Örnekleme alınan belgeseller ise, hem bu kapsamdaki etnik kimlikleri ele alan mevcut belgeseller hem de araştırmanın problemi gereği etnografik olmaları yönüyle seçilmişlerdir. Bu amaçla, çalışma içerisinde altı film üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmada, bazı varsayımlar da ortaya atılmıştır. Bunlar:

1. İncelenen belgesellerde etnografik unsurlar vardır.
2. Etnik kimliği taşıyan belgeseller, aynı zamanda etnografiktir.
3. İncelenen belgesellerin bazıları tam bir etnografik unsur taşıırken, diğerleri sadece etnografik veri içermektedir.
4. İncelenen belgeseller, etnik kimliği tarihsel bütünlüğüyle taşımaktadır.
5. İncelenen filmler, etnografik belgeselin bir özelliği olan katılımcı gözlem yöntemine dayanmaktadır.

Ortaya atılan hipotez ve varsayımlar ışığında çalışma genel olarak üç bölümden oluşmaktadır. *Birinci bölümde*, etnik kimlik kavramı tarihsel bağıyla anlatıldıktan sonra, çokkültürlülük kavramının etnik kimlik içerisindeki yerine detaylı bir şekilde değinilmektedir. Ardından, Lozan Antlaşması dikkate alınarak Türkiye’de kültürel anlamda azınlık olan etnik kimlikler anlatılmaktadır.

İkinci bölümde, kimliğin kültürel anlamda aktarıcılık işlevini gören etnografya ve belgesel sinema ilişkisi içerisinde etnografyanın ne olduğu, etnografya ve etnoloji arasındaki benzerlik ve farklar, etnografyanın belgesel sinemayla olan bağı, etnografik belgeselin tarihsel gelişimi ve özellikleri, son olarak da Türkiye’deki etnografik belgesel film çalışmaları hakkında bilgiler verilmektedir. *Üçüncü bölümde*, metodoloji detaylı olarak açıklandıktan sonra, altı belgesel film üzerinden

Heider'in şemasına göre yapılan çözümeyle elde edilen bulgular yorumlanmaktadır. *Sonuç* bölümünde ise, tez çalışmasına yönelik değerlendirmeler ve öneriler bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ETNİK KİMLİK KAVRAMI

İnsan çeşitliğini tanımlamada bir gösterge olan kimlik, hem bireysel algıların şekillendirilmesinde hem de toplumsal arketipin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. İnsanların kim oldukları ya da kim olarak görüldükleri büyük ölçüde önem taşır kimlik için. Ancak; kimlik sadece bireysel yaşamların karşılaşmaları ya da sınırları meselesi değildir. Her zaman bireysel biyografiler için başka bir şey de ortaklık ve tarih söz konusu olabilir.

Öyle ki; gay ya da lezbiyen kimlikler, sırrını açmış ya da açmamış bireylere indirgenemez. “Sidney Mardi Gras” ya da Londra’daki “Gay Pride” gibi kitlesel halk olayları, gay ya da lezbiyen olmanın ortak kimlikler olabileceğinin kolektif onaylarıdır. Bunlar her şeyden önce ortak ritüeller, kimlik kutlamaları ve siyasi hareketliliklerdir.⁵

Bireysel bir ifade biçiminin “ortak bir kültür” zemininde kolektif birlikteliklerle bir araya gelmesi olarak görülen kimliğin sosyolojik bir argüman olması üzerinde duran Erol Mutlu, İletişim Sözlüğü adlı kitabında bu kavrama şöyle açıklık getirmektedir: Kimlik; “benlik ya da ait olma duygusudur ve toplum bilimciler, kimliğin toplumsal olarak konumlandığını ifade ederler.”⁶ Sosyolojik açıdan kimliğe bakıldığında, minimal olarak bireylerin ve kolektiflerin sosyal ilişkilerinde, diğer bireyler ve kolektiflerle aralarında bulunan ayırım şekilleri olarak tanımlanabilir.

Kimlik, kimin kim olduğunu bilme meselesidir (ki bu olmadan neyin ne olduğu bilinmemekte). Bireyler arasındaki, kolektifler arasındaki, bireyler ile kolektifler arasındaki benzerlik ve farklılık ilişkilerinin sistematik kuruluşu ve ifadesidir.⁷

Toplumsal anlamda kimliğin yapılandırılması olan etnik kimlik olgusu ise, kolektif bir bilinç oluşturan bireylerin benzerlik ve farklılıklara dayalı bir araya getirilmiş kültürel biçimlendirmeleridir. Sözlük anlamına bakıldığında kavram, ortak

⁵ Richard Jenkins, *Sosyal Kimlik*, çev. Gül Bostancı, Everest Yayınları, İstanbul, 2016, s.17.

⁶ Erol, Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, (6. Baskı), Sofos Yayınları, Ankara, 2012, s. 183.

⁷ Jenkins, a.g.e., s.20.

ve özgün kültürel davranışlar sergileyen kişileri tarif etmektedir.⁸ Weber'e göre; "etnik gruplar, fiziki görünüş ve adet ya da sömürgeleştirme ve göç nedeniyle ortak kökenleri olduğuna subjektif olarak inanan insan topluluklarıdır."⁹

Sosyal bir grup tipinin kendi içinde bölümlenmesi olan etnik grup, her bir üyesinin kendine has ve başka gruplardan farklı sosyal ve kültürel özellikleri olan karmaşık toplumun parçası ya da tek başına bir grup olarak düşünülmektedir.¹⁰ Bir varoluş postülasının sonucu olarak görülen etnik kimlik, subjektif olarak yaşanan ve kavranan bir aidiyet bilincinin neticesidir.¹¹ Sonuçta etnik grup kavramı temel olarak belli bazı nitelikleriyle, "kültürel benzerliklerle ve farklılıklarla ayırt edilen gruptur. Etnik grup üyeleri inanç, değer, adet ve normlarla ortak bir dil, din, tarih, coğrafya, akrabalık ya da 'ırk'ı paylaşırlar."¹²

Etnik kimliğin yarattığı ortak kültürlenme süreci, bir süre sonra gruba has özelliklerin ön plana çıkarılmasına ve aynı kimlikten geldiği düşünülen toplulukların bir araya gelerek, hayali gruplaşmalar üretmesine zemin hazırlamaktadır. Uluslaşma ya da bir ulus temeli üzerinden şekillenen politik model olan ulus-devletleşme süreci olarak görülen bu yapı, 19. yüzyıldan sonra tüm dünyanın en önemli sosyolojik sınıflandırması haline gelmiştir. Buna göre, "ulus, kendisine hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir."¹³ Etnik kimlik sürecinde, tıpkı uluslaşma sürecinde olduğu gibi ortak bir kültür oluşturan ulusların soyut bireylerden somut bir sınıra doğru evrilmesi söz konusudur. Kimlik kavramını, siyaset kuramındaki ulus-devlet anlayışıyla açıklamaya çalışan Habermas, "ulusallaşma ve etnik kimlik ilişkisini, ulus ya da milli ruh-kolektif kimliğin bir bakıma ilk modern biçimi, hukuksal yapılanmış devlet biçimini, kültürel öz ile biçimlendirme" şeklinde görmektedir.¹⁴

⁸ Pelin Erdal, "Türk Sinemasında Etnik Kimlikler: 1990'lı Yıllardan Günümüze Türk Sinemasında Etnik Kimlikler". Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s.8.

⁹ Max Weber, *Economy*, University of California Press, Los Angeles, 1968 (orij. 1922), s.389. Aktaran: Semra Somersan, *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.22.

¹⁰ Orhan Türkdöğen, *Etnik Sosyoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, s.40.

¹¹ Nuri Bilgin, *Kolektif Kimlik*, 2. Baskı, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.60.

¹² Conrad Phillip Kottak, *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, çev. Serpil N. Altuntek vd., Ütopya Yayınevi, Ankara, 2008, s.62.

¹³ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (9. Baskı), Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s. 20.

¹⁴ Jürgen Habermas, "Öteki Olmak, Öteki"yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları, çev. İlknur Aka (9. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 21.

Ona göre, ulus bilinci aşında genel anlamıyla kabuletme ve yeniden soyutlanma (kendi içine kapanma) eğilimleri arasında gidip gelmektedir. Bu duruma bir örnek vererek, “19. yüzyıl Avrupası’nda ulus, o tarihe kadar birbirlerine yabancı olan kişiler arasında yeni bir dayanışmalı bağ kurmuştur.”¹⁵ Demektedir.

Ulusallaşma sürecini, milletler, milliyetçilik ve etnik kimlik kavramları üzerinden açıklamaya çalışan Anthony Smith, 1986’da yayımlanan kitabında etnik grubu kategorileştirmeden önce altı koşulun yerine getirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu koşullar:

1. “Grubun kendine verdiği bir isim olmalı (Bunu küçümsememek gerekir. Çünkü ismin olmaması yeterince gelişmemiş kolektif kimlik anlamını taşır).
2. Grup, ortak ataları olduğuna inanmalı. Bu, genetik bağlardan daha önemli. Genetik bağlar olsa da olur, olmasa da.
3. Grubun paylaştığı tarihsel bir belleği ‘bireyleri, cemaate bağlayan bir anı zinciri’ olması gerekir. Çoğu kez masallar, efsaneler, kulaktan kulağa bir kuşaktan öbürüne miras olarak geçer.
4. Grubun paylaştığı bir kültür olmalıdır: Ortak bir dil, din, yasa, örf ve adetler, kurumlar, giyim kuşam, müzik, kimi beceriler, mimari tarz ve tabii ki yemek.
5. Orada yaşıyor olsun olmasın grup, belli bir toprak parçasına bağlılık hissetmeli.
6. Bireyler, kendilerini o grubun bir parçası yani, tek bir etni olarak görmeli.”¹⁶

Etnik grupla, ulus arasındaki ilişkiye tekrar dönersek ulus terimi, çok önceleri “aşiret” ya da “etnik grup”la anlamdaştı. Her üç terim, tek bir dil, din, tarih, yurt, atalar ve akrabalığı paylaşan tek bir kültüre gönderme yapmaktaydı.¹⁷ Bugüne bakıldığında ise, ortak bir tarih ve toprak birlikteliğinin öngörüldüğü yapılaşmada etnik-dilbilimsel kriterlere uygun bir siyasal birim (ulus) söz konusudur. Uluslaşma süreciyle birlikte tek bir etnik kimliğin o toprak parçası üzerinde yaşayan bütün diğer kimliklere karşı dominant (başat) bir konuma yükselmesiyle diğer kimlikler, bir anda marjinal ya da öteki konumuna oturtulur. Kendini merkezin kültüründen ayrı gören çevresel yapılanmalar, daha sonradan bir araya gelerek birer kolektif kimlikler meydana getirirler. Alt kültürlerin bir araya gelme süreci olarak görülen kolektiflik,

¹⁵ Habermas, a.g.e., s.39.

¹⁶ Anthony Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Basil Blackwell, Oxford, 1986. Aktaran: Somersan, a.g.e., s.30-31.

¹⁷ Kottak, a.g.e., s.64.

sınırları belirlenmiş kültürel bir topluluk tarafından taşınan kimlik olarak tanımlanabilir. Bu anlamda etnik kimlik ve ulusal kimlik, sınırlandırmanın versiyonlarıdır.¹⁸ Alt kültürler,

Ulusal kültür içerisinde; sınıf, etnik köken, bölge ve kırsal bölge ya da kent sakinliği, dini inanç gibi öğelere ayrılabilen toplumsal koşulların birleşimden oluşan ama bir araya geldiklerinde o kültürdeki birey üzerinde bütüncül etkisi olan, işlevsel bir bütün oluşturan alt bölümler olarak düşünülebilir.

Alt kimlikler içerisinde yer edinen ve kendi üst kimliği tarafından ötekileşmeye tabi tutulan kültürler, buldukları alanda “azınlık” konuma itilmektedir. Azınlık kavramının kökenine bakıldığında kavram, bir kültür içinde fizyonomi, dil, örf ve adetler ya da kültürel öğeler (bu öğelerin herhangi bir bileşimi de dâhil) açısından farklılaşma nedeniyle hâkim gruptan ayırt edilebilen alt gruplar olarak tanımlanmaktadır. Bu gruplar, merkezdeki hâkim kültüre karşı, çevredeki öznel bir direnç unsurunu oluşturmaktadırlar.

Azınlık anlayışı ya da kimliğin kabulünde ise, farklı birtakım ölçütler bulunmaktadır. Epey tartışmalı olan konuya açıklık getirmek adına azınlık kavramı iki açıdan ele alınmaktadır:

“(1) Geniş (sosyolojik) açıdan; bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba, azınlık denilmektedir. Tanım, azınlığın en genel tanımıdır ve örneğin buna eşcinseller de girmektedir.

(2) Dar (hukuksal) açıdan; BM raportörü Caportorti'nin yaptığı tanım, bir azınlığın olduğunu kabul edebilmek için gerekli nitelikleri şöyle sıralamaktadır:

(a) Çoğunluktan çeşitli bakımlardan farklı olmak. Bu farklar günümüzde ‘etnik, dinsel, dilsel’ olarak ifade edilmektedir.

(b) Ülke genelinde sayıca azınlık olmak. Azınlığın ülkenin belli bir bölgesinde çoğunluk olması bir şey fark ettirmemektedir.

(c) Başat (dominant) olmamak. Çünkü öyle başat azınlıklar vardır ki çoğunluğu ezmektedir. Örneğin; (apartheid) döneminde Güney Afrika Cumhuriyeti’ndeki Beyazlar.

¹⁸ Bilgin, a.g.e., s. 60.

(d) Yurttaş olmak. Çünkü yurttaş değilse, çok farklı bir kategori olan 'yabancı'dır. Yurttaş olmayanları, örneğin; 'yeni azınlıklar' diye anılan göçmenleri ve mültecileri azınlık sayma yolunda yeni bir eğilim varsa da bunları azınlık sayılmadıkları halde korumasız kalmamaları için, azınlık haklarından yararlandırımları istenen dezavantajlı gruplardan saymak daha doğrudur.

(e) Yukarıdaki dört unsur, azınlık olmanın nesnel koşullarını oluşturmaktadır. Bunun dışında, öznel koşul bulunmaktadır. Azınlık bilincinin varlığı nasıl ki sınıf bilinci olmadan sınıf olmazsa, farklı olduğunun bilincine varmayan ve farklılığı kimliğinin vazgeçilmez koşulu saymayan birey ya da grup da azınlık oluşturmamaktadır. Bu tanımlama, azınlık kavramının öznel koşuludur ve çok önemlidir. Örneğin; çoğunluğa gönüllü olarak asimile olmak (çoğunluk içinde erimek) isteyen kişi ya da grup azınlık sayılmamaktadır.”¹⁹

Son madde ise, azınlık kavramına başka bir boyutu getirmektedir. Yani, azınlık konumundaki etnik kimliklerin kendi bakışından kendini tanımlayabilme imkânı vermektedir. Azınlık kavramını etnik kimlikle buluşturan nokta ise, uygulamadadır. “Azınlık, genellikle bir toplumun yan-bölünmelerini belirlerken etniklik ise, hem soy hem de milliyet birliği anlamında kullanılmaktadır.”²⁰ Elbette ki etnik grup ve azınlık birbirine eş anlamlar ifade etmemektedir. Ancak, konu itibariyle birbirleriyle alakalı ve birbirlerine bağlanabilen konumdadırlar.²¹ Buraya kadar etnik kimlik kavramının genel tanımını ve farklı anlamlara gelen yorumlarına yer verilmiştir. Sonraki bölümde ise, etnik kimlik olgusunun tarihsel arka plandaki yerine bakılmıştır.

¹⁹ Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama* (7. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.26-27.

²⁰ Türkdöğen, a.g.e., s. 107.

²¹ Erdal, a.g.e., s.22.

1.1. ETNİK KİMLİĞİN TARİHSEL OLARAK ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ VE GELİŞİMİ

İnsanın tarihsel öyküsünde önemli bir aşamayı oluşturan biyolojik evrim süreci, insanı diğer canlılardan ayıran ve onu bugünkü haliyle farklı kılan bir durumu oluşturmuştur. Biyolojik evrimiyle birlikte kültürel anlamda tarihsel süreçte değişime damgasını vuran Homo Sapien türü, yeryüzünde kültürel olarak bir çeşitliliği yaratmıştır. En baştan beri kültürel yayılım sürecinde insan, kendisinden farklı görünen ve davranan “öteki”lerin varlığından habersiz olmamıştır. Buna örnek olarak, Eski Ahit ve Yeni Ahit’te insan türlerinin çeşitliliğinden bahsedilmektedir. Kaynaklarda, Babilliler, Mısırlılar, Eski Yunanlılar, Yahudiler ve Suriyelilerden söz edilmektedir. Ancak, bu insan grupları arasındaki farklılıklar, günümüz Avrupa uluslarıyla Büyük Okyanus adalarındaki, Amazon Yağmur Ormanları’ndaki ya da Sibirya’daki geleneksel yerli halk arasındaki farkların yanında sönük kalmaktadır.

İnsan çeşitliliğini tanımlamada açıklayıcı bir terim olan etnik kimlik kavramının sözcük kökeni, çok eskilere kadar gitmektedir. Sözcük, Eski Yunanca’da “ethnos” yani, ulus kavramından geldiği belirtilmektedir. Ancak; bu tanımlama siyasi bir varlıktan çok, ortak kökenleri olduğuna inananların birliğini ifade etmekteydi.²² İlk önceleri, “polis” sözcüğüyle yan yana getirilmeye çalışılan terim, yalnızca “polis” sözcüğündeki devlet anlamında kullanılmamış, “polis” içerisinde yaşayan yurttaşları belirtmede kullanılmıştır.²³ Ulus-devlet tanımlamasına giren bu kavramdan başka, kendi dışındaki grupları öteki olarak adlandıran terimin Yunan Polis devletlerinde Yunan olmayanları dışlamak için kullanılmaya başlanmasına en iyi kanıt, Platon’un Menexos’a atfen yaptığı aşağıdaki konuşmasıdır:

(...) Bu kentin hafızası çok asil, çok özgür, çok güçlü ve sağlıklıdır ve saf Helenler olduğumuz için doğal olarak barbarlardan nefret eder ve barbarlarla karışmayız. Hiçbir Pelop ya da Cadmus ya da Aegyptus ya da Danaus ya da diğer barbarlar bizimle birlikte yaşayamazlar ve yalnızca kanunlara dayanan Helenler bizimle ikamet ederler. Ancak, biz burada barbarlarla karışmamış, saf Helenler olarak yaşarız. Bu yüzden kent yabancılara karşı gerçek bir nefret edinmiştir.

²² Somersan, a.g.e., s.22.

²³ Şükrü Nişancı, Cemal Işık, “Etnisite Kavramının İdeolojik Serüveni”, KAÜ İİBF Dergisi, Cilt. 6, Say. 9, 2015, s. 197.

Açıklamalarda görüldüğü gibi, Yunan kent yaşamında Helen olarak görülmeyen kişiler dışlanmaktadır.²⁴ Ortaçağ'da Hıristiyanlık'ın Roma İmparatorluğu eliyle yayılmasıyla birlikte etnisite kavramının ötekileştirici tanımlaması da sürmüştür. Ancak, bu dönemde tanımlama daha çok dini kimlik üzerinden bir ifade oluşturmuştur. O yıllarda Latin dilinde "ethnicus", "ethnica" ya da "ethnicum" gibi değişik biçimlerde kullanılan "ethnic" kavramı, pagan, putperest ve batıl inançlı kişi anlamlarında kullanılmıştır. Burada etnik kavramının içeriğinin anlaşılmasında Hıristiyanlık'ın üzerinde durulmaktadır. Hıristiyanlık dini, evrensel bir tek tanrı anlayışına dayanmakta ve Hıristiyanlık dışındaki tüm inançları yanlış olarak addetmektedir. Buna bağlı kalarak Hıristiyan Roma İmparatorluk'u, Paganizm ve diğer yerel inanç sistemlerine karşı mücadele etmeye başlamıştır. Örneğin; Pagan geleneği olarak görülen olimpiyatlar ve oyunlar yasaklanmış, tiyatrolar kapatılmış; Antik Yunan, Helen ve imparatorluğun önceki dönemindeki tanrılara tapılması yasaklanmıştır."²⁵

Roma dönemindeki, farklı inançlara karşı yasaklamalar bunlarla sınırlı kalmamış, kilisenin sosyo-ekonomik tahakkümcülüğüne karşı duran o yıllardaki dinsel Heteredoksi'nin Batı'daki ilk örnekleri olarak görebileceğimiz, "Rafizi" gruplara yönelik baskılar söz konusu olmuştur. "Rafizilik" terimi, daha doğrusu bunun İngilizce'deki karşılığı olan "Heresy" sözcüğü, Grekçe kökenli bir terimdir ve felsefi, dinsel bir düşünce sistemine gönderme yapmaktadır. Terim, Hıristiyan kilise tarafından daha tarihin başlarında "Roma antikitesi" döneminde gündeme getirilmiş ve kısa sürede özgün anlamını yitirerek resmi söylemin dinsel dogmatizminin dışına çıkan her türlü dinsel öğretiyi nitelemek için kullanılır olmuştur ve bu anlamıyla "ortodoksi" kavramıyla karşıtlık içindedir.²⁶ Açıklamalardan anlaşılmaktadır ki etnisite kavramı, Ortodoks yorumun dışında, Heteredoks bir ayrıma yol açan ve ideolojiyi dışlayıcı bir tanımlamadan öteye gidememektedir.

Aslında, ötekileştirme eğilimi sadece Batılı için bir araç olmamış, daha sonradan Batılı tarafından ötekileştirilecek olan Doğulu'nun da o dönemlerde "ötekilik" olgusunu kullandığı görülmüştür. Kuşkusuz, dönem içerisinde etnik-

²⁴ Serkan Akıllı, "Etniste Olgusunun Kavramsal Sınırları ve Modernite Açısından Değerlendirilmesi", Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2003, s. 35.

²⁵ Akıllı, a.g.e., s. 36.

²⁶ Özbudun, a.g.e., s. 154.

merkezcilik, Çinli, Hintli ya da Arap yazarların anlatılarında ve iç dünyalarında ağırlıklı bir rol oynamıştır; her biri mensubu olduğu kültürel çevrimi “normal/makul/uygar”, “merkez”den uzaklaştıkça doğanın ve kültürlerin aldığı görünümü “anormal/barbar” gören yaklaşımı sürdürmüştür. Pliny’vari “hilkat garibeleri” masallarında, mitoslarında, seyahat anlatılarında yer tutan bu yaklaşım, ötekiliği kadim Çin siyasal düşüncesinde bir hiyerarşik nizam içinde rasyonalize ederek, hiyerarşi-meşrulaştırıcı bir değere dönüştürmüştür.²⁷ “Ötekilik” durumu, sadece Güneydoğu Asya’da değil, aynı zamanda Müslüman Arap dünyasında da görülmüştür. 14. yüzyıl Müslüman Arap gezgini İbn Batuta (1304-1368)’nin anlatısında “grotesk” yokluğu duyumsanmaktadır. İbn Batuta gördüğü ve duyduğu insanları, “Müslüman/kafir” ikileminde değerlendirmektedir. Anlatısında belki seslendiği kitleyi şaşırtacak çok şey bulunmaktadır. Ama inandırıcı olmayan bir şeye rastlanmamaktadır. Batuta, kuşkusuz kendisini köklü ve merkezi bir İslam uygarlığının temsilcisi olan bir misyonla yüklü görmektedir. Misyonu, İslam’ı örnek kılmak ve “uygarlaştırmak”tır.²⁸ Yüzyıl içerisinde, Anadolu’da bu ötekilik durumunun örnekleri görülmektedir. “Halk İslamlığı” olarak tanımlanan ve Anadolu’da katı Sünni doktrine karşı “Heteredoks” bir doktrin geliştiren eski animistik ve totemistik inançlarla yoğrulan “halk inancı” öğretisi buna örnek verilebilir.

Modern Çağ ile birlikte, etnisite kavramının tanımlanmasında da bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler, temelde ulus-devleti çağrıştıran ideolojik bir değişimdir. Modern Çağ’daki etnik grup kavramının anlam ve içeriğinde meydana gelen değişimi Aydınlanma’ya kadar götürmek mümkündür. Çünkü Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte “akıl”, yani bireyin dünyayı algılayışı merkeze alınmıştır. Bu düşüncenin ortaya çıkışında ise, burjuva sınıfının etkisi büyüktür.

Modern devlet olarak bilinen “ulus-devlet”, Fransız ve Amerikan Devrimleri’nin bir sonucu olarak ortaya çıkmakla birlikte ulus devletlerin oluşumunda Avrupa’da belli bir tarihi dönemde cereyan eden başka dinamiklerin de etkisi olmuştur. Ulus-devlet süreciyle birlikte etnik kimlik kavramı da ulus-

²⁷ Özbudun, a.g.e., s. 77-78.

²⁸ Özbudun, a.g.e., s. 78-79.

devletlerin himayesinde, ona hizmet eden bir ideolojik aygıt haline gelmiştir.²⁹ Bundan sonra etnik kimlik olgusu dini bir ayırmadan öte, ideolojik ve ırk temelli bir ayırma sahne olacaktır. Fransız Devrimi'yle birlikte program, teritoryal devletler kurmanın "ulus" olarak tanımlanmış grupların hakkı olduğunu öngörmektedir. Pratikte ise program, tek bir toprak parçası üzerinde egemenlik kurma hakkı olarak görülmektedir. Yani, buna göre toprak homojen bir nüfusun tümünü barındırması gerekmektedir. Bu tür devletler için tek bir dil olması yani, devlete ulusun dilinin hâkim olması öngörülmektedir.³⁰

Etnik kimlik kavramının bir ideoloji halini almasında ulus-devletin dışında, Sanayi Devrimi'nin etkisi büyüktür. Sanayi Devrimi'yle birlikte insan doğaya hâkim olmuş, burjuva sınıfı iktidarı ele geçirmiştir. "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" sloganı ile ekonomide söz sahibi olunmuştur.³¹

19. yüzyıla gelindiğinde ise, kavramın anlamında bazı değişiklikler olmuştur. Bu yüzyıldan sonra kavram, sosyal bilimler literatürüne girmiş ve bazı filozofların çalışmalarına konu edilmiştir. "Bu kullanımların en belirgin olduğu bilim dalları olarak, etnoloji (etnoloji kelimesinin kökeni ethnos kelimesine dayanmaktadır) ve antropoloji gösterilebilir. Ancak, Max Weber dışında sosyolojinin kurucuları sayılan Karl Marx, Ferdinand Tönnies ve Emile Durkheim gibi sosyal bilimcilerin etnik kavramını kullanmadıkları belirtilmelidir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise, etnik kimlik kavramının ve kavramla bağlantılı kavramların sosyal bilimler ve günlük dildeki kullanım alanlarının önceleri yavaş; daha sonra hızlı bir şekilde genişlemeye başladığı görülmüştür."³²

Bu kullanımlardan biri olan etnik kimliği, bir ulus-devlet bütünlüğü içerisinden çıkararak, "öteki" konumuna iten azınlık tanımlamasıdır. Etnik kimlik kavramının geçmişine bakarsak "azınlık" tanımlamasına göre nispeten yenidir. Ancak, 16. yüzyıldaki Reform hareketinden bu yana kullanılmaktadır. Antikçağ'da ise, (Eski Yunan ve Roma) azınlık kavramı bulunmamaktadır. Özgür gruplardan oluşan yurttaşlar, sınıfsal bakımdan benzer biçimde azınlık-çoğunluk diye bölünmemekteydiler. Azınlık kavramı, Ortaçağ'da da yoktur. Ortaçağ, siyasal olarak

²⁹ Nişancı, Işık, a.g.m., s. 201.

³⁰ Bilgin, a.g.e., s. 66.

³¹ Nişancı, Işık, a.g.m., s. 204.

³² Akıllı, a.g.e., s. 39.

bütünüyle parçalanmışlık göstermekteydi ancak; Germen akımlarının yarattığı karanlık çağlar kaosu boyunca (M.S.476-800) kilise, her bakımdan (ölmek, kültürünü sürdürmek, vb.) tek sığınacak yer olarak görüldüğü için, Ortaçağ'da kuvvetli ve tam bir dinsel bütünlük yaratmıştı. Dinsel bütünlük içinde Yahudiler, fiilen bir dinsel azınlık grubu olmasına rağmen, seslerini duyuracak güçten tamamıyla yoksun oldukları ve dışlandıkları için, “azınlık” olarak görülmeyle aşağılanmaktaydılar.

Görüldüğü üzere tarihte azınlık kavramının ortaya çıkması için, “bütünlük”ün bozulması sonucu “farklı” bir grubun ortaya çıkmasının yanı sıra, bunun korunması gerektiğinin anlaşılması gerekmektedir. Doğal olarak, “Bütünlüğün bozulduğu kanısı ancak merkezi bir devlette oluşmaktadır. Çünkü imparatorluklar merkezîyetçi olmayıp; etnik, dinsel, dilsel bütünlükle ilgilenmemektedirler; onlar için, önemli olan imparatora sadakattir.”³³

Yani, azınlık kültürünün oluşmasında bir anlamda ulus-devletleşme süreci katkıda bulunmaktadır.

20. yüzyıl sonunda ise, küreselleşme iki karşıt sürecin birlikte yaşandığı bir değişim olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Süreçlerden ilki, dünya üzerindeki toplumların karşılıklı ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel ilişkilerin hızla artması ve yoğunlaşması, siyasal iktidar merkezlerinin belirli birleşmeler yoluyla odaklanmaya başlaması ile belirlenen bütünleşme süreci olarak görülmektedir. Diğer süreç ise, ulus-devletlerin egemenliklerinin giderek aşınması, yerel ve bölgesel etnik kimliklerin kültürel unsurları ön plana çıkartarak, güçlenme eğilimi gösterdiği parçalanma süreci olarak düşünülmektedir. Böylelikle modern vatandaş anlayışı ciddi şekilde sarsılmaktadır.³⁴

Küreselleşme ile birlikte, ulus-devletin yarattığı üst kimlik anlayışı yıkılarak, farklı kimliklerin ve alt kültürlerin kendilerini ifade etme şansı doğmuştur. Ancak, bu durum görüldüğü kadar gerçekçi değildir. Çünkü bu kimlikler, küresel hegemonyanın tahakkümünde ancak onun belirlediği zamanlarda kendilerini gösterebilmektedirler. Bu durum, sözde-kısıtlı bir özgürlük yaratmaktadır. Aslında sanayileşmeyle birlikte eskimiş olanın kaybolacağı, hala bozulmamış kolektif ilişkilerin çözüleceği, dolayısıyla “etnik bağların”, “etnik farklılıkların” ve “etnik

³³ Oran, a.g.e., s. 17-18.

³⁴ Nişancı, Işık, a.g.m., s. 220-221.

çatışmaların”, ekonomik modernleşme ve kültürel dünyevileşme çerçevesinde önemini yitireceği konusu dillendirilmiştir. Oysaki bunun tam tersi olmuştur. Ne gelişmiş modern toplumlarda bireyin bağımsızlaşmasıyla bölgesel etnik grupların çökeceğine yönelik liberal beklenti; ne de etnik çatışmaların yerini rasyonel çıkar çatışmalarının alacağına yönelik Marksist beklenti gerçekleşmiştir. Açıkçası etnik kimlik olgusu yok olup gitmek bir yana, tüm kıtaların sosyal ve siyasal yaşamında merkezi sorunlardan biri haline gelmiştir. Sonuç olarak, modern çağ öncesi toplumlarda dinsel kimlikler öncelikli iken; modern çağda ulusal kimlikler önemli hale gelmiştir. Postmodern olarak adlandırılan bugünün toplumunda ise, etnik kimliklerin tekrardan yükselişe geçtiği görülmektedir.³⁵

1.2. ETNİK KİMLİK VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği, şüphesiz “toplumsal bir hayvan” oluşudur. İnsanın sosyolojik bir kimlik edinimi ise, onun kültürel üretim süreçlerinde gizlidir. Bireylerin davranışları hakkında bilgi veren ve onun davranışlarına yansıyan değerler ve dünyaya yönelik algılardan oluşan kültürel üretim süreçleri bireylere biyolojik olarak atalardan kalmamıştır; bu süreçler, bireyler tarafından öğrenilerek kazanılmış birer edinimlerdir.³⁶

Kalıtımsal bir aktarımdan ziyade, öğrenilen bir edim olarak görülen kültürün sözlük anlamına bakıldığında, hemen hemen aynı anlam çıkmaktadır. Kavram olarak kültür, Latince “Colere” fiilinden türetilmiştir. “Colere”; işlemek, yetiştirmek, düzenlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek, ekip biçmek, iyileştirmek, eğitmek vb. anlamlarına gelen çok zengin bir anlama sahiptir. “kültür” kavramının tarıma ilişkin kök anlamı, terimin bundan sonra görülecek olan tüm diğer anlam ve kullanımlarına sirayet etmiştir. Romalı filozof Cicero, kavramı başlangıçta doğal bir malzeme, bir içgüdü ve iştihâ varlığı, bir hammadde, nefisine düşkün bir hayvan olarak gördüğü insanın işlenmesi, yetiştirilmesi ve eğitilmesi anlamında

³⁵ Nişancı, Işık, a.g.m., s. 221-222.

³⁶ Haviland v.d, a.g.e., s.102.

kullanarak, kavramı bugün de aynı manaya gelen bir temel yönünü ilk kez belirtmekteydi.³⁷

Bu yaklaşımla birlikte, insanın öğrenerek edindiği kültürün, bir de eğitime ve yetiştirme yoluyla toplumsallaştırma işlevi üzerine durularak “kültürlenme” sürecine değinilmektedir. Böylece terim, tek insan için kullanılmayıp, insan topluluğu için kullanılarak aynı zamanda sosyolojik bir anlam da yüklenmekteydi.

Yeni ve genişletilmiş anlamıyla “kültür,” iki yönden çoğulluk kazanmış oluyordu:

(1) Tek insanın değil de bir topluluğun, halkın, toplumun karakteristiğini oluşturan şeylerin tümü. Almanlar, bu anlamıyla kültüre karşılık olmak üzere “volksgeit” gibi bir kavrama başvurmaktadırlar. Bugün kavram, Türk kültürü, Fransız kültürü, burjuva kültürü vb. terimlerle kullanılmaktadır.

(2) Her topluluğun, sınıfın, halkın ve toplumun diğer topluluk, sınıf, halk ve toplumlardan değişik ve özgül kültürü. Bugün ise, yukarıda değinilen her iki anlamı da kastetmek üzere, “çoğul kültür” kavramına başvurulmaktadır.³⁸

Açıklamalardan sonuç çıkarıldığında, “kültürelilik”, insana ilişkin “toplumsallık” tümelinin tikel gerçekleşiş tarzı olduğu görülmektedir. İnsanlar, belirli bir kültür içinde doğmakla, onun tarafından biçimlendirilmekle, onun taşıyıcısı (kimi zaman) değıştiricisi/dönüşürücüsü ve aktarıcısı olmakla toplumsal’dır.³⁹ Bu bakımdan “kültürelilik”, hem toplumsallık hem de öznel bir düşünüş içermektedir. Yani, sosyolojik bir hayvan olan insanın kendine özgün yaratımıdır.

Kültür konusunda, günümüze kadar gelen kalıcı açıklamaları olan İngiliz Antropolog Edward Tylor’ın bu konudaki düşünceleri oldukça yapıcıdır. Klasik kitabı İlker Kültür’de, insan davranış ve düşüncelerinin rastgele olmadığını; bunların doğal yasalara bağlı olduğunu, bu nedenle de bilimsel anlamda incelenebileceklerini ileri sürmektedir. Onun bu açıklaması, kültürel antropoloji konusunda iyi bir fikir vermesi bakımından hala geçerlidir: “Kültür, bir toplumun üyesi olarak insanın kazandığı bilgi, inanç, gelenek, sanatsal faaliyet, hukuk, ahlaki değerler ve diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.”⁴⁰

³⁷ Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul, 2012, s. 158-159.

³⁸ Özlem, a.g.e., s. 159-160.

³⁹ Özbudun, a.g.e., s. 315.

⁴⁰ Kottak, a.g.e., s. 46.

Oluşumu ve kökeni yönünden kültürü açıklayan Marx'a göre ise, "kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şey."⁴¹dir. Kültür sözcüğünün bu çok yönlü ifade edilme biçimi, bir kafa karışıklığını beraberinde getirmiştir. Kavramakta güçlük çekilmesinin önemli bir nedeni, sözcüğün kullanılışından kaynaklanmaktadır. Çünkü genellikle kültür kelimesi, "kültürlü kişi" anlamında kullanılmaktadır. "Kültürlü kişi" ise; okumuş, davranışları seçkinleşmiş, sanatta, edebiyatta, müzikte eğitim görmüş birey anlamına gelmektedir. Sözcük, böyle kullanıldığında üstünlük ifade etmektedir. Oysa toplumsal bilimlerde, bir insan toplumunun yaşam biçiminden söz ederken kullanılan kültür sözcüğünün yukarıdaki anlam ile hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır. Bu nedenle, Eskimo'nun ve Hottentot'un İngilizler ve Fransızlar gibi kendine özgü bir kültürü bulunmaktadır. Hatta denilebilir ki Eskimoların ve Hottentot'ların kültürleri, İngiliz ve Fransız kültürlerinden daha fazla kendilerine has olmaları bakımından özgündür. Şöyle ki, bir İngiliz'in yaşamı, Fransız'ın yaşamından pek büyük fark göstermez. Oysa Eskimo'nun Hottentot ile ortak hemen hiçbir şeyi bulunmamaktadır. Bireylerin bütün yaşamını çerçeveleyen bu temel görüngüye, toplumbilimciler kültür adını vermektedir.⁴²

Kültür kavramını açıklamada en gerçekçi tanımlamayı ortaya koyan Neph Saran'ın ifadeleri, kültürü seçkin bir algının dışına çıkararak, antropolojik tanımlama biçimi haline getirmektedir. Bu açıklamayla kültürlerin oluşmasında etnik kimlik olgusunun önemine bir anlamda dikkat çekilmekte ve farklı etnik kimliklerin, farklı kültürel oluşumlara dayandığı gerçeği ortaya çıkarılmaktadır. Kültür, aslında bir anlamda ortak değer algısı yaratarak bir araya gelmiş kolektif insan topluluklarını oluşturmaktadır. Bu da etnikliğe bir anlamda destek olmaktadır. Tek tek bireyleri "biz"de bir araya getirme süreci, bir yandan ortak kurallar ve değerlere bağlılık, öte yandan ortak geçmişe dayanan ortak bilgi ve kendini tanıma biçiminin oluşturduğu bağlayıcı bir yapıyla mümkündür.⁴³ Bağlayıcı yapı, bizim ötekilerden farklı oluşumuzun gerekçesini oluşturmaktadır, aynı zamanda. Kültürel olarak tanımlanmış "biz"i, "öteki"lerden farklı oluşumuzun gerekçesi olan etnik kimliği, "etnik aidiyet"i

⁴¹ Karl Marx, Zvorikine, 1967. Aktaran: Güvenç, a.g.e., s.128.

⁴² Neph Saran, Antropoloji. İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2016, s. 271.

⁴³ Jan Assmann, Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, çev. Ayşe Tekin, (2. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 23.

bir soy, kan ya da din birliğinden çok, bunları içermekle birlikte esas manada farklı olarak algılamakla ilintili olan yani, kültürel kimliğe bitişik, ayrı bir “kültürel varlık” olma bilinci olarak tanımlanabilir.⁴⁴

Bir etnik kimliği ötekenden ayıran kültürel unsurlar, bir süre sonra aynı toplum içinde yer alan farklı düşünüş ve duyumsamaları meydana getirmektedir. Alt kültür olarak adlandırılan bu duyumsamalar, bugünün neredeyse tek sosyolojik gerçekleri olurken, bu unsurların kaynaklarına bakıldığında çok çeşitli oldukları görülmektedir. Bunlar, sınıf üstü, etnik köken, bölgesel ayrımlar, kır-kent farklılaşması ve dinsel bağlılıklar olabilir. Buna göre, Türkiye’de göçebeler bir alt kültürdür. Karmaşık toplumlarda ise, alt kültür sayısı çok fazladır. Örneğin; ABD bir alt kültürler toplumdur. Zenciler, Kızılderililer, birer etnik temele dayalı alt kültürlerdir. Bunlar, egemen kültürün dışındadırlar. Fakat zamanla egemen kültürle bütünleşebilirler.⁴⁵ Bugün yaşanan kültürel dünyada ise, ABD örneğinde olduğu gibi farklı alt kültürlerin kendilerini özgürce ifade edebilmelerinin yanı sıra, egemen güç altında bütünleştikleri görülmektedir. Bu durum, yeni bir sosyolojik gerçeklik olan “Çokkültürlülük” ü doğurmaktadır.

⁴⁴ Özbudun, a.g.e., s. 316.

⁴⁵ Mahmut Tezcan. **Kültürel Antropoloji: Giriş**, (3. Baskı), Maya Akademi, Ankara, 2008, s. 10.

1.3. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK OLGUSU VE ETNİK KİMLİĞE YÖNELİK YENİ YAKLAŞIMLAR

18. yüzyılda Coğrafi Keşifler, burjuva ideolojisinin güçlenmesini sağlarken, 19. yüzyılda modernleşme ve sanayi devrimleri, ulus-devletlerin şekillenmesinde etki olmuştur. 20. yüzyıl, iki kutuplu bir dünyanın ideolojik savaşımına sahne olurken, günümüz 21. yüzyıl dünyası ise tek kutuplu küresel bir dünyadır. Bu tek kutuplu, küresel ABD güdümlü kültürün yaratımlarından biri de, farklı kimliklerin söz sahibi olarak öne çıktığı “çokkültürlülük” gerçeğidir. Nasıl ki, “uluslaşma” sürecini oluşturan sosyopolitik arka plan modernleşme ise, bu gerçeği oluşturan dayanak da küreselleşme olgusudur. Küreselleşme, dünyanın bölgelerinin birbirine bağlandığı ve birbiriyle ilişkili her şeyi saran tek bir sisteme dönüştüğü, hızlandırılmış gelişme sürecidir.⁴⁶ Kavramın içeriği, kullanışlı olmayan bir analitik araç olarak belirsiz ve her şeyi içeren anlamına gelmektedir.⁴⁷ Küreselleşmenin en dikkat çekici özelliklerinden biri, olası etkilerinin çok sayıda ve çeşitli olduğu izlenimini vermesidir. Küreselleşme, yalın toplumsal gerçeklerin dışına çıkan spekülasyonlar, varsayımlar, güçlü toplumsal imgeler ve metaforlar üretme kapasitesiyle, olağanüstü doğurgan bir kavramdır.⁴⁸ Küreselleşme, temel olarak yeni bir ekonomik düzeni tanımlamakta ve kapitalist dünya düzeninin süreğenliğine katkıda bulunmaktadır.

Sistemin birinci ayırt edici özelliği, kapitalizmin, Batı kapitalizminin zaman/mekân eksenini aşan yayılması ve Batı modernitesinden, fordizminden ve endüstriyalizminden farklı bir sosyal gerçeklik yaşamış olan eski sosyalist ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin sonrasını kapsamasıdır.⁴⁹ Küreselleşme, öncelikle ve her şeyden çok yeni bir evrenselcilik olarak sunulan ekonominin küreselleşmesidir. Küreselleşme, kendi retoriğini ekonominin, toplumların tarihinin tek belirleyicisi olduğu ve bunun uluslararasılaşmasının dünyanın insanileşmesinin zorunlu tersi olduğu ön varsayımında bulmaktadır.⁵⁰ Asıl özelliği, kapitalizmin uluslararasılaşması ve yeniden yapılanmasıdır. Yani, kapitalizmin hem eski sosyalist ülkelerde coğrafi anlamda hem de kamu kesiminde, bugüne kadar egemen olmadığı sektörleri de içine

⁴⁶ Haviland v.d., a.g.e., s. 782.

⁴⁷ Seyhan Erdoğan, *Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 35.

⁴⁸ John Tomlinson, *Küreselleşme ve Kültür*, çev. Arzu Eker, (2. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 13.

⁴⁹ Erdoğan, a.g.e., s. 37-38.

⁵⁰ Michel Bourse, *Melezliğe Övgü*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 35.

alan içsel yayılmasıdır. Böylece özelleştirme, küreselleşmenin temel belirleyeni haline gelmektedir.⁵¹

Yani ekonomik açıdan kapitalizm, siyasi açıdan demokrasi, hukuk açısından pozitif hukuk, kültürel açıdan türdeşleşmiş kültürler (ironik bir şekilde yerel kültürlerin de desteklendiği bir süreç) ve bireysel açıdan atomize olmuş bireylerin oluşumu ile ortaya çıkan bir düzen⁵² olarak görülebilmektedir.

Kavramın bilimsel literatürdeki karşılığına bakıldığında ise, oldukça yeni bir kavram olduğu görülmektedir. 1960'larda Marshall Mc Luhan'ın iletişim alanındaki gelişmeleri değerlendirdiği çalışması "Global Köy"de küreselleşmeyi dünyanın "elektronik küresel bir köye" dönüştüğünü varsayarak açıklamasını yapmasının ardından 1980'li yıllarla birlikte kavrama olan ilgi artmıştır. Küreselleşme sürecinde, özellikle dünyanın küçülmesi ve 1990 sonrası Doğu bloğunun çökmesiyle birlikte yükselen Batı emperyalist kültürünün etkisi büyüktür. Kavrama yönelik kuramsal açıklamalarda bulunan Anthony Giddens, küreselleşmenin kapitalist evrimci ilerlemenin ötesinde, hegemonik bir sürecin sonucunu olduğunu söylemektedir.⁵³ Ona göre, küreselleşmenin temel olarak dört boyutu bulunmaktadır. Bunlar; (1) "ulus-devlet sistemi", (2) "kapitalist dünya ekonomisi", (3) "askeri dünya düzeni" ve (4) "uluslararası iş bölümü"dür. Bu boyutlar birbirleriyle çeşitli biçimlerde bağlantılıdır ve hiçbiri, bir diğeri aracılığıyla yeterli ölçüde açıklanamamaktadır.⁵⁴

Bu durum, bir anlamda ulus-devlet sürecinin yapıcı hegemonyasına geri götürmektedir. Küreselleşme kavramının modernleşme ve ulus-devlet süreçlerinden önceye dayandığını düşünen Robertson, bu olguyu beş evreye ayırmıştır. Avrupa'da 15. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın ortalarına kadar götürdüğü oluşum evresinde ulus topluluklarının yavaş yavaş ortaya çıkışı ve Ortaçağ'ın 'ulus-ötesi' sisteminin çöküşü; birey anlayışlarının ve insanlığa ilişkin düşüncelerin öne çıkışı; güneş merkezli dünya kuramı ve modern coğrafyanın başlaması; miladi takvimin yayılması süreçleri olarak görmektedir.⁵⁵ Başlangıç evresinde, ulus-devletlerin üniter yapılarının yavaş yavaş şekillendiğini, yurttaş bilincinin oluşmaya başladığını ve

⁵¹ Erdoğan, a.g.e., s. 39.

⁵² Ufuk Şimşek, Selçuk Ilgaz. "Küreselleşme ve Ulusal Kimlik", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 9, Sayı. 1, 2007, s. 189.

⁵³ Cevat Özyurt, Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma, Açılım Kitap. İstanbul, 2005, s. 32.

⁵⁴ Özyurt, a.g.e., s. 34.

⁵⁵ Özyurt, a.g.e., s. 37.

Avrupalı olmayan toplumların uluslararası topluma kabulü sorununun baş gösterdiğini öngörmektedir. Yükseliş evresinde, uluslaşmış ve uluslararası kabul görmüş toplumların daha belirgin olmaya başladıklarını söylemektedir. Hegemonya ve mücadele evresini, 1920'lerin başlarından 1960'lara kadar götürmektedir. Bu evrede, toplumsal anlamda paylaşım savaşları, Birleşmiş milletlerin kurulması, soykırımlar, atom bombaları ve üçüncü dünya düzeninin kurulması bulunmaktadır. Son olarak belirsizlik evresinde, 1960'ların sonlarından 1990'lara kadar giden iki kutuplu dünyadaki soğuk savaş krizleri ve ardından gelen Batı merkezli küresel dünya ve de bu dünyanın belirsizlikleri bulunmaktadır.

Bir diğer kuramcı olan Wallerstein, “modern dünya sistemi” ve “kapitalist dünya-ekonomi” sistemini bir arada görmektedir. Ona göre, küresel düzeydeki ilişkiler ekonomik fayda arayışıyla açıklanmalıdır.⁵⁶ Yani, bir anlamda merkez ve çevre ülkeleri ve onların ekonomik sistemlerini doğurmaktadır. Süreç, çevrenin merkeze ekonomik bağımlılığını beraberinde getirmektedir.

Zygmunt Bauman ise, üç küreselleşme kuramcısından ayrılarak, küreselleşmeyi ortaya çıkaran tarihsel koşullara odaklanmamaktadır.⁵⁷ Onun ilgisini çeken sürecin sonuçlarıdır. Sonuçlar ise, toplumun hayatında yarattığı belirsizliklerdir.

Kuramcılar üzerinden küreselleşme kavramıyla ilgili açıklayıcı değerlendirmelerden sonra, küreselleşme olgunun kültürel süreçle ilişkisi ve ulus kimliğini yerle bir ederek farklı alt kimlikleri görünür kıldığı aşamayı incelemeye alırsak, kültürün “küresel piyasa”nın talepleri doğrultusunda yeniden yapılanışı tikel kültürleri coğrafi bağlantılarından koparmakta, sınırları bulandırmakta, deyim yerindeyse kültürleri “bölgersizleştirmekte (deteritorialization)”dır.⁵⁸ Küreselleşmeyle birlikte kültürler, başka kültürlerle bağlantılılık içerisine girerek mesafeyi bir anlamda ortadan kaldırmaktadır. Artık mesafeler aynı kalırken, toplumsal manada etkileşebilirlik ise, bilgisayar klavyesinin sadece bir tık uzağındadır. Her şeyden önce, bağlantılılık kavramı gittikçe artan küresel-mekânsal “yakınlık” (proximity) anlamında ele alınabilir. Marx'ın Grundrisse'te (1973) “mekânın zaman

⁵⁶ Özyurt, a.g.e., s. 41.

⁵⁷ Özyurt, a.g.e., s. 45.

⁵⁸ Özbudun, a.g.e., s. 266-267.

tarafından yok edilmesi” ve David Harvey’in de (1989) “zaman-mekân sıkıştırılması” adını verdiği şeydir bu. Burada kastedilen, uzaklıkları aşmak için harcanan belirli zamanın fiziksel (örneğin uçakla) ya da temsili (bilgi ve imgelerin elektronik araçlarla gönderilmesi) kısaltılması sayesinde uzaklıkların azaldığı hissidir.⁵⁹ Artık kültürler arasında, açık seçik biçimde yerleştirilmiş hudutlar yoktur: kültürler birbirlerinin takipçisidir ve giderek yakınlaşarak birbirlerine bağımlı hale gelmektedirler.⁶⁰

Küreselleşmeyle birlikte farklı kültürlerin bir araya gelebilme siyaseti üzerine düşünen Hint kökenli İngiliz siyaset bilimci Bikhu Parekh, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori* adlı kitabında çokkültürlülük üzerine sunları söylemektedir:

Yirminci yüzyılın son kırk yılı, yerli halklar, ulusal azınlıklar, etno kültürel uluslar, eski ve yeni göçmenler, feministler, eşcinsel erkekler ve kadınlar ile yeşiller gibi farklı grupların başını çektiği bir grup düşünsel ve politik akımın ortaya çıkmasına tanık olmuştur. Bu gruplar, toplumun geniş kesimindeki baskın kültürden farklı olan, onaylanmayan ve çeşitli ölçülerde bastırılmaya çalışılan adetleri, yaşam biçimlerini ve hayat görüşlerini ve tarzlarını temsil etmektedir. Ortak bir felsefi ve politik gündeme sahip olamayacak kadar farklı olmalarına rağmen, toplumun büyük kısmının yaşamının söz konusu alanlarını anlamak ve yapılandırmak için yalnızca bir tek doğru, gerçek ve normal yol olduğu yolundaki inancına dayalı homojenleştiren ya da asimile eden baskısına karşı birlikte direnmektedirler. Kendilerine özgü yollarla farklılıklarının özellikle kendi görüşlerince önemsiz ve ayrıntı değerinde olmayıp kimliklerinden doğan ve bunu oluşturan farklılıklarının tanınması ya da daha kesin bir ifadeyle, kimliğe bağlı farklılıkların tanınması için verilen daha geniş savaşın bir parçasını oluşturmaktadır.⁶¹

Farklılıkların kabulünün bir sonucu olarak, farklı etnik ve kültürel kimliklerin birlikte yaşadıkları toplum tasarımı olarak öngörülen çokkültürlülük politikaları gündeme gelmektedir.⁶² Çokkültürlü toplum sayesinde, farklılıkların bir aradalığı hem özel hem de kamusal alana sirayet etmiştir. İki alan ortak bir yaşam biçiminin

⁵⁹ Tomlinson, a.g.e., s. 14.

⁶⁰ Bourse, a.g.e., s. 87.

⁶¹ Bhikhu Parekh, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, çev. Bilgi Tannseven, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2000, s. 1-2.

⁶² Mustafa Kemal Şan, “Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme”, Milet ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt. 3, Sayı. 1-2., 2005, s. 68.

parçalarıdır ve birbirlerini çok derinden etkilemektedir. Eğer, kamu yaşamı tek kültürlü olsaydı, özel yaşamdaki çokkültürlülüğün önünü keserdi; aksine eğer, özel yaşamda çokkültürlülük ruhu gelişmesiydi, çokkültürlü olarak oluşturulan kamu yaşamı canlılığını ve desteğini yitirirdi.⁶³ Sadece azınlık talepleriyle ilgili olmayan bu politika, farklı kültürlerin bir arada olduğu toplumlarda beraber yaşayabilme yönündeki talep, ideal ve amaçların siyasal alandaki tanımıdır.⁶⁴ Bir anlamda, kültürel bir söylemin siyasal alana taşınması söz konusu olmaktadır. Çokkültürlülüğün oluşmasında küreselleşmenin yanı sıra, postmodernizmin katkısı büyüktür. Postmodernizm, modernizmin dayandığı bütünlük, tekillik ve evrenselcilik düşüncelerini yıkarak, yerine farklılık ve çoğulculuğu koymaktadır. Postmodernizmin bir sonucu olarak, bastırılan, yok sayılan, tanınmayan kimliklerin sesi duyulmaya başlamış, birçok topluluk ve göçmen, kimliklerini ve diğer haklarını kazanmanın yollarını aramaya başlamışlardır.⁶⁵ Ancak, kazanım aldatıcı olmakta ve eşitlik söylemi bir anlamda sözde kalmaktadır.

Çoğulculuk içine katılan kimlikler, yine modernleşmede olduğu gibi Batı potasında eritilmektedirler. İnsanların farklılığa saygı temelinde birbirini anlaması ve etkileşime girmesini sağlamanın yollarını araştıran çokkültürcülük,⁶⁶ birçok farklı yaklaşımı üzerinde taşımaktadır. Bu anlamda siyaset felsefesinde iki farklı kamplaşma bulunmaktadır. Bunlar, kökeni Locke, Hobbes, Montesquieu, Vico ve Herder'e dayanan ve günümüzde Rawls, Raz, Kymlicka gibi düşünürlerce savunulan liberal yaklaşım ve Taylor, Walzer ve MacIntyre gibi kuramcılarla açıklanmaya çalışılan cemaatçi-komüniteryanist yaklaşımdır.⁶⁷ Çokkültürlülük politikalarıyla ilgili olarak, liberal teorinin bireysel hakları öne çıkaran yaklaşımı ile cemaatin ve grupların haklarını temel alan toplulukçu/cemaatçi çokkültürlülük biçimleri ön planda olsa bile, konu yine de birbiri ile ihtilafli birçok alt dallara ayrılmaktadır.⁶⁸

⁶³ Parekh, a.g.e., s. 283.

⁶⁴ Zafer Durdu, "Küresel Siyaset ve Çokkültürcülük", YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 3., Sayı.1., No. 1., 2010, s. 35.

⁶⁵ Durdu, a.g.m., s. 35.

⁶⁶ Kottak, a.g.e., s. 71.

⁶⁷ Durdu, a.g.e., s. 37.

⁶⁸ Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, çev. Abdullah Yılmaz,(2. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 64.

Ancak temel olarak Dünya’da kabul gören iki ana liberal kamplaşma konunun açıklanması adına aydınlatıcı olacaktır.

Bu gruplardan Liberal yurttaşlık anlayışına göre, toplumu oluşturan bireylerin tümü tanımlanmış bir “iyi yaşam” kavramını kabul etmemektedir. Dolayısıyla, devletlerin dayandığı ve hedeflerini meşru hale getirdiği bir ahlaki kaynağı bulunmamaktadır.⁶⁹ İyi yaşamın birçok türü olmasının yanı sıra, bunlardan hiçbiri ötekenden daha az değerli olmadığından dolayı, birbiriyle karşılaştırılması da söz konusu değildir. Her biri farklı bir biçimde değerlidir. Liberal yaklaşımın temel tanımlanmasını oluşturan bu ifade onu, cemaatçi yaklaşımdan ayıran özelliğini teşkil etmektedir. Liberal yaklaşımla tüm vatandaşlar, “yurttaşlık bilinci” içerisinde bir araya getirilerek bütünlükçü bir eşitlik teorisi yaratılmaya çalışılmaktadır. Kuramın önemli isimlerinden biri olan Kymlicka’ya göre, liberal politika kuramının temeli bağımsızlığa bağlılıktır. İyi yaşam bireylerin cezalandırılma korkusu duymadan inançlarına uygun olarak yaşayabilmesidir. O, tüm bireylerin iyi yaşamdan faydalanma haklarına sahip olduğunu düşünmektedir.

Kurama göre, sadece bireyler haklarla yükümlülüklerin taşıyıcıları ve ahlaki araçları olabilir.⁷⁰ Bireyin özgürlüğünü ve eşitliğini ön plana çıkaran bu anlayış, modernizmin siyasal felsefesinin devamıdır. Evrenselci ve hümanist olan birinci yaklaşıma göre, tüm insanların farklılıklarının ötesinde, ortak bir doğası vardır ve ortak kimlik nedeniyle hepsi aynı haklara sahip olmalıdır.⁷¹ Liberal politikayı savunan Kymlicka’ya tekrar döndüğünde onun konuyla ilgili görüşü şöyledir:

Etnik grupların özelliği olan kültürel çeşitlilik, milli azınlıklarınkinden ayrılmalıdır. Etnik gruplar ortaya çıktıkları topraklarda yaşayamazlar; özgüllükleri temel olarak aile alanında ortaya çıkar ve ortak kamu kurumlarına katılım yoluyla kurumsal entegrasyonlarına engel teşkil etmez. Yine de bir çokkültürlülük politikası uygulandığında göçle oluşan bu azınlıklara, çoklu etnik (polyethnique) haklar diye adlandırılan özel haklar tanınmalıdır. Bu haklar, toplumdan ayrılmayı değil topluma uyum sağlamayı, teşvik etmeyi hedefler⁷²

⁶⁹ Şan, a.g.m., s. 77-78.

⁷⁰ Parekh, a.g.e., s. 128.

⁷¹ Milena Doytcheva, *Çokkültürlülük*, çev. Tuba Akıncılar Onmuş, (3. Baskı), İstanbul, 2016, s. 44.

⁷² Kymlicka, a.g.e., s. 192-193.

Kymlicka'nın önermiş olduğu çokkültürlü yurttaşlık modeli, birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Bunların başında, ayrımlaşması yüksek olan toplumda ulusal birlik ve beraberliğin nasıl sağlanacağı sorusu gelmektedir. Kymlicka'ya yönelik eleştiri getiren Parekh, temel tezinde onun azınlıkların kültürel haklarını bir hiyerarşiye soktuğunu öne sürmektedir. Ona göre,

Kymlicka, bölgesel yoğunluk, bağımsızlık tarihi, kurumsal bütünlük, geçmişteki sözler, uyum, göçmenin ülkesindeki fakirlik derecesi ve bunları kabul eden ülkenin ne kadar sorumlu olduğu gibi farklı ölçütlere başvurmaktadır. Bu ölçütlerden üçüncüsü ile sonuncusu gibi bazıları çok ihtilaflıdır ve herkesin kabul edeceği cevapları yoktur.⁷³

Liberal sözleşmeci kurama ve onun özelinde Kymlicka'ya yönelik en büyük eleştiri ise, yine Kanadalı başka bir teorisyen olan Charles Taylor'dan gelmektedir. Onun yaklaşımı kitabında belirttiği gibi, "Tanınma Politikası" üzerine bir öngörüdür. Taylor'ın görüşü, farklı yaşam politikaları içerisindeki kültürel farklılıkların siyasal düzeyde kabulü ve eşit ölçüde saygı görmesi ilkesine dayanmaktadır.⁷⁴ Kymlicka'nın hiyerarşik bir düzendeki birliğinin aksine, farklılıkların kabulünü öngören komünteryan bu anlayış, 1980'li yıllarla birlikte liberal teoriye bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁵ İhtilaf esasen 1971'de Rawls'ın *Adalet Teorisi* kitabının yayımlanmasıyla başlamıştır. Bundan sonra, Taylor'ın deyişiyle iki rakip takım oluşmuştur. Bir yanda aralarında Ronald Dworkin ve Thomas Nagel gibi yazarların da bulunduğu Rawls'a az ya da çok yakın liberaller, diğer yanda Michael Sandel, Alasdair MacIntyre ve Taylor'ın kendisinin temsil ettiği cemaatçilerdir. Buradan çıkan canlı polemik ve geniş yazın 1990'lı yılların ortalarına kadar devam etmiştir.⁷⁶

Cemaatçilerin liberal kurama yönelik asıl eleştirisi, farklılıkları görmezden geldiği ve yurttaşlık bilinciyle yarattığı bütüncülükle "tek tipçi bir faşizanlığı" beraberinde getireceği düşüncesidir. Onların ifadesiyle,

Eşit haysiyet politikasıyla yerleştirilen şeyin, evrensel açıdan aynı şey, özdeş bir haklar ve bağımsızlık paketi olması gerekir; farklılıklar politikasıyla kabul etmemiz istenen şeyse, şu bireyin ya da grubun biricik kimliği, onları başkalarından

⁷³ Parekh, a.g.e., s. 140-141.

⁷⁴ Durdu, a.g.m., s. 40.

⁷⁵ Şan, a.g.m., s. 78.

⁷⁶ Doytcheva, a.g.e., s. 44.

farklı kılan ayrıcı özellikleridir. Burada ileri sürülen fikir şudur: Göz ardı edilen, es geçilen, egemen ya da çoğunluğa özgü kimliğin içinde eritilen farklılık işte tam da bu farklılıktır. Bu türden bir eritilme, sahici kimlik idealine karşı işlenmiş en büyük günahdır.⁷⁷

Cemaatçi kuram, Rawls'ı ve liberal teoriyi özgürlük ve eşitlikle fazla ilgilenmekle, cemaatle yeterince ilgilenmemekle eleştirir. Kurama göre, liberal teoriler ve daha geniş anlamda liberal toplum, farklı biçimlerde olsa da Antik Çağ'dan beri (Eflatun, Aristo, Sosyalizm, Milliyetçilik ve Cumhuriyetçilik gibi 17. ve 19. yüzyılın büyük ideolojilerinde) siyaset düşüncesinin merkezinde yer alan bir ideali, cemaatin değerini unuttular.⁷⁸ Buradan yola çıkarak cemaatçi kuram, liberal teorinin dayandığı “yükümsüz ben” anlayışına karşı, kendileri “konumlanmış”, “cisimleşmiş” ben düşüncesini savunmaktadır.⁷⁹

Çokkültürlülük argümanı içerisinde gerek liberal teorinin yaklaşımı, gerekse de cemaatçi-komüniteryan kuramın yaklaşımı farklı bakış açıları ve ana kuramcıları üzerinde tartışılmıştır. Bundan sonra ise, her iki yaklaşımın ve dolayısıyla çokkültürlülük olgusunun açmazları üzerine durulmaktadır. Çokkültürlülüğe yönelik en büyük eleştiri, onun modernizmin yarattığı “tek tipçi ulus” anlayışını yeniden hortlattığı yönündedir. Çokkültürcülüğe yönelik eleştirilerin başında, onun toplumdaki eşitsizlikleri pekiştirme olasılığı gelmektedir. Yok etmeye çalıştığı kültürel farkları, ayrımcılıkları yeniden üretmektedir.⁸⁰ Dolayısıyla bu çerçevede çokkültürcülük, bireysel hakları kısıtladığı gibi; çeşitliliği, farklılığı azaltan ve aşındıran bir siyasete dönüşme riski de taşımaktadır.⁸¹

Çokkültürlü toplum, aynı zamanda bir ortak aidiyet taşıyan vatandaşlık bilinci içerisinde anlam kazanmaktadır. Çokkültürlü ulusal kimlik tanımı, muhalif sesleri bastırmak ve tüm otoriter ve baskıcı anlamlarıyla, bütün bir toplumu belirli bir kalıba dökmek için bir araç haline gelebilir. Tehlike, özellikle değerlerindeki, iyi yaşam görüşlerindeki, tarih yorumlarındaki kaçınılmaz çeşitlilik nedeniyle çokkültürlü

⁷⁷Charles Taylor vd. *Çokkültürcülük Tanınma Politikası*, (haz. Amy Gutmann), (3. Baskı), YKY Yayınları, İstanbul, 2010, s. 59.

⁷⁸Doytcheva, a.g.e., s. 46-47.

⁷⁹Doytcheva, a.g.e., s. 47.

⁸⁰Somersan, a.g.e., s. 137.

⁸¹Durdu, a.g.m., s. 43.

toplumlar için geçerlidir.⁸² Böylece, soy temelli ırkçılığın ve ayrımcılığın yerini, kültür temelli ırkçılık ve ayrımcılık almaktadır.⁸³ Aynı zamanda bir çelişki ortaya çıkmaktadır.

Genel anlamda çokkültürlüğe yönelik üç tip eleştiri bulunmaktadır. İlk olarak, epistemik düzeyde olandır. Çokkültürlülük politikalarının kültürel tanınmanın gerekliliği yönünde öne sürdüğü argümanların bilimsel geçerliliği sorgulanmaktadır. İkinci olarak, siyasi düzeyde çokkültürlülük politikalarının avantajları ve mahzurları değerlendirmektedir. Topluma göndermede bulunan üçüncü düzeyde ise, çokkültürlülük politikalarının neden popüler olmadığı açıklanmaktadır.⁸⁴

Çokkültürlülük yaklaşımına en büyük muhalefet ise, Marksist ideolojiden gelmektedir. Marksistler, bu yaklaşımın yeni bir emperyalist düzen yaratacağını düşünmektedir. Öncelikle Marksist bakışa göre çokkültürlülük tezi, ideolojik bir yaklaşımdır. Çokkültürlülük; yurttaşlık ideolojisi gibi ulus-devleti koruyan yeni bir tarz milliyetçiliktir.⁸⁵ “Görünüşte, çokkültürcülük anlatısı tek tipçiliğin maskeli hali olup, demokrasi ve eşitlik söylemi, gerçekte eşitsizliği ve ayrımcılığı ve hukuk bakımından şiddeti beslemektedir.”⁸⁶ Konuyla alakalı yapıcı çözümlenmeleri olan Zizek, çokkültürlülüğün yeniden kapitalist düzeni ürettiğini ve kendi kendinin çarkı olduğunu düşünmektedir. Zizek’e göre:

Küresel kapitalizm, nasıl ulus-devlet metropolünü sömürgeleştirmeden sömürgeleştirme paradoksunu içeriyorsa, çokkültürcülük de kendi tikel kültüründe kök salmadan yerel kültürlerle karşı tepeden bakan Avrupa merkezci mesafe ya da saygı tavrını içerir. Başka bir deyişle çokkültürcülük tekzip edilmiş, tersine çevrilmiş, göndermesi kendinde bir ırkçılık biçimidir: Mesafeli bir ırkçılıktır. Öteki’nin kimliğine saygı gösterir, Öteki’ni, karşısında kendisinin çokkültürcünün ayrıcalıklı evrensel konumu sayesinde mümkün kılınmış bir mesafe takındığı kendi içine kapalı, sahici bir cemaat olarak görür. Çokkültürcülük, kendi konumunu her türlü pozitif içerikten arındıran bir ırkçılıktır. (Çokkültürcü doğrudan doğruya ırkçı değildir, Öteki’nin karşısına kendi kültürünün tikel değerlerini çıkarmaz.) yine de diğer kültürleri gerektiği şekilde takdir (ya da tekdir) edebileceği ayrıcalıklı bir

⁸² Parekh, a.g.e., s. 294-295.

⁸³ Özyurt, a.g.e., s. 243.

⁸⁴ Doytcheva, a.g.e., s. 117.

⁸⁵ Durdu, a.g.e., s. 44.

⁸⁶ Aliye Çınar, *Çokkültürlülük Efsanesi*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2016. s. 7.

evrensellik noktasını oluşturan bu konumu elinde tutar. Çokkültürcünün Öteki'nin özgüllüğüne duyduğu saygı, tam da kendi üstünlüğünü beyan etme biçimidir.⁸⁷

Ona göre, çokkültürcülük bir anlamda Weber'in tanımıyla bireyin benliğini, yine bir "demir kafes"nin içine hapsedmektedir. Çokkültürcülük konusunda eleştirilerde bulunan ve yerine "demokratik anlamda bir yurttaşlık bilinci" öneren Habermas, İsviçre ve ABD örneğinden hareketle "anayasal yurtseverlik" kavramını geliştirmektedir.⁸⁸ Habermas'a göre ise,

Farklı etnik grupların ve onların kültürel yaşam biçimlerinin eşit haklarla birlikte yaşamasının tek tek kişilere göre biçilmiş bir haklar kuramına ağırlık verecek türden kolektif haklar yoluyla korunmasına gerek yoktur. Grup hakları demokratik anayasal devlette verilebilse bile, lüzumsuzdurlar. Çünkü demokratik anayasal devlet, zaten hakları koruyacak şartlara sahiptir. Habermas, kültürlere bitki türleri gibi yaklaşarak korumanın yanlış olduğunu söylemektedir. Ona göre anayasal devlet, yaşam dünyalarının kültürel yeniden üretimini olanaklı kılabılır. Ancak, bu korumayı garanti edemez.⁸⁹

Habermas'ın yaklaşımı, geniş tabanlı bir demokratik anayasal düzeni öngörmektedir. Görüldüğü üzere Habermas, çokkültürlü toplum olgusuna daha çok farklılıklara duyarlı bir dâhil ediş olarak ifade ettiği yaklaşımı ile cevap vermektedir. Habermas, ulusal ve etnik azınlık olgusunun demokratik bir hukuk devletinde çözümsüz olmadığı kanaatindedir. Ona göre, ayrımcılık sorunu ulusal bağımsızlıkla ve self determinasyon hakları peşinde koşarak değil, bireysel ve sınıfsal farklılığın kültürel tabanına yeterince duyarlı kalarak etnik ve ulusal azınlıkları topluma dâhil etmekle ortadan kaldırılabilecektir. Habermas, çokkültürlülük politikalarıyla etnik kimliklerin adeta nesli tükenecek türler haline gelmesinden, onların eşit haklar etrafında birlikteliklerini sağlayacak ortak bir sistemin kurulmasının önemine dikkat çekmektedir.⁹⁰ Habermas'ın bu çözümlemesi, etnik kimlik sorununa gerek günümüz Batı Avrupası'nda gerekse de Doğu'da ve Güneydoğu Asya'da cevap bulmakta gecikmeyecektir. Türkiye özelinde etnik kimliklerin tanınması çokkültürlülük zemini üzerinde olamayacağı 1990'lı yılların sonlarına doğru yaşanan gelişmelerle ortaya

⁸⁷ Slavoj Žižek, "Çokkültürcülük ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı", Defter Dergisi, Say. 44, Yaz. 2001, s. 164-165.

⁸⁸ Şan, a.g.m., s. 233. Aktaran: Durdu, a.g.m., s. 45.

⁸⁹ Taylor vd., a.g.e. s. 143.

⁹⁰ Şan, a.g.m., s. 95-96.

çıkmiştir. Habermas'ın "Demokratik Anayasal Düzen" kuramı ise, gelecek Türkiye siyasasına çözümleyici bir yön verecektir.

1.4.TÜRKİYE'DE ETNİK KİMLİK GERÇEĞİ, ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİM SÜRECİ

Türkiye'deki etnik gruplara bakıldığında, çok çeşitli bir görünüm sergilemektedir. Bunun en büyük sebebi, bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu tarihsel süreç olarak görülmektedir.⁹¹ Türkiye'de etnik kimlik çeşitliliğine sayısal olarak bakıldığında Peter Alford Andrews'in tanımlamasına göre, 42 tane etnik grup bulunmaktadır.⁹² Rakam kendi içinde tartışmalı olsa da bugüne kadar Türkiye'de etnik kimlik üzerine Andrews kadar detaylı bir çalışma yapan olmamıştır. Bundan dolayı, incelenen tezde tartışmaların ötesine geçerek, birçok otorite tarafından kabul gören azınlık konumundaki kimliklere değinilmektedir. Tez içerisinde sınırlandırma yapılırken, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş tapusu olan Lozan Antlaşması'nda yer alan Gayrimüslim (Rum, Ermeni ve Yahudi) gruplar dışındaki azınlık kimlikleri değerlendirmeye alınmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi "azınlık" kavramı, sosyopolitik ve hukuksal olarak iki şekilde ele alınabilmektedir. Sosyopolitik anlamda azınlık, sayısal anlamda bir azınlığı teşkil etmektedir. Ancak, tanımlamada önemli olan "sayı" ögesi değildir. "baskı" ögesi ön plandadır.⁹³ Hukuksal anlamda azınlık ise, hukuksal bakımdan mutlaka vatandaş (çünkü vatandaş olmayan "yabancı"dır ve bambaşka bir hukuksal statü oluşturur) olması gerekir.⁹⁴ Örneğin; Türkiye'de Kürtler, hukuksal anlamda vatandaş kabul edilirken, sosyopolitik manada baskı gördüklerinden azınlıklardır. Türkiye'de yaşayan mülteci Suriyeliler (vatandaşlık alanlar hariç) ise, vatandaş olamadıklarından dolayı hukuksal anlamda azınlıktır. Dünyada kabul gören azınlık tanımlamasının aksine, Türkiye'deki resmi azınlık söylemi dar bir boyuttadır. Azınlık denince, sadece tarihsel manada üç Gayrimüslim grup kabul edilmektedir.⁹⁵ Ancak, bu ayırım, bütünüyle yanlış bir sınıflandırmadır. Doğru sınıflandırma, (etnik, dinsel ve dilsel) unsurların dikkate alınarak bir ayırım yapılmasını gerekli kılmaktadır. Yanlış tanımlamanın nedenleri şöyle özetlenebilir:

⁹¹ Erdal, a.g.e., s. 26.

⁹² Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, çev. Mustafa Küpüşoğlu, Ant Yayınları, Aralık 1992, s. 56.

⁹³ Baskın Oran, "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' Bölümünü Yeniden Okurken", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı. 3, Cilt. 49, 1994, s. 284.

⁹⁴ Oran, a.g.m., s. 284.

⁹⁵ Oran, a.g.e., s. 47.

1. Tarihsel: Azınlıkların hukuki statüleri, yaşadıkları ülkenin hukuk sistemiyle belirlenmektedir. Örneğin; Osmanlı Devleti'nde azınlıklar, ülkede uygulanan İslam Hukuku'na göre, etnik kökenlerine bakılmaksızın sadece mensup oldukları din ya da mezhep esasına göre sınıflandırılmışlardır. Bundan dolayı, Osmanlı halkı Türk, Rum, Bulgar, Arap değil, Müslüman, Ortodoks, Katolik ve Yahudi olarak adlandırılmış ve bu grupların her birine Fatih'ten itibaren Arapça din ya da mezhep anlamına gelen "Millet" adı verilmiştir.⁹⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok açıdan devamı sayılan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın "Millet Sistemi"ni aynen kabul etmiştir. Bu sistem, İstanbul'un fethinin hemen ertesi yılı başlayıp resmen 1839 Tanzimat Fermanına kadar sürmüştür. Buna rağmen etkileri günümüze kadar gelmektedir.⁹⁷

2. Siyasal: 19. yüzyılla birlikte gelen Milliyetçilik akımları, azınlıkların Avrupa ülkeleri tarafından korunmaya alınmasına neden olurken, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışılmasının bahanesini de hazırlamıştır. Dolayısıyla Müslüman çoğunluk Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıkları dinsel farklılığın yanı sıra, "öteki" olarak görmüştür.⁹⁸

3. İdeolojik: Dağılan imparatorlukla birlikte yaşanan travma, 1923'te kurulan Cumhuriyet'in de dağılabileceği korkusunu yaratmış, yeni bir parçalanmanın önlenmesi için Türk'ten başka kültürel kimliklere tahammülsüzlüğü beraberinde getirmiştir.⁹⁹ Türkçü ideolojinin ulus-devlet projesiyle sonuçlandırılması olarak görülen Türkiye Cumhuriyeti'nde Türklük, Türk kültürü, anayasa ve yasalarla korunurken, ülkedeki Türk ya da Müslüman olmayan etnik, dinsel ve dinsel gruplar yok sayılmış ve bazı alanlarda sistematik olarak ayrımcılığa maruz bırakılmıştır.¹⁰⁰ Bu durum, Osmanlı'daki teokratik toplum sisteminin bir ürünü olan "Millet Sistemi"nden çok farklı olmayıp, yeni devletin temeli olarak görülen laiklik ilkesiyle gelişmektedir.

⁹⁶ Gülnihal Bozkurt, "Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar", A.Ü. Hukuk Fakültesi Geleneksel Açılış Dersi Sunumu, 1992, s. 50.

⁹⁷ Oran, a.g.e., s. 48.

⁹⁸ Oran, a.g.e., s. 48.

⁹⁹ Oran, a.g.e., s. 48-49.

¹⁰⁰ Nurcan Kaya, "Türkiye'nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar ve Ayrımcılık: Kavramsal Çerçeve ve Temel Sorunlar, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi (seçbir), www.secbir.org, s. 3.

Türkiye'nin tarihsel sürecine bakıldığında, azınlıkların olduğunu kabuletmek ya da azınlık haklarını korumak için faaliyet yürütmek, çeşitli şekillerde hep engellenmiştir. Azınlık kimliğine yönelik yapılan açıklamalar ve faaliyetlere getirilen yasaklamalar, özellikle 1980 askeri darbesinden sonra kabul edilen 1982 Anayasası ve çeşitli kanunlarda zirveye çıkmıştır.¹⁰¹ Bugün hala yürürlükte olan 1983 yılında kabul edilen siyasi partiler yasası bu yasağın en çarpıcı örneklerinden biridir. Kanunun 81. Maddesi şu ifadeleri içermektedir:

Siyasi Partiler; (a) Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli ya da dini kültür ya da mezhep ya da ırk ya da dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler. (b) Türk dilinden ya da kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek ya da yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyette bulunamazlar.

Yürülmüş giren yasayla, Özgürlük ve Demokrasi Partisi, Emek Partisi ve daha sonradan gelen aynı anlayıştaki birçok partinin kapatılmasına zemin hazırlanmıştır.¹⁰² Siyasi partiler yasası, Türkiye Cumhuriyeti'nin açıkça Lozan'ı ihlal ettiğinin bir göstergesidir, aynı zamanda. Azınlıklara, Lozan'da kendi dinleri ve dillerinde eğitim hakkı verilirken, mahkemelerde anadilinde savunma hakkı verilmiştir. Ancak, görülmektedir ki Lozan'daki azınlık haklarını düzenleyen maddeler çiğnenmiştir. Yaşanan hukuksuzluk, daha sonradan AKP iktidarının Avrupa Birliği süreci içerisindeki "demokratikleşme" çabalarıyla bir nebze düzeltilebilmiştir. Azınlık haklarını koruma konusunda uluslararası standartların gerisinde kalan Lozan Antlaşması, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler'e kısmen de olsa kültürel haklarını koruma şansı verirken, gayrimüslimler haricindeki etnik ve dilsel toplulukları (Kürtler, Çerkesler, Lazlar gibi) son yıllara kadar bu haklarından mahrum etmektedir.¹⁰³ Görüldüğü gibi, Türkiye'deki azınlıkları bütünüyle tanımlayan bir anayasa maddesi ya da kanun yoktur. Avrupa Birliği'ne üye ve aday devletler dâhil olmak üzere, birçok Batı devletinde durum farklıdır. Örnek olarak; Macaristan ve Hırvatistan'da azınlıkların kültürel hakları dâhil bazı hakları doğrudan anayasa tarafından güvence altına alınmaktadır. Bulgaristan anayasası ise, "azınlık"

¹⁰¹ Kaya, a.g.m., s. 3.

¹⁰² Kaya, a.g.m., s. 3-4.

¹⁰³ Kaya, a.g.m., s. 5.

kavramını kullanmamakla birlikte anadili Bulgarca olmayan vatandaşlara eğitim hayatlarına boyunca, anadillerini öğrenme ve kullanma hakkı vermektedir. İspanya anayasasına bakıldığında anayasa, dilsel çeşitliliği zenginlik ve miras olarak tanımlarken, aynı zamanda bu zenginliğin saygı görmesi ve korunmasını amaçlamaktadır. Avrupa devletleri dışında olan, Kanada anayasası ise, “Haklar ve Özgürlükler” kısmında azınlıkların anadillerinde eğitim görme haklarını güvence altına almaktadır.¹⁰⁴

Türkiye’de, azınlıkların varlığını kabul etmek neredeyse imkânsız hale getirilmiştir. Öyle ki, etnik ve dinsel farklılıklara dayanan azınlıkların var olduğu ileri sürüldüğünde “bütünlük”ün bozulmak istendiği var sayılarak, bunu yapanlar “bölücülük” ya da “yıkıcılık”la suçlanarak cezalandırılmaktadır.¹⁰⁵ Azınlık yasağına örnek olarak, Dernekler ve Nüfus Kanunu verilebilir. Dördüncü AB uyum paketi değişikliğine göre, 02.01.2003 tarihli Dernekler Kanunu’nun 5. Maddesi şöyledir:

Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür ya da dil farklılığına dayanarak azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek ya da Türk dilinden ya da kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek ya da yaymak suretiyle azınlık yaratmak (...) amacıyla dernek kurmak yasaktır.

02.01.2003’teki değişiklikte, madde bir miktar değiştirilmiştir

(...) milli güvenliğe ve kamu düzenine (...) aykırı olarak; Türkiye Cumhuriyeti’nde ırk, din, mezhep ve bölge farklılığı ya da bunlara dayanarak azınlık yaratmak ve Türkiye Cumhuriyeti’nin üniter devlet yapısını bozmak (...) amacıyla dernek kurulmaz.¹⁰⁶

Bu değişiklik, Avrupa Birliği uyum süreçleri amacıyla sözde bir değişimden öteye gidemeyerek, azınlık kimliğini yine yok sayan bir anlayışın devamını göstermektedir. 1587 Sayılı Nüfus Kanununun 16. Maddesinde, “Çocuğun adını, ana ve babası koyar. Ancak, milli kültürümüze (...) uygun düşmeyen (...) adlar konulamaz.” denilmektedir.¹⁰⁷ Bu uygulama, ana-babalara yıllarca çocuklarına istedikleri ismi koymalarına engel olmuştur. Bizzat çoğulculuğu engellemeye yönelik olan uygulama, 1930’ların etnik asimilasyoncu ulus-devlet anlayışının aynen

¹⁰⁴ Kaya, a.g.m., s. 8.

¹⁰⁵ Oran, a.g.e., s. 85.

¹⁰⁶ Oran, a.g.e., s. 85-86.

¹⁰⁷ Oran, a.g.e., s. 88.

korunduğunu göstermektedir.¹⁰⁸ Bu anlayış aslında Türkiye’de modernleşme süreciyle başlayan ve günümüzde devam eden devlet-merkezci ve yukarıdan-aşağıya bir hareket tarzının sonucudur.¹⁰⁹ Burada açıkça görülmektedir ki “Milli Güvenlik Devleti” kavramı, “İnsan hakları Devleti” kavramını ortadan kaldırmaktadır.¹¹⁰

Türkiye’de etnik kimliklere genel olarak bakıldığında, varlıklarını dil, din ve aşiret olgusuyla sürdürdükleri görülecektir. Duruma göre etnik kimlikler, şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Din olmaksızın, dil ile (Örneğin; Müslüman Gürcüler ya da Lazlar)
2. Din olmaksızın, dil ve aşiret birlikteliğiyle (Örneğin; Çerkesler ve Abhazalar)
3. Dil olmaksızın, din ile (Örneğin; Alevi Türkler ya da Arap Hıristiyanlar; sözgelimi Hatay’daki Arap çoğunluk)
4. Din ve aşiret örgütlenmesiyle. (Örneğin; Alevi Türkmenler).
5. Aşiret örgütlenmesi olmaksızın, dil ve din ile. (Örneğin; Yahudiler, Ermeniler, Rum Hıristiyanlar ve bazı Süryani Ortodoks Hıristiyanlar, tümü değil).
6. Dil ve din bazen de aşiret örgütlenmesiyle. (Örneğin; Şafi ve Alevi Kürtler).
7. Dil ve din olmaksızın, aşiret örgütlenmesiyle. (Örneğin; Sünni Türkmenler ve Yörükler).¹¹¹

Andrews’in yukarıdaki sınıflandırması, Türkiye’nin etnik kimlik haritasını, azınlık kimliği üzerinden değerlendirmektedir. Lozan’a göre azınlık kabul edilmeyen ancak; mevcut düzende azınlıktan öte gidemeyen diğer “öteki” gruplar ise, çalışmada ayrıntılı olarak incelenmektedir. Sınıflandırma yapılırken, Lozan’ın kabul ettiği azınlık tanımlaması dışındaki gruplar ve hâlihazırda bu kimlikleri anlatan etnografik içerik taşıyan belgeseller üzerinden bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

¹⁰⁸ Oran, a.g.e., s. 88.

¹⁰⁹ E. Fuat Keyman, “Türkiye’de Kimlik Sorunları ve Demokratikleşme”, Osmanlı Bankası Arşiv Araştırma Merkezi, <http://www.obarsiv.com/voyvoda/0607.html>, 2007, s. 3.

¹¹⁰ Oran, a.g.e., s. 86.

¹¹¹ Andrews, a.g.e., s. 15.

1.5.TÜRKİYE'DE ETNİK GRUPLAR

1.5.1 İnanç Temelli Etnik Gruplar: Aleviler, Süryaniler ve Yezidiler

1.5.1.1.Aleviler

İslam dini içerisinde birçok farklı yorum ve mezhep vardır. Alevilik, bu farklı yorumların en önde gelenlerinden biridir. Alevilik'in en belirgin özelliği, Ehl-i beyte olan saygı, sevgi ve yandaşıktır.¹¹² Var olduğu coğrafya ile bütünleşik olarak tanımlanan Alevilik, Türkiye'de "etnik" bir ayrımın dışında, "dinsel" bir ayrım olarak belirginleşmiştir. Kendisi dinsel bir oluşumdur. Ancak, İslam'dan ayrı bir dinsel oluşum değil, İslam'ın farklı bir yorumudur.¹¹³ Sözcük anlamına bakıldığında, İslam içerisindeki muhalif bir anlayışın olduğu görülecektir.

Sözcüğün çıkış noktası, "Şia" kelimesinden gelen "Şii" kelimesiyle benzerlik göstermektedir. "Şia"nın sözcük anlamı, "tarafılilar", "yardımcılar"dır. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra (632) ortaya çıkan hilafet sorununda Hz. Ali'nin yanında yer alanlara, onun taraftarı olanlara "Şia'yı Ali" denmiş daha sonra grup, kısaca "Şia" olarak tanımlanmıştır. Grupta olanlara ise, "Şia'dan olan" anlamında "Şii" denilmiştir.¹¹⁴ "Şiilik" ile inancın yorum kısmında ayrılan Anadolu Alevilik'i, 12 İmam İnanıcı, Ehl-i beyt sevgisi vb. konularında benzerlikler taşımaktadır. İslamiyet Anadolu'ya geldiğinde öncelikle birbirinden farklı iki formda şekillenmiştir. Bunlar, genellikle kitabi yollarla gelen normatif nitelikli Sünnilik ve Şifahi yollarla günümüze kadar ulaşan Heteredoks anlayıştaki Aleviliktir.¹¹⁵ Anadolu Alevilik'i, hem tarihsel arka planda çıkış noktası ortak olan "Şiilik" ile hem de Anadolu'ya geldikten sonra "Bâtini" bir yorumla şekillenerek Sünnilik'ten farklılık göstermektedir. Alevilik, kendi içinde bir mezhepten ziyade, Türk İslam dininin

¹¹² Necdet Subaşı, *Alevi Modernleşmesi: Sırrı Faş Eylemek*, (3. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 77.

¹¹³ Şener, a.g.e., s. 74.

¹¹⁴ Ali Tayyar Önder, *Türkiye'nin Etnik Yapısı: Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*, (56. Baskı), Kripto Yayınları, Ankara, 2015, s. 95.

¹¹⁵ Subaşı, a.g.e., s. 78.

bünyesinde var olan sufi akımının en güçlü örneğidir.¹¹⁶ Dahası, İslamiyet öncesi Türk inanç ve görenekleriyle, İslam'ı bir arada buluşturmaktadır.¹¹⁷

Alevi-Bektaşî öğretisine sahip topluluklarda, eski Türk inanışlarına yönelik birçok benzerlik vardır. Bu benzerliklerden biri, Orta Asya şaman geleneğinden kalan grup-dışı ve grup-içi evlenmeleridir. Şamanist Türkler'de aynı boya mensup olanlar birbirlerinin talibidir. Bunlar için dıştan evlenme (exogamy) geçerlidir.¹¹⁸ Alevi-Bektaşî grubunda buna benzer bir şekilde, boy yerine ocak ikame edilmektedir. Her ocak mensubu, birbirlerine akraba bağlarıyla bağlıdırlar. Homojen nitelik gösteren grup içerisinde, gizlilik özelliği artarken, dışa açılma son derece sınırlı kalır.¹¹⁹ Türkiye içerisindeki Alevi gruplara bakıldığında, Anadolu Aleviler'i ve Nusayriler olarak iki gruba ayırmak mümkündür. İran Şiiliğini benimseyen Türkmen Azeriler'i, ayrı bir grupta değerlendirmek gerekir.¹²⁰ Temelde kırsal ve kentsel bir ayrıma tabi tutulan Anadolu Alevilik'i, kırsal kesimde Kızılbaşlık olarak tanımlanırken kentte ise, Bektaşilik olarak adlandırılmaktadır.

Alevi kimliğini oluşturan, onun yol ve erkânını belirleyen temel direk taşlarından biri ocak kültürüdür. Ocak; Alevi inancında dinsel hizmetleri yürüten dede ailelerini ve bu aileler çevresinde oluşan soybağını ifade etmektedir. Aleviler'de her dede ve talip ailesi bir ocağa dâhildir. Dedenin ve talibin soyu, "Evlad-ı Resul" ve "Muhammed Ali"ye uzanan bir "pir"i ya da "mürşid"i olmalıdır.¹²¹ Alevi ocaklarının tarihi görevi, yol ve erkânın süreğenliğini belirlemenin dışında, var olan Sünni devlet baskılarına karşı, federasyon sistemi kurmaktır.¹²²

Alevilik öğretisi, her ne kadar var olduğu toplumla gizli olmakla birlikte, Anadolu'daki tarihi oldukça eskidir. Alevilik'in Anadolu'ya gelişi 16. yüzyıldır. Alevi toplumunun kendi iç dinamikleri ve teolojik yapısını dikkate alarak bir sınıflandırma yapan Rıza Yıldırım'a göre Alevilik, tarihsel olarak üç ana döneme ayrılır:

(1) "Oluşum Dönemi (11. yüzyıl-15. yüzyıl)

¹¹⁶ Andrews, a.g.e., s. 74.

¹¹⁷ Andrews, a.g.e., s. 74.

¹¹⁸ Türkdoğan, a.g.e., s. 290.

¹¹⁹ Türkdoğan, a.g.e., s. 290.

¹²⁰ Önder, a.g.e., s. 96.

¹²¹ Hasan Çelik, Seda Kırteke, "Alevi/Kızılbaşlık'ta Ocak Kültü", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Say.81, Bahar 2017, s. 120.

¹²² Nejat Birdoğan, *Alevilik: Anadolu'nun Gizli Kültürü*, (8. Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 189.

(2) Safevi (Kızılbaş) Dönemi (16. yüzyıl-19.yüzyıl)

(3) Modern Alevilik Dönemi (20. yüzyıl ortalarından itibaren devam eden süreç)¹²³ Necdet Subaşı, benzer bir ayırım yaparak Alevi tarihini, oluşum ve gelişim süreçlerini içine alan Kızılbaşlık Dönemi, Kızılbaşlık sürecindeki yaşanan gerilimlerin sona erip, Alevilik'in dini cemaat hüviyetine büründüğü Heteredoks ve Senkretik bir özellik kazanarak inanç ritüelleriyle kendini belirgin ettiği Alevilik dönemi ve modern toplum içerisinde varlığını koruduğu modernleşme dönemi olarak üç başlığa ayırır.¹²⁴

Alevilik'in varlığı her ne kadar eski olsa da asıl varlığını Osmanlı toplumsal yapısıyla şekillendirmiştir. Alevilik, Osmanlı toplumu içerisinde özellikle var olan Sünni-Ortodoks yoruma karşı muhalif ve devrimci bir söylem geliştirmiştir. Modernleşmeyle birlikte Alevilik, artık kırsalın inanç ritüellerini savunmanın dışına çıkarak, var olan öğretiyi sorgular hale gelmiştir. Kerbela kültü, Hz. Ali cenkleri ve muhtelif evliya menkıbeleri üzerine kurulu geleneksel bellek, artık yerini Maraş olayları, Çorum olayları, Madımak katliamı, Diyanet meselesi, asimilasyon tartışmaları, cemevinin statüsü gibi politik tartışmalara bırakmıştır.¹²⁵

Alevi inanç sistemi, 12 İmam inancı etrafında şekillenen, dini-tassavufi felsefeye dayalı bir "halk İslamlığı" yorumudur. Yorumun teolojik alt yapısında, "şeriat", "tarikât", "marifet" ve "hakikat" diye adlandırılan dört makam bulunmaktadır.¹²⁶ Aleviler, şeriat makamını zaten kendilerinin geçtiğini kabul ederek, panteonda ağırlık noktasını tarikât makamında toplamaktadırlar.¹²⁷ İnançın temeli, tassavuftaki "Vaahdet-i Vücut" anlayışıyla şekillenen dış yüzüyle halka, iç (batın) yüzü ile hakk'a bakan bir kavşaktır.¹²⁸ Halk İslam'ının verimli topraklarında yetişen Alevilik, aşırı "Şia" etkisinin altında Şamanist öğeler ile eski İran dinleri ve bazı Hıristiyan unsurları kendi içinde barındıran senkretik bir inanç sistemidir.¹²⁹ Ayrıca inanç sisteminin bileşiminde, İslamiyet öncesi Orta Asya Türk inançları ve

¹²³ Rıza Yıldırım, "Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 62, Yıl. 2012, Ankara. s. 137.

¹²⁴ Subaşı, a.g.e., s. 79.

¹²⁵ Yıldırım, a.g.m., s. 151.

¹²⁶ Türkdogan, a.g.e., s. 319.

¹²⁷ Türkdogan, a.g.e., s. 319.

¹²⁸ Birdogan, a.g.e., s. 242.

¹²⁹ Subaşı, a.g.e., s. 99-100.

Ortadoğu'nun eski Pagan kültürlerinin izleri görülmektedir.¹³⁰ Aslında Alevilik'in gelişim çizgisinde birçok yorum bulunmaktadır. Bunlar, Zerdüştlük, Maniheizm gibi eski inançlar, Babailik gibi siyasal hareketler, Haydarilik, Kalenderilik gibi tarikatlar ve Hurufilik gibi "Bâtını" akımlardır.¹³¹

Alevilik'te insanperest bir yaklaşım vardır. Yani Hakk'ın yüzü, aslında insanın yüzüdür. İnsanın kendi yüzünden başka oluşan bir başka Tanrı yüzü daha yoktur. Çünkü insanda şekillenen doğrudan Tanrı'nın kendisidir. Dolayısıyla Hakk'ın yüzüne ulaşmak, insanın kendi gerçeğini görmesidir. Alevilik'teki dedelere secde etmenin anlamı budur.¹³² Aleviler'in dinsel uygulamaları içerisinde yer alan ve etnografik unsurlar içeren ritüelleri şöyle sıralanabilir: "musahip tutmak", "cem yapmak", "ikrar vermek", "Alevi Bektaşî ulularının/büyüklerinin türbelerini ziyaret etmek", "dede ya da babalardan el almak", "kurban kesmek (Hızır Kurbanı, Abdal Musa Kurbanı, Adak Kurbanı, Muharrem Orucunun sonunda kesilen kurban)", "saz çalmak", "bayramda halka/tarikat namazı kılmak", "oruç tutmak (On dört Masum-i Pak Orucu, Hızır Orucu)", "niyaz etmek", "hakkullah", "nasip vermek", "hizmet görme ve baş okutma ücreti vermek", "semah dönmek", "meydana girmek", "don değiştirmektir".¹³³

1.5.1.2.Süryaniler

Ortadoğu'nun en eski halklarından olan Süryaniler, adlarının kökenini tarihlerine bağlı olarak kazanmışlardır. Süryaniler, kendilerini Suryoyo (çoğul Suryoye) olarak betimlemektedir. Adın kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte bununla ilgili birçok öngörü vardır.¹³⁴ Öne sürülen varsayımlar şunlardır:

- a. Bir görüşe göre Süryani adı, Pers kralı Sirius'dan (Keyhüsrev) gelmektedir.
- b. Mor Dionyusius Yakub bin Suleybi, Mor Mihayel Rabo ve Mechul Urfalı Tarihi'nin yazarına göre, Suriye adı bölgeyi ele geçiren Kilikos'un kardeşi Suros'dan gelmektedir. Ad, bu sözcükten türemiştir.

¹³⁰ Subaşı, a.g.e., s. 102.

¹³¹ Subaşı, a.g.e., s. 100.

¹³² Birdoğan, a.g.e., s. 251.

¹³³ Subaşı, a.g.e., s. 107-108.

¹³⁴ Mutay Öztemiz, *Süryaniler*, Ayrıntı Yayınları, 2012, İstanbul, s. 7.

- c. Suriye sözcüğü, Lübnan'ın Sur şehrinden gelmektedir. Daha sonra bu ad, Yunanlılar tarafından tüm sahil bölgesi için kullanılmış ve sakinlerin lakabı buradan gelmiştir.
- d. Suriye adı, İbrahim'in sülalesinden gelen Dadanoğlu Asur ya da Asuri'nden türemiştir.
- e. Asurlular ülkesine Yunanlılar tarafından sözcüğün sonuna bir 'y' harfi eklenerek 'Asurya' denilmekteydi. Zamanla sözcüğün başında bulunan 'a' harfi düşerek 'Surya' biçimini aldı. Süryani adı coğrafi bir terim olarak buradan gelmektedir.¹³⁵

Yaklaşımlar kesin bir sonuca gitmese de, Süryani adının kökeninin coğrafi bir adlandırmaya dayalı olduğu açıktır. Süryani adı, Hıristiyanlık'ın ilk yüzyıllarında hem Ortadoğu'daki Hıristiyan halkı hem de eski Doğu halklarını gösteren bir adlandırmaydı.¹³⁶ Daha sonradan, kimliğin kendisiyle bütünleşen ve Batı'daki Hıristiyan grupla anılan bir ad olmuştur. Süryani halkının kökenine bakıldığında, Hıristiyanlık'tan önce bir ırk, Hıristiyanlık'tan sonra ise, bir mezhep olarak mütalaa edilmektedir.¹³⁷ Bu iki görüşün dışında kalan bir grup tarihçi ise, Süryaniler'in kökenini tüm eski Mezopotamya halklarına dayandırma eğilimine girmektedir.¹³⁸ Üçüncü görüş, birinci görüşe daha yakın durmakta, Süryaniler'in tarihi ve coğrafi gerçeğine uygun düşmektedir. Süryaniler'in tarihi, en az Ortadoğu uygarlıklarının tarihi kadar eskidir. Süryaniler, kökenleri beş bin yıl öncesine kadar giden bir toplumdur. Süryani halkı, Mezopotamya'da ortaya çıkan ve gelişen köklü bir kültürün mirasçısıdır.¹³⁹ Süryaniler, Hıristiyanlık içerisinde tıpkı diğer Hıristiyanlar gibi, değişik mezheplere ayrılmışlardır:

- a. Süryani Ortodoks Kilisesi
- b. Süryani Katolik Kilisesi
- c. Süryani Protestan Kilisesi'dir.¹⁴⁰

Süryaniler, gerçek anlamda 18. yüzyılın ikinci yarısında ikiye ayrılmışlardır. Süryani Katolik Patrikhanesi ve Süryani-Yakubi ya da bir diğer adla Süryani Kadim

¹³⁵ Öztemiz, a.g.e., s. 7-8.

¹³⁶ Yakup Bilge, "Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990, s. 11.

¹³⁷ Mustafa Bülbül, *Türkiye'nin Süryanileri: Örf, Din, Eğitim, Ekonomi, Psiko-Sosyal Açından Anketli Tahlil*, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 13.

¹³⁸ Bilge, a.g.e., s. 18.

¹³⁹ Bülbül, a.g.e., s. 30.

¹⁴⁰ Şener, a.g.e., s. 193.

Kilisesi olarak ayrılmışlardır. İki kiliseden ayrı olarak daha sonradan, Protestan Süryaniler'i, varlık göstermiştir.¹⁴¹ Türkiye'de sayıları oldukça fazla olan Ortodoks Süryaniler'in patrikliği, 1959 yılından beri Şam'dadır. Ortodokslar'dan ayrılan Katolikler'in ise, Beyrutta'dır.¹⁴²

Süryaniler, uzun yıllar Osmanlı devleti tarafından bir azınlık olarak tanınmamış, Ermeni Patrik'i aracılığıyla seslerini duyurmuşlardır. Osmanlı'nın uyguladığı bu yanlış tutum, onun mirasçısı olan, Türkiye Cumhuriyeti'nde yıllar sonra devam etmiştir.¹⁴³ Cumhuriyet döneminde topluluk, azınlık olarak tanımlanamadığından dolayı var olan konum muhafaza edilmiştir. 1980 askeri hükümetinin yönetimi altına girinceye kadar sürekli olarak çevredeki Kürt Müslüman nüfustan gelen tehditkâr tutum, topluluğun bağımsızlık duygusunu arttırmış, hükümetin ve yerel resmi makamların yaşanan mağduriyetlere karşı koruyucu görev üstlenmemeleri, onların iyi niyetlerine olan güveni sarsmış ve göçe yol açmıştır.¹⁴⁴

Türkiye'deki Süryaniler, ağırlıklı olarak Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşamaktadır. Bölgedeki merkezleri ise, Mardin Tur Abdin'dir. Mardin haricinde; Midyat, Savur, Kilit, İdil, Nusaybin, Diyarbakır ve Hakkâri'de de hüküm sürmüşlerdir.¹⁴⁵ Süryaniler, yaşadıkları bölgeden sadece Kürt baskısından dolayı değil, aynı zamanda 1960 yıllarından itibaren başlayan bir dalgayla göç etmişlerdir. Özellikle 1990'lardan sonra Güneydoğu'da artan PKK terör örgütünün şiddetinin etkisiyle, İstanbul başta olmak üzere büyük şehirler ve Almanya, ABD ve Kanada gibi ülkelere göçleri söz konusu olmuştur. Günümüzde ise, çok az sayıda Süryani, Türkiye topraklarında kültürlerini yaşatma mücadelesi vermektedir.

Süryani toplumuna genel hatlarıyla bakıldığında, topluluk birimi köy ve kent diye iki kısımdan oluşmaktadır.¹⁴⁶ Süryani toplulukları, bir araya gelmiş aile birliklerinden (bavık; şarpho) meydana gelmektedir. Aile birlikleri, belirli bir topluluk içersinde yaşayan ve genellikle kan bağı olmayan kişilerden oluşmaktadır.¹⁴⁷ Grup kimliğinin ayırt edici özelliklerine bakıldığında, öncelikle dini inançla şekillenmiş endogami kimliği korunmaktadır. Din, özel bir dinsel dilin

¹⁴¹ Bülbul, a.g.e., s. 13.

¹⁴² Türkdoğan, a.g.e., s. 198.

¹⁴³ Öztemiz, a.g.e., s. 54.

¹⁴⁴ Andrews, a.g.e., s. 230- 231

¹⁴⁵ Şencer, a.g.e., s. 193-194.

¹⁴⁶ Bilge, a.g.e., s. 96.

¹⁴⁷ Bilge, a.g.e., s. 96.

(Süryanice) kullanımıyla tanımlanmaktadır.¹⁴⁸ Kilisede kullanılan Süryanice, aynı zamanda topluluğu birleştiren bir etkidir.¹⁴⁹ Böylece, dini etnik kimliğin oluşumunda büyük etkisi olan bir “dil” söz konusudur.

Tur Abidin'deki Süryaniler, çoğunlukla “Turoyo” olarak bilinen Aramice konuşmaktadır. Mardin ve çevresi ile İdil'de, Süryaniler'in anadili genelde Arapça'dır. Bugün artık Süryani'nin bulunmadığı bölge Kelboran'da, uzun bir zaman Süryaniler arasında Kürtçe konuşulmuştur. Diaspora'da modern Aramice yaygınken, İstanbul'daki Süryani gençler, çoğunlukla Süryanice yerine Türkçe konuşmayı tercih etmektedir.¹⁵⁰ Süryanice'nin kökeni Aramca'dır. Asurlular döneminde dahi Aramca dil birliğini sağlayan en önemli olguydu.¹⁵¹

Aramca, yalnızca Süryaniler'in değil, Bizans'ın da ikinci önemli dilleri arasındaydı. Nasturi Kilisesinin Süryani Kadim Kilisesinden ayrılmasından sonra Aramca, her iki kilisenin yazı ve liturjik (tapınma) dili olarak kalmıştır. 8. yüzyıldan sonra Aramca, yalnızca kilise içinde okunan ve yazılan bir dil haline gelerek günümüze kadar kilise içinde varlığını sürdürmüştür.¹⁵²

Süryanice yalnızca tapınma dili olmayıp, uzun süre bilimsel bir dil olarak yerini korumuştur. Avrupa'da Aydınlanma Çağını başlatan Rönesans hareketleri, bu bilimsel metinlerden yararlanmıştı. Süryanice'nin bilimsel ve arkaik bir dil olması, aynı zamanda toplumun eğitime ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir. Kadın ve erkek arasındaki eğitim düzeyi, cinsiyet farklılığı açısından genel tabloya uygun bir profil çizmektedir. Genel anlamda köklü bir eğitim geleneği olan Süryani halkının eğitim düzeyi açısından günümüzde çağın gerisinde kalması, I. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar süren göç dalgası ve bölgenin ekonomik koşullarıyla paralel olarak, taş işçiliği ve heykel tıraşlık gibi geleneksel meslek tarzlarını tercih etmeleriyle açıklanabilmektedir.¹⁵³

Süryaniler, var olan merkezi devlet içerisinde yer edinemediklerinden ötürü, Rumlar ve Ermeniler gibi ticaretle uğraşmayı tercih etmişlerdir. Öyle ki, Ermeniler'den sonra Doğu'nun en zengin toplumu olmuşlardır. 19. yüzyılın sonlarına

¹⁴⁸ Andrews, a.g.e., s. 230.

¹⁴⁹ Öztemiz, a.g.e., s. 21.

¹⁵⁰ Öztemiz, a.g.e., s. 21-22

¹⁵¹ Bülbül, a.g.e., s. 45.

¹⁵² Bülbül, a.g.e., s. 46.

¹⁵³ Öztemiz, a.g.e., s. 83.

gelindiğinde Süryaniler, yaşadıkları Doğu ve Güneydoğu bölgesinde Rizaye, Musul ve Halep bağlantılı olmak üzere canlı bir ticaret yapmışlardır. Süryani ustalarınca geliştirilen altın, gümüş ve bakır işletmeciliği, dönemine göre oldukça ileri durumdadır.¹⁵⁴ Süryani ustalarının altın ve gümüş işletmeciliğindeki hünerlerini bilmeyen yoktur. Süryani ustaları, daha çok telkari adı verilen gümüş işlemeciliğiyle bilinmektedir. Demircilik, taş ustalığı, mimarlık, nalbantlık, semercilik vb. işler Süryaniler'in hep meslek grubu olmuştur. Ayrıca, tarım, hayvancılık ve özellikle bağcılık, uğraşlar arasındadır.¹⁵⁵ Süryaniler arasında bakıldığında, fırıncı, lokantacı ya da pastane sahiplerine pek rastlanmamaktadır. Bunun sebebi, bölgede Müslümanlarla iç içe yaşamalarından dolayı, Hıristiyanlar'dan mal alınmak istenmemesi Süryaniler'i gıda sektöründen uzak tutmuştur.¹⁵⁶

Süryaniler, mesleklerinde hünerli oldukları kadar, uygarlık açısından köklü bir müzik geleneğine sahiptirler. Süryani müziği gelişiminin meydana getiricileri arasında, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, yazar, şair ve müzisyenlerin büyük etkisi olmuştur. Bunlar arasında, Naum Faik, Yuhanon Salmon ve Gabriel Assad gibi kişiler bulunmaktadır.¹⁵⁷ Süryani müziği, ağırlıklı olarak kilise müzik ve ayinlerinden oluşur. Bir anlamda dinle müzik iç içedir. Ancak, kilise müzik makamlarını dışarı çıkarmadığından makamlar, başka toplumlarca benimsenmiştir. Bugün birçok koro müziği makamı Süryani müziğinden gelmektedir.

Dil ve din birlikteliğinin bir aradalığıyla oluşan Süryani kimliği, hem Sümer, Akad, Babil ve Asur gibi eski Mezopotamya uygarlıklarının hem de İsa'dan önceki Helenistik uygarlığın bir sentezidir.¹⁵⁸ Üç bin yıldan fazladır Mezopotamya'da kültürlerini yaşatan Süryaniler, yaşanan siyasal ve ekonomik olumsuzluklara dayanamayıp bölgeden yavaş yavaş ayrılmıştır.

1.5.1.3. Yezidiler

Ortadoğu'da yaşayan bir diğer senkretik topluluk, Yezidiler'dir. Yezidi adıyla ilgili farklı görüşler vardır. Ada ilişkin öne sürülen görüşlerin başında, Yezidiler'in

¹⁵⁴ Bilge, a.g.e., s. 122.

¹⁵⁵ Bilge, a.g.e., s. 101.

¹⁵⁶ Öztemiz, a.g.e., s. 86.

¹⁵⁷ Bülbul, a.g.e., s. 53-54.

¹⁵⁸ Bilge, a.g.e., s. 47.

kökenini içeren İran'ın Yazd şehrinden geldikleri için bu adı aldıkları görüşüdür.¹⁵⁹ Yezidi ismi, fonetik kanunlarına dayanan yeni Farsça'daki "İzed (Melek Tanrı)", Avesta dilinde "Yazata (saygıya tapınmaya layık olmak)", Pehlevi dilinde "Yazdan", Modern Farsça'da "Yazdan (Tanrı)", Avesta'da "Yazatanam", Pehlevi'de "Yaztan", "Yazdan", "İzed"den gelmektedir. Ayrıca, Avesta'da geçen "Yazdan" ayin ve merasimle ilgili olarak Yeni Farsça'ya girmiştir. Buna göre, bu kelime bizzat kendileri tarafından kullanıldığı gibi Ezidi, İzidi ya da İzdi (Tanrı'ya tapanlar) diye geçmektedir.¹⁶⁰ Yezidiler'in kökeniyle ilgili ortaya atılan görüşler bunlarla sınırlı olmayıp, kökene ilişkin bir diğer görüş ise, Yezidi halkının Âdem'in gerçek zürriyetini ifade eden Şehid bin Cer'in neslinden geldiğidir. Görüşe göre, Yezidiler Melek Tavus'un toplumdur.

Yezidilik dini, Gnostik bazı unsurlar taşıyan eklektik bir dindir. Birçok dinden esinlenen inanç öğretisi, tam anlamıyla Hıristiyan, Müslüman ya da Zerdüşt olarak tanımlanamayan unsurlar içermekle birlikte genel manada senkretik (birleşik) gibi görünmektedir.¹⁶¹ Dinbilimciler, Yezidiliği ayrı bir din olarak gördükleri gibi, onu İslam içinde Haricilik'ten kaynaklanan bir oluşum olarak da görmektedir. Zerdüşt ve Mani dininin etkilerinin olduğu Yezidilik öğretisini İslamiyet'ten ve Hıristiyanlık'tan ayrı ama karma bir din olarak yorumlayan anlayış söz konusudur.¹⁶² Karma bir din olarak Yezidilik, çeşitli cemaat kümelerinin bir araya geldiği etnik bir sentez oluşturmaktadır.¹⁶³ Dinin karma yapısı, onda bulunan Mazdeist, Zerdüşt, Gnostik, Mani, Sabilik gibi inançların ya da akımların etkisinin olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁶⁴ Görüldüğü üzere Yezidilik, birçok inanç ritüelini bünyesinde taşıyan karma-senkretik bir dindir.

Tek tanrı inancının olduğu toplulukta konuşulan dil (Kürtçe)'de, Tanrı'ya "Huda" derler. Yezidiler, kâinatın yaratıcısı olarak gördükleri bu Tanrı'ya taparlar.¹⁶⁵ Yezidilerin "Huda" olarak adlandırdıkları Tanrı, dünya işleriyle uzaktan ilgili olup

¹⁵⁹ Öztemiz, a.g.e., s. 4. Aktaran: Yurdaer Abca, "Yezidilik ve Osmanlı Yönetiminde Yezidiler", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2006, s. 5.

¹⁶⁰ T. Menzel, "Yezidiler", İslam Ansiklopedisi Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Cilt. 13, Ankara, 1997, s. 415. Aktaran: Abca, a.g.e., s. 5.

¹⁶¹ Muzaffer Telimen, "Anadolu'nun Damgalanmış Halkı: Yezidiler", Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt. 1 Sayı.1 Batman, 2012, s. 964.

¹⁶² Şener, a.g.e., s. 212.

¹⁶³ Erol Sever, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, Berfin Yayınları, İstanbul, 1993, s. 17.

¹⁶⁴ Şener, a.g.e., s. 213.

¹⁶⁵ Telimen, a.g.m., s. 965.

kudretini yardımcıları olan meleklere göndererek, yedi melekle dünyayı yönetmektedir.¹⁶⁶ Yezidiler'deki Tanrı inancı, Melek Tavusla tasvir edilmektedir. Tanrı, temizliği, kutsallığı ve her şeyden münehzehliği anlatmaktadır. Yezidiler, inandıkları yüce varlığa doğrudan dua etmeyip, kurban sunmamaktadırlar.¹⁶⁷

Yezidilik'in tarihçesine bakıldığında, Ortadoğu'nun en eski halkları arasında yer aldığı söylenmektedir. Yezidilik'in kurucusu olarak kabul edilen Şeyh Adi ya da Adi Bin Musafi, 1075-1162 yılları arasında yaşamış bir sufüdür. Hala Yezidiler'in Hac yeri olarak kabul edilen türbesi, Musul'un Laliş kasabasıdır.¹⁶⁸ Oldukça dağınık bir şekilde geniş bir coğrafyada yaşayan Yezidiler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Irak, Suriye, İran, Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye arasında bölünmüş bir coğrafyada yaşamaktaydı.¹⁶⁹ Bugün, sayıları giderek azalsa da yine de Ortadoğu coğrafyasını kendine yurt edinen Yezidiler, özellikle 1980'li yıllardan sonra Avrupa'ya göç etmişlerdir. Yezidilik'in Şam'da ortaya çıktığı düşünülürse, tarih boyunca çoğunlukla bugünkü Irak sınırları içerisinde yaşayan Yezidiler, Şeyhan idari bölgesini merkez edinmişlerdir.¹⁷⁰

Belli bir coğrafyada bulunmayarak, dağınık bir görünüm sergileyen Yezidiler, birbirleriyle anlaşmak için birçok dil kullanmaktadır. Öyle ki, onların iki temel kutsal kitabı olan "Mushaf-ı Reş" ve "Kitab-ı Cilve", hem Arapça hem de Kürtçe yazılıdır.¹⁷¹ Komşularıyla ticari ilişkilerinden ötürü, bu üç dili (Türkçe, Kürtçe ve Arapça) konuşan Yezidiler'in gerçek dillerini unutmalarının asıl sebebi, onların birbirlerinden uzak coğrafyalara dağılmaları sonucu buldukları coğrafyalardaki hâkim dillere yenik düşmüş olmasıdır.¹⁷²

Yezidi inancının etnografik unsurlarını oluşturan temel inanç öğretisi, "Melek Tavus"un tanrı olarak kabul edilmesine dayanmaktadır. Onlara göre, Melek Tavus Şeytan ve "Halıkı Kül"dür. Öyle ki, Yezidiler için Şeytan, başlangıçta Tanrı'yla birlikte oluşan ilk varlıkken kibre kapılıp yedin bin yıl Cehennemde kaldı, burada yedi küp dolusu gözyaşı dökünce Tanrı ona acıyıp bağışladı, kendisinden "Melek

¹⁶⁶ Zehra Işık, "Yezidilik Teolojisi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 22.

¹⁶⁷ Işık, a.g.e., s. 23.

¹⁶⁸ Şener, a.g.e., s. 213.

¹⁶⁹ Abca, a.g.e., s. 38.

¹⁷⁰ Abca, a.g.e., s. 38.

¹⁷¹ Abca, a.g.e., s. 41.

¹⁷² Abca, a.g.e., s. 41.

Tavus” isimli Melek Tanrıyı yarattı.¹⁷³ Bundan dolayı Yezidiler, ilk önce her şeyi yaratan tek bir Tanrı’nın varlığına daha sonra ise, Tanrı tarafından Şeytan’ın “Melek Tavus” olarak yeni bir surette yaratıldığına ve iki Tanrı’nın aslında tek Tanrı’dan geldiğine inanmaktadır.¹⁷⁴ Yezidiler için Tanrı ve “Melek Tavus” olan Şeytan aynı suretlerdir. Yezidilik inancı, dini kurallar, yasaklar, buyruklar, ritüeller, anlatılar ve mitlerden oluşmaktadır. Kuralların ve mitlerin bir kısmı, iki kutsal metinde toplanmıştır. Ancak, Yezidiler arasında kutsal kitapların hakiki olmadığını düşünenler vardır. Zaten din, büyük ölçüde şifahi olarak aktarılan bilgilere dayanır; yazılı kaynakların uygulamada pek bir rolü bulunmamaktadır.¹⁷⁵ “Şifahi (Bâtını)” öğretiyeye dayalı olan Yezidilik, yazılı kültürden daha çok, sözlü kültürü ön plana çıkarmaktadır. İnanca mensup kişiler ise, önce dine, sonra sahip oldukları aşiret örgütlenmesine bağlıdırlar.

Yezidiler, “ehl-i kitap” olmadıkları için Müslümanlar tarafından kabul edilmeyen bir dinin mensubu olduklarından izole edilmiş ve uzun zaman zulüm altında varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹⁷⁶ Yezidiler, yalnızca Âdem’in soyundan geldiklerini kabul ederler. Bu da onlara Âdem ve Havva’nın soyundan gelen diğer insanlardan daha farklı bir konum vermektedir. Yezidi olmak için Yezidi doğmak gerekir. Yabancıları aralarına almazlar. Aşirete değil, öncelikle aileye bağlıdırlar.¹⁷⁷

Yezidi inancının merkezinde kişisel ibadet ön planda olmayıp, bunun yerine kült toplantıları ve kurban törenleri yapılmaktadır. Kaynakla bağlantıyı sağlayan ve Tanrı’yla olan birliği hatırlatan kült toplantıları ve ritüeller sürdürülmezse ahlaki tefekküre dayanan anlamlı bir hayat gerçekleşmez.¹⁷⁸ Yezidi inancında, bireysel ibadetlerde sadece güneşe karşı günde üç kez dönülerek dua etmek vardır. İnanışta cami ya da kilise gibi topluca ibadet yapılan yerler olmadığı için ibadetler gizli ve yalnız başına yapılır.¹⁷⁹ Yezidi inancının temellerinden biri, evrende olup biten ritim ve akışı anlatan “daire” sembolüdür. Dini törenlerde tapınakların etrafında dönen Yezidiler, yemin ederek, daire işareti yapmaktadır. İnanışa göre, “Melek Tavus”

¹⁷³ Bulut, a.g.e., s. 152. Aktaran: Abca, a.g.e., s. 18.

¹⁷⁴ Abca, a.g.e., s. 18.

¹⁷⁵ Sabiha Banu Yalkut, *Melek Tavus’un Halkı Ezidiler*, Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 48.

¹⁷⁶ Andrews, a.g.e., s. 165.

¹⁷⁷ Andrews, a.g.e., s. 166.

¹⁷⁸ Yalkut, a.g.e., s. 66-67.

¹⁷⁹ Abca, a.g.e., s. 20.

halkını göstermek için parmağıyla bir daire çizmiş ve demiş ki: “Dairenin içindeki bu halk, benim halkımdır”¹⁸⁰

Yezidi cemaatinin yapılanmasına bakıldığında önemli etnografik unsurlar taşımaktadır. Bir kast sistemi içerisinde şekillenen cemaat, Ruhaneler ve Müritler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.¹⁸¹ Antik Çağ’ın Gnostik topluluklarına dayanan kast anlayışı Yezidiler’de bugüne kadar sürdürülürken, Piramidin tepesinde cemaatin dünyevi işlerinden sorumlu olan “Emir” bulunmaktadır. “Emirlik” ise, babadan oğla geçmektedir.¹⁸² İkinci kısımda ise, “Şeyhler” yer almaktadır. “Şeyhler”, kendi içerisinde 300 ailelik bir kast oluşturmaktadır. Başkanları olan “Baba Şeyh”, “Emir” tarafından atanmaktadır. Görevleri, dini işlerle uğraşmak, ayrıca Laliş ve diğer kutsal yerlerin düzenlenmesinden sorumlu olmaktır. Üçüncü kısımdaki “Pirler”, dini törenlerin düzenlenmesinde “Şeyhler”e yardım etmektedir.¹⁸³ Sonraki tabakada ise “Kawallar” bulunmaktadır. Bunlar, Başika ve Bahzani köylerindeki iki aileden seçilmektedirler. Bayramlarda Laliş’e gelerek flüt ve iri defler çalarak; ilahiler okumak ve türküler söylemek görevleri arasındadır. Ancak yüzyıla aşkın bir zamandır esas işleri, kendilerini köy köy gezerek tanıtmak ve küçük bir “Tavus Kuşu” minyatürünü ceplerine koyarak, evleri ziyaret edip zekât toplamaktır.¹⁸⁴ Bir sonraki tabakada “Fakirler” oturmaktadır. Babadan oğla geçen “Fakirlik” tabakasında “Fakirler”, siyah renkte eteklerine kırmızı bir kumaştan şerit geçirilmiş bir cübbe giymektedir. Bellerine ise, kırmızı ve beyaz renkli kumaşlardan örülmüş bir kuşak bağlamaktadır. Başlarına bağladıkları sarıkları siyah renkte bir kumaştan dikilmiştir. “Fakirler”, zamanının çoğunu tefekküre dalarak dua etmektedir.¹⁸⁵ Bir diğer tabakada ise, “Koçaklar” yer almaktadır. Laliş’e yerleşen “Koçaklar”, kendini tapınak hizmetine adamaktadır. Son olarak, dul kadınlardan ve genç kızlardan oluşan küçük bir “Fakriyat” tabakası bulunmaktadır.¹⁸⁶

Yezidi inanışında Ahiret kardeşliğinin yeri büyüktür. Çok zengin bir folklorü olan Yezidiler’in; halk oyunları, masalları, sözlü geleneğin sağladığı eski mitosların anlatılması ve manileri bulunmaktadır. Bütün bu zenginlik, günümüze kadar sözlü

¹⁸⁰ Yalkut, a.g.e., s. 68.

¹⁸¹ Şener, a.g.e., s. 212.

¹⁸² Sever, a.g.e., s. 62.

¹⁸³ Sever, a.g.e., s. 62.

¹⁸⁴ Sever, a.g.e., s. 62.

¹⁸⁵ Sever, a.g.e., s. 64.

¹⁸⁶ Sever, a.g.e., s. 64.

kültür içerisinde gelmiş ama yazıya geçirilemediğinden çoğu unutulmak ve kaybolmak tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.¹⁸⁷ Ortadoğu'nun eski halklarından olan Yezidiler, bugün gelinen noktada savaş, iç çatışmalar, terör ve bölgede yıllardan beri süren istikrarsızlıktan muzdarip Avrupa'ya diaspora etmektedir ve sayıları günden güne azalmaktadır.

1.5.2. Irk Temelli Etnik Gruplar: Lazlar, Kürtler, Zazalar, Çerkesler, Gürcüler, Hemşinliler, Tahtacılar ve Çingeneler

1.5.2.1.Lazlar

Kafkas halkları içerisinde yer alan Lazlar, yaşadığı coğrafi bölgeyle bütünlük gösteren bir toplum görünümünü sergilemektedir. Bu yönüyle otokton (yerli) olan topluluk, etnik oluşumunu (etnogenesis) Kafkasya'da gerçekleştirmiştir.¹⁸⁸ Laz ya da "Tçani" olarak adlandırılan kavmin tarihi, Kolkheti Krallığı'na kadar dayanmaktadır.¹⁸⁹ Krallık'ın nüfusunu, esas olarak Gürcü boylarından oluşan "Laz-Tçanlar" ve "Manral-Megreller (Egrisliler)" oluşturmaktadır. Kullandıkları dilin ortak adıysa "Zanca"ydı.¹⁹⁰ "Zan", Laz ve "Megrel" kavimlerinin genel adı olup dil bilimsel bir tanımlamadır. "Megrellerle" akraba olan Lazlar, dil olarak ortak özellikler taşımaktadırlar. "Lazca (Lazuri Nena)", "Karvelia" ya da Güney Kafkasya dil ailesinin "Zan" kolundan olup, "Migrel" ile birlikte sınıflandırılmaktadır. Bundan dolayı, Gürcü dili ve "Svanca" ile akrabadır.¹⁹¹ 35 harften oluşan dilin, dört ayrı şivesi bulunmaktadır. Bunlar, Hopa, Arhavi, Ardeşen ve Pazar şiveleridir.¹⁹²

Gürcülerle yakın ilişkilerinden ötürü, Lazca'ya Gürcüce'nin büyük etkisi olmuştur. Bazı yerlerde ticaretin etkisiyle, dile Yunanca'nın da katkısı olmuştur.¹⁹³ "Laz" tabiri, esasında yerli halkın kendi tanımlaması olmayıp, M.S. 200'lerde bölgeyi istila eden Romalılar'ın bölgede yaşayan topluma verdiği bir isimdir.¹⁹⁴ Tabir, Türkiye'nin doğusunda bulunan Karadeniz'in "Cenub-i Şarki (Kuzeydoğu)"

¹⁸⁷ Sever, a.g.e., s. 60.

¹⁸⁸ Argun Başkan, "Kafkasya'da Bütünleşme ve Dağılma Döngüleri içinde Gürcüler, Zanlar (Megreller ve Lazlar) ve Svanlar", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Yaz 2011, Say.30, Ankara, s. 16.

¹⁸⁹ Muhammed Vanilişi, Ali Tandilava, *Lazlar'ın Tarihi*, Etik Yayınları, İstanbul 2005, s. 15.

¹⁹⁰ Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 15.

¹⁹¹ Andrews, a.g.e., s. 251.

¹⁹² Şener, a.g.e., s. 164.

¹⁹³ Önder, a.g.e., s. 248.

¹⁹⁴ Önder, a.g.e., s. 248.

kısımındaki halkları ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁹⁵ Ancak, ifade biçimi yanlış olup kendilerine Laz diyen ve Lazca konuşan halk, Hopa ve Pazar (Atina) kazalarında bulunmaktadır.¹⁹⁶

Geçmişlerine bakıldığında Lazlar, coğrafi, tarihsel ve kültürel anlamda bugünkü Batı Gürcistan'da hüküm sürmüş olan Kolkheti Krallığı'yla ilişkili bir topluluktur.¹⁹⁷ Sınırları batıda Trabzon'a kadar uzanan krallık, M.Ö. 1. yüzyıldaki Roma işgallerine kadar yaşamıştır. Bu tarihten sonra, Roma hegemonyasına giren toprakların yönetimi Lazlar'a verilmiştir.¹⁹⁸ Yönetimin "Megreller"den, Lazlar'a geçişi ülkenin ulusal adını değiştirmiştir. Artık, tarihi Kolkheti'ye "Lazika" ya da "Lazike" denmeye başlanmıştır.¹⁹⁹ Kolkheti, kültürel ve coğrafi bir tanımlamadır. Ada ilk olarak, M.Ö. 8. yüzyılda "Urartu Yazıtları'nda" rastlanılmaktadır.²⁰⁰ Bunun dışında, aynı yüzyıl içerisinde yaşamış olan Rodoslu Apollonius, "Argo" adlı eserinde Kolkheti ve Kolkhetiler'e değinmektedir. Kavme yönelik bir diğer kanıt ise, Homeros'un ünlü Odyssea adlı eserinde Kral Aites'in ülkesi olarak anılmasıdır.²⁰¹ M.S. 3. yüzyılda kurulan Lazika Krallığı'nda bir dizi yönetim değişikliği olup, yönetim seçimi gelen Laz kralları tarafından sürdürülmekteydi.²⁰² Vassal konumundaki krallık, 7. yüzyıla kadar Romalılar ve İranlılar arasında sayısız kez el değiştirmiştir.²⁰³

Roma (Bizans) ve Pers (İran) devletleri arasındaki Çin ve Hindistan'a uzanan ticaret yollarının hâkimiyeti savaşı, 5. ve 7. yüzyılları arası bölgede çekişme alanı olmuştur.²⁰⁴ Lazlar, çekişmeden yararlanarak denge politikası yürütüp her iki devlet arasında yakınlık kurmuştur. Çoğunlukla kendi inancına yakın bulunduğu Bizans'ın yanında olan Lazlar, bir süre sonra Hıristiyanlaşmıştır. Her iki devlet arasındaki çekişmeden büyük ölçüde olumsuz etkilenen Laz Krallığı'nın kesin yıkılış tarihi bilinmemekle birlikte, bu krallık 689 tarihinde ortadan kalkmıştır.²⁰⁵ 8. yüzyıldan

¹⁹⁵ Önder, a.g.e., s. 250.

¹⁹⁶ Önder, a.g.e., s. 250.

¹⁹⁷ Ali İhsan Aksamaz, *Dil, Tarih, Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar*, Belge Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2014, s. 21.

¹⁹⁸ Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 16.

¹⁹⁹ Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 16.

²⁰⁰ Ali İhsan Aksamaz, "Lazlar", *Birikim Dergisi*, Mart/Nisan 1995 Sayı. 71-72., İstanbul, s. 2.

²⁰¹ Aksamaz, a.g.m., s. 2.

²⁰² Şener, a.g.e., s. 161.

²⁰³ Başkan, a.g.m., s. 24.

²⁰⁴ Şener, a.g.e., s. 161.

²⁰⁵ Başkan, a.g.m., s. 24.

sonra Laz bağımsızlığının sona ermesiyle birlikte “Lazika”da ülke bütünlüğü bozularak, Topraklar ikiye ayrılmıştır. Sonrasında, Güneybatı kesimi Gürcü kökenli “Tçan-Lazlar”ın yaşama sahası Kuzeybatı kesimi ise, Kuzeyli Gürcü kökenli “Megreller”in yaşama sahası olarak belirlemiştir.²⁰⁶ Krallık’ın yıkılışından sonra ikiye ayrılan topluluğun Güneybatı kesimindeki “Tçan-Lazlar”, bir süre sonra Bizans’ın egemenliği altına girmiştir. Bizans boyunduruğu altındaki “Laz-Tçanlar”, milliyet, dil ve diğer özelliklerini Rumlar’a karşı bir türlü koruyamamışlardır.²⁰⁷

Bizans egemenliğinden sonra, bölge Osmanlı’nın egemenliğine girmiştir. Osmanlılar bölgeye ilk olarak, 1341’de gelmişlerdir. Bu tarihte Trabzon yağmalanmıştır. 1461’de ise, Fatih Sultan Mehmet Trabzon’a savaşız girmiştir.²⁰⁸ Osmanlı yönetimi çok geçmeden Bizanslılar’ın yaptıklarından farksız olarak Lazlar’ı tehdide başlamıştır.²⁰⁹ Sonunda Osmanlı’nın din değiştirme telkini sonuç vermiş ve Lazlar’ın İslamlaşması Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde yaygınlaşmaya başlamıştır.²¹⁰ Osmanlı, bölgeyi “Lazistan” olarak tarif etmiş ve uzunca bir süre derebeyler eliyle yönetmiştir. 11 idari bölgeye ayrılan Lazistan derebeylikleri padişaha savaşlarda asker vermişlerdir. Derebeyler, ardı arkası kesilmeyen Osmanlı-Rus savaşlarında Gürcü soydaşlarına karşı Osmanlı’nın yanında hep savaşmışlardır.²¹¹ Çorum Vadisi’nden Trabzon’a kadar uzanan bölge, 1925 yılına kadar Türkiye haritalarında “Lazistan” olarak kabuledilmiştir. Öyle ki, Cumhuriyet’in ilk yıllarında TBMM’de Lazistan milletvekilleri bölgeyi temsil etmiştir. Ancak, daha sonradan uygulanan “tekipleştirici” anlayış, Lazistan’ı ortadan kaldırmış ve yöre adlarını değiştirmiştir.

Laz kimliği, Türkiye’de 1920’li yılların ikinci yarısından itibaren, Sovyetler Birliği’nde ise, 1930’ların ikinci yarısından sonra yok sayılmıştır. 1990’lardan sonra, Laz kültürünü yaşatmak isteyen Türkiye’deki Laz aydınları, dinlerini ve kimliklerini geleceğe taşımak için Lazca’ya sarılmışlar, Dile dikkat çekip özendirmeye başlamışlardır.²¹² Kamuoyuna benimsetme amacıyla bazı aydınlar tarafından,

²⁰⁶ Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 41.

²⁰⁷ Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 44.

²⁰⁸ Şener, a.g.e., s. 162.

²⁰⁹ Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 51.

²¹⁰ Şener, a.g.e., s. 162.

²¹¹ Şener, a.g.e., s. 163.

²¹² Aksamaz, a.g.e., s. 134-135.

Lazca'yı savunan "Ogni" adında kültür dergisi çıkarılmış ve "Zuğaşi Beğepe (Denizin Çocukları)" adıyla bir müzik grubu kurulmuştur.

Lazlar'ın etnografik ve kültürel unsurlarına bakıldığında, en başta kimliği oluşturan bir özellik olan "dil" gelmektedir. "Lazuri Nena" olarak adlandırılan Laz dili, Güney Kafkas dil ailesinin bir koludur. Bu dil ailesi (Karvel dilleri), "Megrelce", Lazca, "Svanca" ve Gürcüce'den meydana gelmektedir.²¹³ "Mohtice" olarak da bilinen Lazca, Türkçe'nin Karadeniz'de konuşulan bir şivesi değil, alfabesi ve kendine özgü dilbilim kuralları olan ayrı bir dildir.²¹⁴ Ortak bir dil olan "Zanca"ya dayanan "Laz-Megrelce", Gürcüce'yle benzerlikler taşımaktadır. Dil, Çoruh nehrinden başlamak üzere Atina'ya (Pazar) kadar Güneydoğu Karadeniz kıyıları boyunca konuşulmaktadır.²¹⁵ Yazılı olarak kullanılmayan Lazca, özellikle kırsal kesimde, çoğunlukla yaşlılar arasında konuşulmaktadır. Lazca'yı Türkçe'nin yardımı olmadan konuşmak ise, neredeyse imkânsızdır.²¹⁶ Lazca'ya Türkçe'den giren birçok kelime bulunmaktadır. Lazlar'ın sözlü kültürü oldukça gelişmiş durumdadır. Öyle ki, kültüre ait yazılı kayıtlar bulunmamasına rağmen, yerel bir şiir geleneği bulunmaktadır.²¹⁷

Lazlar, M.Ö. 3. yüzyılın sonlarına dek çok tanrılı dinlere inanmışlardır. 4. yüzyılda Hıristiyanlık'ı kabul edene kadar, Pagan ve Mazdek dinlerine inanmışlardır.²¹⁸ Müslümanlık'ı kabulleri ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun yöreyi etki altına almalarıyla başlamıştır.²¹⁹ Bugün bölgedeki Lazlar'ın tamamı Müslüman'dır. Lazlar'ın kültürel özellikleri ayrıntılı olarak incelendiği zaman, maddi ve manevi kültürlerinin Batı Gürcistan yöresiyle yakından bağlantıları bulunmaktadır. Aynı şekilde Pontuslularla da ortak özellikleri olduğu söylenmektedir.²²⁰ Lazlar'ın iyi birer yapı ustası oldukları bilinmektedir. 19. yüzyıla kadar Laz yapıları, genelde yontulmamış yuvarlak keresteyle yapılmıştır. Bina temeli taşla örülüp toprak,

²¹³ Aksamaz, a.g.m., s. 6.

²¹⁴ Şener, a.g.e., s. 164.

²¹⁵ Aksamaz, a.g.m., s. 6.

²¹⁶ Şener, a.g.e., s. 164.

²¹⁷ Andrews, a.g.e., s. 251.

²¹⁸ Şener, a.g.e., s. 163.

²¹⁹ Aksamaz, a.g.m., s. 6.

²²⁰ Aksamaz, a.g.m., s. 8.

yüzeyinde yeteri kadar yükseldikten sonra kereste ile duvarlar oluşturulmaktadır.²²¹ Onların bu yapıları, yarı kağıt tipte yapılan mimarilerdir.²²²

Lazlar'ın sözlü şarkılardan oluşan grup oyunları ünlüdür. Beş ya da altı kişilik ikili gruplarla oynanan oyunlara "Obiru" denmektedir.²²³ Lazlar'da atmacayla avlanma tutkunluk derecesindedir.²²⁴ Temel geçim kaynağı balıkçılık olan Lazlar'ın tarımda da ileri boyutta olduğu görülmektedir. Temel gıdası mısır ekmeği olan topluluk, mısıra Lazca'da "Lazuti" demektedir.²²⁵ İmece geleneğini hala sürdüren Lazlar, günümüzde bile dağ köylerinde "Noderi" denilen imece, komşular arasındaki yardımlaşmanın en güzel örneklerini vermektedir.²²⁶ Çalışma sırasında karşılıklı türküler söylemek, şiirler okumak Laz iş hayatında önemli görülmektedir. İş sırasında gençler iki gruba ayrılıp, karşılıklı iğneleyici şiirli-türkülü sözlerle atışmalar zincirini götürmektedirler. Bu atışmalı türküler, kızlar arasında da olmaktadır.²²⁷

Lazlar'da İslamiyet öncesi inanışlar hala sürdürülmektedir. Lazlar'ın en çok korktuğu ve "Toli" diye adlandırdığı nazara karşı her vadide ayrı ayrı koruma büyüleri uygulanmaktadır.²²⁸ Topluluğun büyük çoğunluğu ayrıca, çürüme ayı olan Temmuz'da bağırarak denize atlayan "Germakoçi" denen orman insanının varlığına inanmaktadır.²²⁹ Lazlar'ın kıyafetlerine bakıldığında, eskiden Laz yaşlı erkekleri başlarına "Başlık" sararken Gençler ise, "Papaz (Kalpak)" kullanmışlardır. Bugün Türkiye Lazlar'ının bu geleneksel kıyafetleri kullanması yasaklanmıştır.²³⁰ Laz erkekleri, pantolan yerine bir çeşit şalvar görünümünde olan "Dzikvi" giyerlerken Üst giysileri ise, yakasız monttan oluşmaktadır.²³¹ Kadın giysilerine bakıldığında, oldukça zengin görümlü olduğu anlaşılmaktadır. Çeşitli renklerden oluşan giysiler giymektedirler. Boyun ve kulaklarına "İlançuği" ve "Boğa Kisti" denilen değerli takılar takmaktadırlar. Başlarına altın işlemeli bir tabla koyar alın kısımlarına ise,

²²¹ Aksamaz, a.g.e., s. 44.

²²² Aksamaz, a.g.m., s. 8.

²²³ Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 85.

²²⁴ Aksamaz, a.g.m., s. 8.

²²⁵ Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 95.

²²⁶ Aksamaz, a.g.m., s. 8.

²²⁷ Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 98.

²²⁸ Aksamaz, a.g.m., s. 8.

²²⁹ Aksamaz, a.g.m. s. 8.

²³⁰ Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 113.

²³¹ Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 113.

altın pullu bir “gobğapule” sarkıtmaktadırlar.²³² Lazlar, yaptıkları meslek gereği el sanatlarını bu yönde geliştirmişlerdir. Bu anlamda, ağaç işletmeciliğinde ileri düzeye ulaşmışlardır.²³³

²³² Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 113 – 114.

²³³ Vanilişi, Tandilava, a.g.e., s. 114.

1.5.2.2.Kürtler

Doğu'nun "dağlı halkları" olan Kürtler, Ortadoğu havzası içerisinde dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar. Kürt halkının kökeniyle ilgili ise, birçok tez bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Kürtler'in atalarının "Kardu"dan geldiği görüşüdür. Geniş bir coğrafyaya yayılan "Kardaka-Karduklar"ın ülkesi, Dicle (Tigre) nehri ile Cudi (Djudi) dağı arasında kalmaktadır. Bu bölgeye, Aramiler "Bes-Kardu" derken, Ceziret'ül İbn Ömer "Kardu Gazartası" adını vermektedir. Ermeniler, "Karduh," Araplar ise, "Bakarda" ya da "Karday" olarak zikretmektedirler.²³⁴ Konuyla ilgili ikinci tez ise, Kürtler'in Medler'e dayandığıdır. Bu görüş, aslında birçok eleştiriyi içinde barındırarak Kürtler'in "İrani" kökenli olduğunu iddia etmektedir. Mesele üzerinde yoğunlaşıldığında, Kürt halkının bütünüyle farklı bir etnik kimlik olarak Haldilerle birleştiği bu ikisinin ise, aynı kökten geldiği görülmektedir.²³⁵ Buna göre, "Haldi-Kardi" ve Kürt kelimeleri "Kurdiya" kelimesine dayanmakta ve aynı kökten gelmektedir.²³⁶ Kürtler'in kökenine ilişkin efsanelere göre, Kürt halkının kökeni, Zahak'tan kurtarılan bir grup çocuğa dayanmaktadır. İran kökenlilerin çoğunun kabul ettiği bu inanın doğrulu kesin olmamakla birlikte Kürtler'in "Milan" ve "Zilan" adlı iki kabileden türediği söylenmektedir.²³⁷ Kürtler'in etnik köken itibariyle Arap olduklarını düşünenler de bulunmaktadır. Bununla ilgili el-Mesudi, Murucu'z-Zeheb adlı eserinde, Kürtler'in atasının Rebia b. Nizar b. Ma'd olduğundan bahsetmektedir. Bazı tarihçilere göre ise, Kürtler'in büyük atası Mudar b. Nizar'dır.²³⁸

Kürdistan bölgesi ve Kürtler'in tarihine bakıldığında, eski tarih kitapları M.Ö.7. yüzyıldan sonra, "Karduiler"ın yurtlarından bahsetmektedir. Kaynaklardaki haritalarda görüldüğü üzere bu memleket Van Gölü'nün güneyinde, Büyük Zap

²³⁴ Taylan Maral, "Türkiye'de Kürt Kimliğinin Kültürel Bağlamda İncelenmesi ve Siyasallaşma Süreci", İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 30.

²³⁵ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi: Tarihin Eski Devirlerinden Günümüze*, (9. Baskı), Nubihar Yayınları, İstanbul 2015, s. 61.

²³⁶ Beg, a.g.e., s. 61.

²³⁷ Andrews, a.g.e., s. 156.

²³⁸ Beg, a.g.e., s. 66.

nehirinin yataklarıyla Dicle nehrinin arasında yer almaktadır.²³⁹ Bir kısım yazar ise, Kürtler'in tarihini Mezopotamya'da beş bin yıl öncesine kadar götürmektedir.²⁴⁰ İlk Kürt adına bakıldığında, Mısır firavunlarının yazılarında Zebur ve Tevrat'ta rastlanıldığı hatta Babil'in çamur tabletlerinde okunduğu varsayılmaktadır.²⁴¹

Rivayetlerden anlaşıldığı üzere, "Kürdistan" kelimesine ilk defa Selçuklular'da rastlanılmaktadır. İfade, ya Azerbaycan ve Loristan arasında kalan bölge ya da Zağros dağlarının batısında kalan bölge için kullanılmaktadır.²⁴² Kürtler'in memleketi Ebu'l Fida'ya göre, Huzistan, el-Cibal, el-Irak, Ermeniyeye, Aran (Mukan-Muqan) ve Azerbaycan coğrafyasını kapsamaktadır.²⁴³ Kürtler'in tarihi konusunda üç görüş bulunmaktadır. Birincisi, Kürtler'in varlığını kabul eden görüş olup, Kürtler'in beş bin yıldır Mezopotamya'da yaşayan bir halk olduğu gerçeğine dayanan yaygın kabuldür. Bu görüş, Kürtler'in atalarının Medler olduğunu savunur. Görüşü, bazı Batılı kürdologlar ve ağırlıklı Kürt siyasileri savunmaktadır.²⁴⁴ Yaygın kabul gören tez, Kürtler'in coğrafi-kültürel tarihiyle çelişmektedir. Konuyla alakalı ikinci görüş; Kürt diye bir halk yoktur, Kürtçe diye bir dil yoktur. Görüşe göre, Kürtçe'nin varlığıyla Kürtler'in varlığı ispat edilmeye çalışılmaktadır. Görüşün temel savı, her dil illaki bir etnik kimlik oluşturamayacağına göre, Kürt diye bir etnik kimlik de yoktur gerçeğine dayanmaktadır. Batılı araştırmacıların görüşü ise, Kürt dedikleri Zağros kavminin Mezopotamya'ya dayandığı gerçeğidir.²⁴⁵ Her iki görüş, kendi içinde çelişmekte olup, bir etnik kimliği oluşturan dil birliğinin yok sayılması ve coğrafi-kültür birliğinin etnik kimlikte kabul görmemesi, görüşleri bilimselliğin uzağına itmektedir. Hiç kuşku yok ki, en zor işlerden biri Kürdistan coğrafyasının sınırlarını çizebilmektir.

Osmanlı haritalarında, Kürt aşiretlerinin yoğunlaştığı çizgi, Eleşkirt, Erzurum, Erzincan, Zara, Eğin, Malatya, Besni, Birecik, Urfa, Tur Abdin'in güneyi ve Büyük Zap suyunun yatağı boyunca uzanan çizgidir.²⁴⁶ Kürtler'in bulunduğu coğrafya, etnik haritayı bir dereceye kadar yansıtmaktadır. Kürtler, bölgenin

²³⁹ Beg, a.g.e., s. 29.

²⁴⁰ Şener, a.g.e., s. 107.

²⁴¹ Şener, a.g.e., s. 107.

²⁴² Beg, a.g.e., s. 31.

²⁴³ Beg, a.g.e., s. 31.

²⁴⁴ Şener, a.g.e., s. 106.

²⁴⁵ Şener, a.g.e., s. 107 – 108.

²⁴⁶ Beg, a.g.e., s. 44.

kuzeyine, batısına ve güneybatısına yayılmışlardır.²⁴⁷ “Genel olarak Kürtler’in güney etnografik sınırı, Mendeli’den geçerek Küçük Zap suyunun yatağından “Zaye Koy”e doğru uzanmaktadır.”²⁴⁸

Bir toplumun etnik kökeninin belirlenmesinde en önemli göstergelerden biri olan dil, Kürt kimliğinin oluşmasında da büyük rol sahibidir. Kürtçe, yapısal olarak, Türkçe, Farsça ve az da olsa Arapça’nın karışımı bir dildir. Bu durum göstermektedir ki, Kürt kimliğinin oluşumunda her üç toplumun da etkisi bulunmaktadır.²⁴⁹ Kürtçe, İran dillerinin Kuzey Kürtçe grubundan Arapça ve Türkçe’nin izlerini taşıyan “Kurmancı/Kırmancı” lehçe grubundandır.²⁵⁰ Bu grubun dışında, Kürt dili içerisinde üç tane daha lehçe bulunmaktadır. Bunlar, “Luri”, “Gorani” ve “Kalhor”dur.²⁵¹ Bugün yaşayan Kürtler’in çoğunluğu kendilerini “Kırmanç (bazı yörelerde Kurmanç)” olarak tanımlarlar. Kelimenin kökeniyle ilgili ilk varsayımı, 1938’de Bürüksel Doğu Bilimciler Kongresinde Kürtler’in menşei isim tebliğinde Minorsky dile getirmiştir. Konuyla alakalı olarak ünlü kürdolog, Kürtler’in kökeninin Med ve İskitler’e dayandığı varsayımından hareket edilirse “Kırmanç” kelimesi, “Kürd” ve “Mad” kelimelerinin birleşmesinden oluştuğu görülecektir.²⁵² Bu varsayımların ötesinde Kürt dili, M.Ö. 6. yüzyılda oluşmuş tamamen kendi başına bağımsız bir dildir.²⁵³

Kürtler’in grup kimliğinin oluşumunda dilin etkisi kadar, dinin de etkisi büyüktür. Öyle ki grup kimliğinin ortak koşulu, etnik kimlikten ziyade dinsel hatta mezhepsel kimliktir.²⁵⁴ Kürtler’in eski inançlarından biri olan Zerdüştlük, “dualist” bir öğretiye dayalı olup Kürtler’in temel inançları içerisinde yer almaktadır. Bu inanç, iyilik-kötülük esasına dayalı olup inanca göre rızık, gölge ve yağmurlar gibi insana faydalı olan şeyler; iyilik ilahından gelirken, insana faydası olmayan ve zarar veren hastalık, felaket ve sıkıntılar ise kötülük ilahından kaynaklanmaktadır.²⁵⁵ Kürtler’in dini, temelde üç’e ayrılmaktadır. Bunlar,

²⁴⁷ Beg, a.g.e., s. 44.

²⁴⁸ Beg, a.g.e., s.53.

²⁴⁹ Önder, a.g.e., s. 154.

²⁵⁰ Andrews, a.g.e., s. 154 – 155.

²⁵¹ J. .Kurdo, Kürt Kültürünün Kaynakları ve Uygarlıklar Beşiği Kürdistan, çev. Huri Tuşik Özkurt, Öz - Ge Yayınları, Ankara 1993, s. 73.

²⁵² Önder, a.g.e., s. 157.

²⁵³ Beg, a.g.e., s. 285 – 286.

²⁵⁴ Şener, a.g.e., s. 113.

²⁵⁵ Beg, a.g.e., s. 263.

- “Sünni (Şafi +Hanefi Kürtler)
- Alevi Kürtler
- Hıristiyan Kürtler’dir.”²⁵⁶

Hıristiyan Kürtler, az olmakla birlikte Kürtler’in büyük çoğunluğu İslamiyet’i benimseyerek Şafi mezhebini tercih etmişlerdir.

Kürtler’in aile yapısı incelendiğinde, ataerkil bir görünüm sergilediği görülmektedir. Aile reisi dede ya da babadır. Kadının hâkimiyeti ise, ev içi idarede belirgindir.²⁵⁷ Kürtler’de aşiret sistemi hâkimdir. Sistemin toplumsal yapı içerisinde üç ayırt edici özelliği vardır:

- a. Kürtler, ayırt etmeden bir liderin etrafında toplanırlar. Bu özellik, onların değişmeyen tarihi bir taklididir.
- b. Öteden beri lidere gösterilen saygı, körü körüne bir saygıdır.
- c. Kürtler, çiftçi ve esnaf olarak iki toplumsal sınıfa ayrılmışlardır.²⁵⁸

Kürtler’de evlenmede endogami tercih edilmekte olup birinci derece kuzen evlilikleri yaygındır, hatta özel bir yere sahiptir.²⁵⁹ Kürtler’in evlilik adetlerinin içerisinde, öncelikle kız tarafına ödenen mal ya da para olarak geçen “başlık” vardır. “Yüz görümlüğü”, “bekâret bezi”, “gelini eşikten atlatma” gibi uygulamalar gelenekler arasında bulunmaktadır.²⁶⁰ Kürtler, İslamiyet öncesi inanışlarını hala sürdürmektedirler. Kürt cenaze törenlerinde, “üç gulluk (üç günlük)”, “yedilik”, “kırk aş (kırklık)” ve bir yıl sonra yapılan “ilic (yıllık)” yemeği verilerek, “helva” dağıtılmaktadır.²⁶¹ Bunun dışında, Ziya Gökalp’in tespit ettiği bir Kürt uygulaması olan, ölen kişinin eğer, erkekse atının cenazesinin önünde ya da arkasında mezara kadar götürülmesi, ölen gençse kırmızı, yaşlı ise, siyah bir şal takılması gibi töreler Kürtler arasında uygulana gelmektedir.²⁶²

Kürtler arasında, Nevruz (yeni yıl kutlamaları) hala yaygın bir gelenek olarak sürmektedir. Kürtler’in halk oyunlarının temeli “Govent”, eski Türkçe’de “Ovant (Düzgün)” kelimesinden gelmektedir. Kürtler’de yalnız erkeklerin oynadığı oyunlar olduğu gibi, kadınlar ve erkeklerin birlikte oynadığı karışık oyunlar da

²⁵⁶ Şener, a.g.e., s. 109.

²⁵⁷ Maral, a.g.e., s. 46.

²⁵⁸ Beg, a.g.e., s. 260.

²⁵⁹ Andrews, a.g.e., s. 156.

²⁶⁰ Maral, a.g.e., s. 50.

²⁶¹ Maral, a.g.e., s. 52.

²⁶² Maral, a.g.e., s. 52.

bulunmaktadır.²⁶³ Bu oyunlar; Erzurum’da “Kürt Barı” ile “Kürt’ün Yaymanı Barı”, Çukurova, Sivas ve Amasya/Merzifon’da “Kürt Halayı”, Yozgat’ta “Kürtçe Horon”, Samsun’da “Kürt Horon”u ve Bayburt, Çankırı ve Ankara/Ayaş’ta “Kürdün Kızı” oyunlarıdır. Kürtler’in geleneksel çalgıları arasında, davul, zurna, saz, ney ve tef bulunmaktadır.²⁶⁴

1.5.2.3.Zazalar

Anadolu’nun en eski halklarından olan Zazalar (Deylemliler), yüzyıllardır Doğu Anadolu’da yaşamaktadır. Zazalar’ın Deylemliler’in halkından olduğu yönündeki raporlar, ulusal düzeydeki dergiler, tarih kitapları ve diğer yayın organlarıyla kanıtlanmış durumdadır.²⁶⁵ Bilindiği üzere, hem Zazalar’ın ayrı bir millet olduğu hem de Zazaca’nın ayrı bir dil olduğu son iki yüzyıldır yapılan araştırmalarla kesinlik kazanmıştır. Bu konuyla ilgili ilk çalışmaları yapan Peter Lerch, 1856 yılında Osmanlı-Rus savaşı esnasında Ruslar’a esir düşen Zaza askerleri bulunduğunu söylemektedir.²⁶⁶ Deylemliler olarak anılan Zaza halkı, Hazar Denizi’nin güneybatısı ile Tahran’ın kuzeyinde kalan bir bölgede yaşamaktadır.²⁶⁷ Zazalar, Sünni (Şafi) ve Alevi Zazalar olarak iki gruba ayrılmaktadır. Kuzey kolu olan Alevi Zazalar, Tunceli, Bingöl, Erzincan ve yakın illerde yaşamaktadırlar. Güney’deki Sünni Zazalar ise, Urfa-Siverek başta olmak üzere Diyarbakır ve Elazığ-Palu’da hüküm sürmektedirler.²⁶⁸

Zazalar’ın kendilerini tanımlamaları ulusal olmayıp, etnik ya da dini niteliklidir. Bu yönüyle, bölgeden bölgeye farklılık göstermektedirler.²⁶⁹ Zazalar’ın Kürt ya da Türk olduğuna yönelik birçok tez ortaya atılmıştır. Konuyla ilgili gerek Kürt milliyetçileri, gerekse de Türk milliyetçileri arasında ciddi bir tartışma vardır.

²⁶³ Maral, a.g.e., s. 58.

²⁶⁴ Maral, a.g.e., s. 58.

²⁶⁵ Kenan Karataş, *Anadolu’nun Kadim Halkı Zazalar (Deylemliler) ve Zazaca*, Fam Yayınları, İstanbul 2016, s. 13.

²⁶⁶ Murat Varol, “Etnik Yaklaşımlar Bağlamında Zaza Kimliği”, *Kimlik, kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı’dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu*, 6-8 Eylül 2012, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 466.

²⁶⁷ Karataş, a.g.e., s. 13.

²⁶⁸ Önder, a.g.e., s. 233.

²⁶⁹ Mesut Keskin, “Zaza Dili”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Yıl. 1, Cilt. 1, Sayı. 1, Ocak 2015, s. 95.

Kürt milliyetçiliğini savunanlar, Zazalar'ın Kürt olduğunu iddia ederken Türk milliyetçileri ise, Zazalar'ın Türk olduğunu, Zazaca'nın da Türkçe'nin bir kolu olduğunu ileri sürmektedir.²⁷⁰ Aslında Zazalar'ı inceleyen ciddi bilim adamlarının ortak görüşü, Zazalar'ın Kürt olmadığı, Zazaca'nın da Kürtçe'nin bir lehçesine dayanmadığı gerçeğidir.²⁷¹ Kürdoloji üzerine çalışmalar yapan Minorsky, İslam Ansiklopedisi'nde 20. yüzyılda Kürtler arasında kesinlikle Kürt olmayan Zazalar'ı tespit etmiştir. O, Zazalar'ın Kürtçe'den çok farklı olarak kuzeybatı lehçesi konuştuklarını söylemektedir. Sözlerini sürdüren Minorsky, Zazalar için "Gerçek Kürtler olmayan İranlı aşiretler" demektedir.²⁷² Prof. Minorsky gibi düşünen Coq ve Parker Christensen gibi kimi yazar ve araştırmacılar, Zazalar'ın köken olarak Kürt olmadıklarını, Deylemliler'in soyundan geldiklerini ifade etmektedir.²⁷³

Zaza kimliğinin tarihsel alt yapısına bakıldığında, Zaza tanımına ilk olarak Pers kralı Dara'nın Behistun (Bisutun) yazıtlarında M.Ö. 6. yüzyılda rastlanmaktadır. Yazıtlarda Yukarı Fırat havzası "Zazana" olarak geçmektedir.²⁷⁴ Yüzyıl içerisinde bölge (Dersim ve çevresi), Dimili dilini konuşan coğrafya anlamında "Diliman" olarak bilinmekteydi.²⁷⁵ Bölge, M.Ö. 6. yüzyıldan M.S. 4. ve 5. yüzyılları arasında kadar yaklaşık bin yıllık süreçte Zazalar'ın oturduğu yer olarak geçmektedir.²⁷⁶

Zazaca ifadesine ilk olarak medeniyetlerin beşiği olan Mezopotamya'daki Sümer yazıtlarında rastlanılmaktadır. Yazıtlarda ayrıca Zazalar'a ait önemli bir tapınak olan, "Nini Zaza Tapınağı"ndan da bahsedilmektedir.²⁷⁷ Bunun yanı sıra Zaza adı, Arkaik kayıtlarda geçmektedir. Ortaçağ kayıtlarında Zaza adı, "Zavzan, Zuzan, Zazan" vb. şekilde görülmektedir.²⁷⁸ Son dönemlerde ise, Zazalar'ın Zaza olduğuna dönük çalışmalar yapılmaktadır. Buna yönelik ilk çalışma, 1988'de Ebubekir Pamukçu tarafından yapılmıştır. Pamukçu'ya göre Zazalar, Kürt olmayıp ayrı bir dilleri bulunmaktadır. Türk de olmayan Zazalar, ayrı bir etnik kimlik olup, Zaza halkı olarak geçmektedir.²⁷⁹ Fırat/Dicle havzasında konuşulan Zazaca, sayısal

²⁷⁰ Şener, a.g.e., s. 119.

²⁷¹ Önder, a.g.e., s. 221.

²⁷² Şener, a.g.e., s. 121.

²⁷³ Karataş, a.g.e., s. 48.

²⁷⁴ Keskin, a.g.m., s. 96.

²⁷⁵ Karataş, a.g.e., s. 14.

²⁷⁶ Karataş, a.g.e., s. 14.

²⁷⁷ Karataş, a.g.e., s. 59.

²⁷⁸ Karataş, a.g.e., s. 59.

²⁷⁹ Şener, a.g.e., s. 123.

olarak Türkçe ve Kürtçe'den sonra en çok konuşulan dil olmasının yanı sıra, Türkiye sınırları dışında konuşulmayan tek yerli dildir.²⁸⁰ Bu dil, Hint-Avrupa dil ailesinin İrani dilleri grubunun kuzeybatı koluna dâhildir.²⁸¹ Zazaca, değişik diyalektleri (Zazaca, Zazaki ve Dimilu) bünyesinde taşımakla birlikte "Gorani"ye bağlı bir İran dilidir.²⁸² Bulunduğu coğrafi bölgeyle bütünlük gösteren dil, İç Dersim (Tunceli), Bingöl, Elazığ, Doğu Erzincan ve Kuzey Diyarbakır'da yoğun olarak konuşulmaktadır. Ayrıca, Sivas'ın doğusunda bulunan Koçgiri ve Karabel bölgesi olarak bilinen Kangal, Zara, Ulaş, İmranlı, Divriği, Hafik ve Tokat'ın Almus, Gümüşhane'nin Kelkit ve Şiran, Muş'un Varto, Erzurum'un Hınıs, Tekman, Çat, Aşkale, Adıyaman'ın Gerger, Urfa'nın Siverek, Malatya'nın Pötürge ve Arapkir, Siirt'in Baykan, Bitlis'in Mutki, Kayseri'nin Sarız, Aksaray, Kars'ın Selim ve Ardahan'ın Göle ilçelerinde de konuşulmaktadır.²⁸³

Dinsel bir ayırmadan ziyade etnik bir ayrıma dayalı olan Zazalar, dini açıdan Alevi ve Şafi Zazalar olarak ikiye ayrılmaktadırlar.²⁸⁴ Aşiret örgütlenmesinin günümüzde etkili olduğu Zazalar'da "inanç", çoğu zaman birleştirici bir unsur olmaktadır. Zazalar, kendi içerisinde (endogamiye) uygun evlilikler yapmaktadırlar. Giyim-kuşam açısından bakıldığında, bölgede yaşayan Kürt ve Türkmen gruplarıyla benzerlikler gösteren Zazalar içerisinde kadınlar, "şalvar", başlarında "leçeg", "puşi" ya da "desmal" giymektedirler. Ayrıca, Bingöl bölgesine özgü olarak erkekler "külâh"; genelde dini inanç simgesi olarak kullanılmakla birlikte, kadınlar ise, "çarşaf" ve "şalvar" giymektedirler.²⁸⁵ Bölgenin coğrafi özelliklerini yansıtan Zaza mutfağında yoğun olarak, et ve hamur işi bulunmaktadır. Mutfak içerisinde dikkat çeken bir başka özellik pişirilen ekmeğdir. Normal ekmeğin yanında, mutlaka tandır ya da sacda pişirilen ekmeğin bulundurulmaktadır.²⁸⁶ Zazalar, Kürtler ve Türkler gibi Nevruz'u kutlamanın yanı sıra "Gağand" adında yeni yıl bayramı (13 Ocak'ta kutlanmakta), "Roce Xızırı"(Hızır Orucu, özellikle Alevi Zazalar, Şubat'ın ikinci haftası 3 gün Oruç tutarlar), "Roce İmamı" (Muharrem Orucunun diğer adı), "Rocey

²⁸⁰ Keskin, a.g.m., s. 54.

²⁸¹ Karataş, a.g.e., s. 71.

²⁸² Andrews, a.g.e., s. 169.

²⁸³ Keskin, a.g.m., s. 94.

²⁸⁴ Şener, a.g.e., s. 124.

²⁸⁵ Karataş, a.g.e., s. 106 – 107.

²⁸⁶ Karataş, a.g.e., s. 107.

Ramazani” (Ramazan Orucu) ve Eyde Heciyan, Roşane Qurbani (Kurban Bayramı) gibi geleneklerini sürdürmektedirler.

1.5.2.4. Çerkesler

Anadolu’ya gelen “Sürgün Halk” Çerkesler, Kafkas kimliğinin bir parçası olan etnik kimliktir. Kimlik, Çerkesler’den başka “Abhaz-Abaza”, “Karaçay-Balkar”, Asetin”, “Çeçen” ve “Dağıstanlıları” içine almaktadır.²⁸⁷ Çerkes adı, üç farklı biçimde kullanılmaktadır. Birincisi, en dar anlamıyla “Adıgeler”in kendilerine verdiği addır. Kapsamlı olan ikinci adlandırma ise, “Çerkesya” ile “Abazya”nın yerli halklarını içine alan coğrafi bir adlandırmadır. Kelimenin son anlamı en geniş anlamı olup “Abhazlarla” birlikte Kuzey Kafkasya’da yaşayan halkların tümünü, “Çeçenistan”, “İnguşetya” ve “Dağıstan” halklarını dâhil etmektedir.²⁸⁸ Türkiye’deki Çerkesler ise, kendilerini “Adıge” olarak tanımlamaktadır. “Adıgelik”, bir üstün vasıf taşıma ve Çerkes geleneğini yürütmek anlamına geldiğinden, Çerkesler, sosyal yaşam pratiklerini ifade ederken “Adıgelik (Adıyağa)” kavramına gönderme yapmaktadırlar.²⁸⁹ “Adıgeler”, Çerkesler içerisinde küçük bir zümreyi teşkil etmektedir. Çerkeslik ise, “Adıgeleri”de içine alan geniş bir kavramdır. Dolayısıyla “her “Adıge”, Çerkes”dir. Ancak, “her Çerkes, “Adıge” değildir”²⁹⁰ Çerkeslik bir üst kimlik olup, bu çatı altında 50 civarında boy bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, “Abhaz”, “Oset”, “İbıh”, “Kabartey-Balkar”, “Şapşığı”, “Çeçen”, “Bjedus”, “Besleney”, “Cemguı” vs. dir.²⁹¹ Çerkes adının kökeniyle ilgili Avagyan’a göre üç kuram vardır. Bunlar; Grek (ya da Greko-Latin), İran ve Türk (Tatar-Türk) yorumudur.²⁹² Çerkes kavmi, Yunan yazarlarının eserlerinde Kuzeybatı Karadeniz kıyılarında oturanları tanımlarken, yerel dilde “Kherkhet” olarak adlandırılmaktadır. İran kuramında ise; “Çerkes” terimi “Caergaes” (kartal) olarak geçmektedir. Türkler ise, Çerkesler için, mert atlı savaşçı anlamına gelen “Çeri-kes” kavramını

²⁸⁷ Ali Çurey, *Sürgün Halk*, Chiviyazılan Yayınevi, İstanbul 2013, s. 38.

²⁸⁸ Fabio L. Grassi, *Yeni Bir Vatan: Çerkeslerin Osmanlı İmparatorluğuna Zorunlu Göçü (1864)*, çev. Birgül Göker Perdise, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017, s. 21- 22.

²⁸⁹ Hamit Yüksel, “Bir Etnik Grubun Hayatta Kalma, Süreğenliğini Sağlama ve kültürel Aktarım Pratikleri: 20. Yüzyılda Uzunyayla Çekesleri Örneği”, Kayseri 2011, s. 14.

²⁹⁰ Yüksel, a.g.e., s. 14.

²⁹¹ Şener, a.g.e., s. 175.

²⁹² Yüksel, a.g.e., s. 14.

kullanmaktadır.²⁹³ Türkiye’de yaşayan Çerkesler, esas olarak 1864’te Ruslar’ın sürdürdüğü birbirinden tamamen farklı dillere sahip farklı Kuzey Kafkas halklarının sekiz ayrı etnik grubunu tanımlamaktadır.²⁹⁴

Çerkesler, yarı feodal kast sitemine dayalı prenslikler etrafında örgütlenmiş, yerleşik tarım ve hayvancılıkla uğraşan otokton halklardır.²⁹⁵ Çerkesler, başta tarımın esas ekonomik kaynak olmadığı dönemlerde kadına kamusal alanda büyük yer vermiştir. Bu durum, Çerkesler’in anaerkil bir toplum olduğunu göstermektedir. Ancak, İslamiyetle birlikte Çerkesler’deki anaerkil toplum anlayışı giderek zayıflamıştır.²⁹⁶ Çerkes kültürünün ve kimliğinin başlıca özelliklerine bakıldığında:

- 1- Çerkesler, yerleşik bir toplumdur.
- 2- Merkezi bir devletleri yoktur. Ancak; yaygın bir otorite gelenekleri olan (habze) hala toplum içerisinde sürdürülmektedir.
- 3- Hiçbir dil grubuna sokulmayan dilleri gibi sade ve orijinal dinleri olan Çerkesler’in tek tanrılı bir inanışları vardır ve Tanrı’ya “THA” demektedirler. İnanç, tüm semavi dinlerden daha eskidir.
- 4- Kafkas sosyal yaşamındaki kadına olan saygı, Çerkes kültüründe belirgin bir şekilde görülmektedir.
- 5- “Çerkeslik, Çerkesler’in kendi ifadesiyle insanlık” (Adıgağar, Zırfiğe) tabirini taşıyan bir kimliktir.²⁹⁷

Çerkes kimliğinin bugünkü manada değişmesine sebep olan iki önemli tarihsel olay vardır. Birincisi Çerkesler’in değişimleri, ikincisi sürgünleridir.²⁹⁸ Çerkesler’in tarihsel geçmişine bakıldığında Anfinov’a göre Çerkesler, M.Ö. 8. yüzyıldan bu yana Karadeniz ve Azak Denizi kıyılarında, Don nehri ve Kuban bölgesinde yaşayan Meotlar’ın soyundan gelmektedir.²⁹⁹ Adıgeler’in Çerkesya bölgesindeki tarihlerine bakıldığında, beş dönemde ele alınabilir: (1) Bağımsız oldukları dönem, (2) Osmanlı Devleti ile münasebetleri, (3) Rus işgaline kalışları, (4) SSCB dönemi ve (5) Federatif dönemdir.³⁰⁰ Çerkesler’in din değiştirmeleri ve buna

²⁹³ Yüksel, a.g.e., s. 14.

²⁹⁴ Önder, a.g.e., s. 267.

²⁹⁵ Yüksel, a.g.e., s. 14.

²⁹⁶ Grassi, a.g.e., s. 30.

²⁹⁷ Çurey, a.g.e. s. 38 – 40.

²⁹⁸ Çurey, a.g.e., s. 40.

²⁹⁹ Yüksel, a.g.e., s. 15.

³⁰⁰ Yüksel, a.g.e., s. 18.

bağlı olarak yeni bir kimlik kazanmaları, Türklerle karşılaştıktan sonra olmuştur. Çerkesler'in Osmanlıyla ilk karşılaşmaları, 1778 yılında Canikli Ali Paşa ile Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'nın Çerkesya'nın Soğucak limanını ziyaretiyle başlamıştır.³⁰¹ Osmanlı bu tarihten itibaren, Çerkesler'i Rus Çarlığıyla olan savaşında bir denge politikası olarak tutmuştur. Çerkesler, 1860 yılına kadar bitip tükenmeyen Osmanlı-Rus savaşlarında hep Osmanlı'dan yana tavır göstermiştir. Osmanlı Devleti, savaşta yenilince Çerkesler'in zorunlu göçü başlamıştır. Göç, Anadolu, Balkanlar ve Ürdün yönüne gitmiştir. Hatta Mısır ve Suriye'ye kadar uzanmıştır.³⁰² Çerkesler, Cumhuriyetle birlikte var olan kimliklerini her ne kadar sürdürmeye çalışsa da yeni devletin "tek kimlik" yaratma arayışı, Çerkesler ve diğer Kafkas gruplarını Türkiye'de Türk olarak kabul edilmelerine yol açmıştır.³⁰³ Çerkes toplumunun yaşam koşulları önce yaşadıkları vatanları istila ederek bozulmuş, sonrasında neredeyse tamamı yok edilen Çerkesler'den kalanlar ise, sürgün edilerek vatanları tarihten tamamen silinmiştir.³⁰⁴

Çerkesler, geleneklerine bağlı insanlardır. Geleneklerini, yazılı olmayan "habze" adını verdikleri kurallarla yürütmektedirler. Çerkesler'in grup kimliğine bakıldığında "aşiret" örgütlenmesi belirleyici bir unsurdur. Endogamiyle grup kimliği korunmaya çalışılmaktadır.³⁰⁵ Çerkesler'in konuştuğu dil incelendiğinde, "Çerkesçe (Adiğece)", çok birleşimli bir dil olup, "Abhazca" ve "Ubıkça" ile birlikte Kafkas dil ailesinin Kuzeybatı grubuna dâhildir. İki temel lehçesi olan "Çerkesçe"nin "Yukarı Çerkesçe" lehçesi "Kabartayça" ve "Besleneyce"yi içerirken, "Aşağı Çerkesçe" kolu, "Bjeduğ", "Temirgoy", "Şapsığ" ve "Abzah"ı içermektedir.³⁰⁶ Bu anlamda "Çerkesçe", Kuzeybatı Kafkasya'da geniş bir topluluk tarafından konuşulmakta olup, "Çerkesçe" diye özgün bir dil bulunmaktadır. Çerkesler'in geleneksel aile yaşamına bakıldığında kadın önemsizlikte, kadının konumu üst sınıflarda yer almaktadır. Geleneksel manada Çerkesler'de kadının konumu üç boyutta değerlendirilmektedir: (1) genç kızlığı, (2) gelin olması ve (3) kaynanalık

³⁰¹ Yüksel, a.g.e., s. 18.

³⁰² Şener, a.g.e., s. 174.

³⁰³ Çurey, a.g.e., s. 45.

³⁰⁴ Gökhan Bolat, "Kavram Tartışmaları Etrafında 21 Mayıs 1864 Çerkes Sürgünü". Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yalova, Nisan-Ekim 2013, Say.6. s. 139.

³⁰⁵ Andrews, a.g.e., s. 239.

³⁰⁶ Andrews, a.g.e., s. 238.

dönemidir.³⁰⁷ Çerkesler’de kız alıp verme gelenekleri önemlidir. Etnik kimliği korumak adına endogami evliliği yaygındır. 1970’lere kadar Çerkesler’de geleneksel manada “levirat” ve “sorarat” gibi kuzen evlilikleri yaygınken, Bunun dışında nadiren de olsa “toygeldi” evlilikleri yapılmaktaydı. Günümüzde ise, grup içerisinde exogamy evlilikleri görülmektedir.³⁰⁸ Çerkesler’de “başlık parası” alma uygulaması devam etmektedir. Geleneksel Çerkes toplumunun hala sürdürdüğü en temel kurallardan biri, kız-erkek ilişkilerinde belirleyici unsur olan “kız kardeşine söylenmesini, yapılamasını istemeyeceğin fiil ya da davranışı, başka bir kıza yapmama” kuralı ilişkilerde karşılıklı güven ve rahatlığı sağlamaktadır.³⁰⁹

Çerkesler’in dini inançlarına bakıldığında, İslam dinini benimsemeleri asimile olmamalarının en önemli göstergesidir.³¹⁰ Çerkesler, her ne kadar önceden Hıristiyan ve Animist olsalar da 1700’lere kadar Çerkesler’in İslam’ı kabulleri tamamlanmıştır.³¹¹ İslam’ın Sünni (Hanefi) yorumunu benimseyen grup, dinsel kabulleri ön planda tutup din adamı olmaya mehilli kişileri, dini konularda yetiştirmek için uğraşmaktadır. Öyle ki, İslami anlamda yetişmek isteyen gençleri, Mısır’da bulunan El-Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi’ne dini eğitim almak için göndermektedirler.

1.5.2.5. Gürcüler

Dünya’nın en eski milletlerinden biri olan Gürcüler, Kafkasya’nın nüfus bakımından en kalabalık halkıdır.³¹² Kendilerine “Kartveli” diyen halk, “Sakarvela” (Gücü ülkesi, Gürcistan) dedikleri topraklarda eskiden beri yaşamaktadır. Kafkasya’nın yerli halklarından olan Gürcü toplumuna tarihsel boyutuyla bakıldığında, “Kartlar”, “Megrel-Çanlar (Lazlar)” ve “Svanlar”dan oluşmaktadır.³¹³ Savaşçılık özelliğiyle ön planda olan Gürcüler, fiziksel olarak bu özelliklerini yansıtmakta, uzun boylu, ince yapılı, yüz çizgileri düzgün, burunları geniş, göz ve

³⁰⁷ Yüksel, a.g.e., s. 30.

³⁰⁸ Yüksel, a.g.e., s. 30.

³⁰⁹ Yüksel, a.g.e., s. 33.

³¹⁰ Yüksel, a.g.e., s. 42.

³¹¹ Andrews, a.g.e., s. 239.

³¹² Hülya Kahramanca, “Sakarya’da Yaşayan Gürcülerde Evlenme Geleneği”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2015, s. 32.

³¹³ Kerim Mutlu, “Sinop’ta Sosyo - kültürel ve Dini Hayat (Gürcüler Örneği)”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2007, s. 15.

saçlarının koyu renkli olduğu bilinmektedir.³¹⁴ Gürcülük, dinsel ayırmadan öte etnik bir ayrımdır.³¹⁵ Bu anlamda Gürcüler'in kimliğinin belirlenmesinde din belirleyici bir unsur olmayıp, Hıristiyan Gürcüler'in yanında Müslüman Gürcüler'de bulunmaktadır. Hıristiyan Gürcüler, Müslümanlaştıktan sonra, kültür ve yaşama biçimi açısından belirli farklılıklar meydana gelmiştir. Farklılıklar, sonrasında kullanılan sözcüğe de yansımıştır³¹⁶

Efsanelere göre, Gürcüler'in atalarının Van'dan çıkarılan ve önündeki kavimleri sürerek Kafkasya'ya gelen, daha sonra bu kavimlere karışan millet oldukları yaygın bir kanıdır. Öyle ki, yapılan incelemelerde Gürcüler'in etnik oluşumunda farklı kavimlerin izleri görülmüştür. Bunlar, Türkler, kısmen Araplar, İranlılar ve Moğollar'dır.³¹⁷ Tarihsel olarak bakıldığında "Kartlar (Gürcüler)", Gürcistan'ın doğu ve güney kesimlerinde yaşamışlardır.³¹⁸ Bugünkü Gürcistan topraklarının kökeni ise, Alt Paleolitik Çağ'a kadar gitmektedir.³¹⁹ Tarihte Gürcistan denilen bölge, Batı'da "Eğer (Kolchida)", Kuzey'de Kafkasya sıradağlarının ortası, Güney'de Ermenistan ve Doğu'da Kuzey Azerbaycan'la sınırlandırılmıştır.³²⁰ Gürcü topluluklarının bir araya gelmesiyle kurulan Gürcistan tarihi, "Kolkheti" ve "İberia" devletlerinin devamıdır.³²¹ Gürcistan'ın siyasi, kültürel, iktisadi açıdan altın çağını yaşadığı dönem, Kraliçe Tamara dönemidir.³²² Tamara zamanında Gürcistan, hem refah seviyesini yükseltirken hem de sınırlarını genişletmiştir. Gürcüler, 4. yüzyılda Hıristiyanlıkla tanışırken, 5. yüzyılda Ortodoks Hıristiyanlığı resmi olarak kabul etmiştir. Gürcüler, bu tarihlerde hem Bizans öncesi devletlerle hem de Sasaniler'le yoğun temas içinde olmuşlardır.³²³ Gürcüler'in Osmanlı devletiyle karşılaşmaları, onlar için tarihi anlamda kırılma yaşadıkları bir dönemdir. Osmanlı'yla tanıştıktan sonra İslamiyet'i tercih eden Gürcüler, imparatorlukla asıl olarak 1578'de Osmanlılar'ın Gürcistan topraklarını kalıcı olarak girmesiyle tanışmışlardır.³²⁴ 16.

³¹⁴ Kahramanca, a.g.e., s. 32.

³¹⁵ Şener, a.g.e., s.183.

³¹⁶ Kahramanca, a.g.e., s. 33.

³¹⁷ Önder, a.g.e., s. 237.

³¹⁸ Mutlu, a.g.e., s. 16.

³¹⁹ Kahramanca, a.g.e., s. 34.

³²⁰ Önder, a.g.e., s. 237.

³²¹ Mutlu, a.g.e., s. 16.

³²² Kahramanca, a.g.e. s. 35.

³²³ Şener, a.g.e.,s. 184.

³²⁴ Mutlu, a.g.e., s. 18.

yüzyıldan itibaren İslamiyet'i yavaş yavaş benimsemeye başlayan Gürcüler'in Hıristiyanlık'ı bırakmaları kolay olmamıştır. Bölge halkı tam anlamıyla 18. yüzyılda Müslüman olmuştur. Aslında bu halkın tarihi, "Ortodoks Hıristiyan" kültürüdür.³²⁵ Türkiye'ye göç eden Gürcüler, Osmanlı'daki gibi devlete bağlılıklarını sürdürmüş, Cumhuriyet döneminde hiçbir hükümetle sorun yaşamamışlar, Türkiye'yi kendi vatanlarından ayrı görmemişlerdir.³²⁶

Gürcü toplumunun sosyal hayatı, kendine özgü bir çizgi içindedir. Toplumda birçok iş, birlikte yardımlaşarak ve dayanışarak yapılmaktadır.³²⁷ Gürcüler'de dil, etnik kimliği belirleyici bir unsurdur. Türkiye'deki Gürcüler'in konuştuğu dil, çoğunlukla Türkçe olup, Gürcüce bilenler nüfusun azınlık bir kısmını oluşturmaktadır.³²⁸ Gürcüce (Kartuli-Ena), Güney Kafkasya'da "İber Kafkas" dil ailesinin bir dilidir. Türkiye'de konuşulan Gürcüce'nin "Guri'an lehçesi", "Acar lehçesi" gibi farklı lehçeleri bulunmaktadır.³²⁹

Türkiye'de yaşayan Gürcüler'in büyük çoğunluğu, Hanefi-Müslüman olmakla birlikte çok az da olsa İstanbul Şişli-Bomonti'de Katolik Gürcü cemaati bulunmaktadır. Türkiye Gürcüleri, benimsedikleri İslami gelenekleri, dil, giyim-kuşam, yemek vb. konularda uzlaşmacı şekilde görülmektedir.³³⁰ Kafkasya'daki Gürcüler, exogamy (dışevlilik) anlayışını sürdürürken, Türkiye'de yaşayan Gürcüler'de bu gelenek bozulmuş, akraba evlilikleri yapılmaya başlanmıştır.³³¹ Türkiye'ye göç eden Gürcüler, ağırlıklı tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Tarım işinde imece usulünü hala sürdüren Gürcüler'in temel geçim kaynağı mısırdır.³³² Türkiye Gürcüleri arasında yüksek köylerde yaşayan kadınlar, geleneksel eski giyimlerini sürdürmektedir.³³³ Kadınlar, "fistan" denilen elbise ve dar bir "yelek" giyerken, Gürcü erkekleri, başlarına "sargı" sarıp "Zıkva" denilen "şalvar" giymektedirler.³³⁴

³²⁵ Şener, a.g.e., s. 185.

³²⁶ Mutlu, a.g.e., s. 21.

³²⁷ Kahramanca, a.g.e., s. 37.

³²⁸ Şener, a.g.e., s. 186.

³²⁹ Şener, a.g.e., s. 186.

³³⁰ Muhittin Gül, "Türk- Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri", SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya 2009, s. 99.

³³¹ Kahramanca, a.g.e., s. 37.

³³² Gül, a.g.m., s. 100.

³³³ Gül, a.g.m., s. 101.

³³⁴ Kahramanca, a.g.e., s. 37.

1.5.2.6.Hemşinliler

Hemşinli adı, bir etnik kimliği tanımlamaktan öte, coğrafi olarak bir bölgeye verilen ad olarak görülmektedir.³³⁵ Hemşinli, “dağlı” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Lügat’it Türk’ünde Hemşinli adı; kuzu derisi, kürk yapılan deri olarak geçmektedir Bölgede geçim kaynağı olarak hayvancılığın yaygın olması bu tanımlamada etkilidir. Tanımlamaya göre, Hemşinliler (Emşinliler) “kuzu derisi giyenler” olarak anılmaktadır. Ad daha sonradan Hemşin ya da Hemşen şeklinde değişmiş olabilir.³³⁶ Hemşinliler adıyla tanınan toplum, Rize ve Hopa Hemşinlileri’nden oluşmaktadır. Tarihi kaynaklarda bu ayırım 1516 yılına kadar gitmektedir.³³⁷ Araştırmacılara göre, Hemşinliler, Batı ve Doğu grubu olarak ikiye ayrılmaktadır. Batı grubu denilince Rize anlaşılmakta olup, bölge içerisindeki; Çamlıhemşin, Büyükdere, Ortaköy, Fırtına, Piskale ve Abiçe nehirleri boyunca yaşayan köyler girmektedir. Buralara ayrıca, Fındıklı, Ardeşen ve Pazar ilçeleri ilave edilebilmektedir.³³⁸ Çoruh nehrine kadar uzanan Doğu sınırına ise, Artvin iline bağlı; Hopa, Borçka, Kemalpaşa ve Muratlı ilçeleri girmektedir.³³⁹

Hemşinliler’in kökeniyle ilgili birçok tez ileri sürülmektedir. Bunlardan biri, Hemşinliler’in “Ermeni” olduğuyla ilgili tezdır. Öne sürülen tezlerde, özellikle yabancı kaynaklar oldukça fazladır.³⁴⁰ Hemşinliler’in Ermeni olduğunu öne süren araştırmacı Yuri Sharulize ve arkadaşlarının *Trabzon’dan, Abhazya’ya Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri* isimli kolektif çalışmasında Hemşinliler, Türk fetihlerinden çok önce Anadolu etno-inanç grubuna dâhil olan, “Müslüman Ermeniler” olarak görülmektedir.³⁴¹ Bir grup kaynak ise, Hemşinliler’in Oğuz/Türkmen boyu olduğunu ve Hemşinliler’in “Homşetzi/Hamsetzi” Türkler’inden geldiklerini kabul etmektedir. Kaynaklarda, Hemşinliler’in geçmişinin Gregoryen inançlı Türkler oldukları, zamanla bir bölümünün İslamiyet’i benimsediği

³³⁵ Tuba Aslan, “Hemşinliler’de Sosyal Yapı ve Kültürel Kimlik”. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 47.

³³⁶ Aslan, a.g.e., s. 47.

³³⁷ Yaşar kalafat, v.d. *Anadolu Türk Etnolojisinde Hemşinliler, Horumlular, Gregoryenler, Lazlar* haz., Yaşar Kalafat, Berikan Yayınevi, Ankara 2017, s. 72.

³³⁸ Şener, a.g.e., s. 168.

³³⁹ Şener, a.g.e., s. 168.

³⁴⁰ Aslan, a.g.e.,s. 49.

³⁴¹ Aslan, a.g.e., s. 52.

ileri sürülmektedir.³⁴² Hemşinliler içerisinde Türkçe ve Ermenice dilleri her ne kadar kullanıyor olsa da, toplumda Anadolu Mozaik'inin izleri görülmektedir. Bu sebeple toplumu, "Hemşinli" üst kimliği altında tanımlamak daha doğrudur. Hemşinli kimliği esasında dine dayalı bir kimlikten öte, bölgenin tarihsel gelişim çizgisi içerisinde oluşmuş toplumsal bir farklılıktır.³⁴³

Hemşinliler, 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın etkisiyle Müslümanlığı benimsemiştir. Hıristiyan kalanlar ise, daha sonradan Trabzon'a gitmişlerdir.³⁴⁴ Hemşinli üst başlığı altında toplanan halkın bir kısmı çift dilli olup Bunlar, Türkçe'nin yanı sıra, özel sayılabilecek Ermenice karışımı dil kullanmaktadır.³⁴⁵ Dil bilimcilere göre bölge, dil açısından Batı ve Doğu grubu olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğu grubu Hemşincesi'ni yaşlıların dışında kimse konuşmamakta olup, yazılı kaynağı ve alfabesi olmayan bir dildir. Ermenice kelimelerin olduğu dil, yaşayan Ermenice'den çok farklıdır. Bu dil, Artvin-Borçka (Muratlı), Hopa (Kemalpaşa), Bolu (Akçakoca), Düzce (Gümüşova), Adapazarı (Karasu) ve Kocaeli (Ortaköy)'de konuşulmaktadır. Batı grubu, şivesi farklı olmakla birlikte Türkçe'dir. Bölge içerisindeki yerleşmeler; Rize, Ardeşen, Çamlıhemşin, Çayeli, Fındıklı, Pazar, Hemşin'le, Adapazarı (Karasu) ve Kocaeli (Ortaköy)'dür.

Hemşinliler'in hemen hemen hepsi İslamiyet'in Hanefi yorumunu benimsemektedir. Bölgede kendini Ermeni gören yoktur.³⁴⁶ Hopa Hemşinlileri'nin halk inançlarında, İslamiyet öncesi adetleri devam etmektedir. "Adak bezi (bez bağlama olarak bilinen)" uygulama, ağaçlara ya da türbe parmaklıklarına niyetlenilerek yapılmaktadır. Bezler, al, kara, yeşil ve sarı renktedir.³⁴⁷ Bu uygulama, hemen hemen Anadolu ve Orta Asya'daki birçok halkta görülmektedir. Ayrıca, "kırk", "kırklama", "kırk basması" gibi inanışları da bulunmaktadır. Hopa Hemşinlileri'nde, toplumsal anlamda bir ifade taşıyan "kadının erkeğin yoluna geçme" yasağı uygulanmaktadır. Bununla erkeğin rızkının, uğurunun kesileceği düşünülmektedir.³⁴⁸ Koçboynuzu kapılara asılarak, nazara iyi geleceği yönünde bir

³⁴² Şener, a.g.e., s. 83.

³⁴³ Şener, a.g.e., s. 168.

³⁴⁴ Andrews, a.g.e., s. 183.

³⁴⁵ Kalafat, a.g.e., s. 82.

³⁴⁶ Şener, a.g.e., s. 171.

³⁴⁷ Kalafat, a.g.e., s. 74 – 75.

³⁴⁸ Kalafat, a.g.e., s. 77 – 78.

inaniş vardır. Hemşinliler, kurak havalarda yağmur duasına çıkarken, yağmurun çok olduğu bölgede çoğunlukla güneş duasına çıkmaktadır. Her evin önüne giden gençler hep bir ağızdan;

“Avra-Bubrik ne ister
Kaşuq-kaşuq yağ ister
Allah’tan güneş ister
Verenin oğlu olsun âmin
Vermeyen kör, topal”

diye koro tutarlar. Daha sonradan, buradan toplanan ürünler, “kuymak”, “hoşmer (goşmer)” ve “muglama (yağda peynir kızartma)” yapılarak hep birlikte yenilmektedir.³⁴⁹

Hemşin coğrafyasının kıyafetleri, Anadolu’daki genel giyim-kuşama benzemektedir. Hemşin kadınları, iç giyim olarak “dizlik” ve “köynek (gömlek)”; dış giyim olarak “bellik (etek)”, “yelek”, “koknoç (önlük)” ve “Horasan Kuşacı” kullanmaktadır. Örtü olarak; başa etrafı tirtibalı pullarla, renkli boncuklarla ya da ipliklerle örölmüş bulunan “süslü çember”; bunun üzerine farklı renklerle bezenmiş “puşi” bağlamaktadır. Ayaklarda, değişik renklerde bezenmiş yün çoraplar, bunun üzerine ise, sığır derisinden yapılan “gön” denilen parçalardan yapılmış çarık giyilmektedir.³⁵⁰ Ayrıca, gelin kıyafeti olarak “cepken” ve “fermene” giyilmektedir. Erkek giyiminde, yukarıdan geniş, dizden aşağıya doğru daralan pantolon ile yelek ve gömlek giyilirken, ayaklara, safa yünden yapılan ve baldırlara kadar uzanan pantolonun üzerine gelecek bir çorap geçirilmektedir. Ayakkabı, kadınlarda olduğu gibi “gön” çarıklardır.³⁵¹

Hemşinliler, çoğunlukla ata mesleği fırıncılığı ve pastacılığı sürdürmektedir. Birbirine bağlı olan bu halk, Artvin’de yapılan “Kafkasör Şenlikleri (boğa güreşleri)”, geleneksel geceler, “Vartivor Şenlikleri” gibi etkinliklerle, bir araya gelmektedirler.³⁵² Hemşinliler’in kendine özgü bir çalgısı olan, keçi yavrusunun gövde derisinden yapılan “Tulumun” sesi, neredeyse dört kıtada bilinmektedir.³⁵³

³⁴⁹ Kalafat, a.g.e.,s . 80 - 81.

³⁵⁰ Aslan, a.g.e., s. 74.

³⁵¹ Aslan, a.g.e., s.74.

³⁵² Şener, a.g.e., s. 171.

³⁵³ Şener, a.g.e., s. 171.

Sürekli oynadıkları oyunlar; “ağır bar”, “uçayak”, “ata barı”, “bıçak barı”, “kız barı”, “Erzurum barı”, “deli horon”, “Hemşin”, “Yüksek Hemşin”, “Çamlıhemşin”, “düz horon”, “kız horonu”, “sık sara (saray)” “sallama”, “sarıçiçek”, “sarhoş barı”, “koçari” ve “cılveboy”dur.³⁵⁴ “tandır yemekleri” ve “mıhlaması”, “Hemşinli makarna” ve “pilavı (şekerli)”, “sütlacı (şekersiz)” meşhurdur.

³⁵⁴ Aslan, a.g.e., s. 78.

1.5.2.7. Tahtacılar

Bir meslek adı olan tahtacılık, Türkçe’de “ağaç kesen, tahta biçen ve kereste işleriyle uğraşan kimse” anlamında kullanılmaktadır. Daha sonradan ise, kendine özgü bir mezhebin topluluk adı olarak kullanılmıştır.³⁵⁵ Tahtacılar’ın etnik kimliğiyle ilgili çalışmalar 20. yüzyılda başlamış olup çalışmalardan çıkan sonuca göre, Tahtacılar’ın etnik kimliği Türk/Türkmen olan Alevi topluluğu olduğu tespit edilmiştir. Tahtacılar’ın Türk oldukları kabul edildikten sonra, bu kez de hangi Türk boyundan oldukları sorusu gündeme gelmiştir. Ortaya atılan tezlerin ortak noktası, Tahtacılar’ın atalarının “Ağaç-Eri” Türkmenler’i olduğudur.³⁵⁶ Bu yönüyle Tahtacılar, Alevi ve Türkmen kimliklerini bir arada taşıyan ayrı bir etnik kimlik olarak görülmektedir. Toroslar’da yaşayan halk, Ege Kaz Dağları’nda orman işiyle uğraşan Alevi Türkmenler’dir.³⁵⁷ Tahtacı grupları, geleneksel olarak orman işçiliğinin olduğu bölgelere göç etmişlerdir. Kışın kıyıya yakın köylere inen topluluk, yazın ise dağlara çıkmaktadır.³⁵⁸

Tahtacılar’ı bir arada tutan en önemli özellik, ocaklarına olan bağlılıklarıdır. Öyle ki, ocak kültürünün onların sosyo-kültürel yaşamları ve benimsedikleri dini düşünce ve uygulamalara etkisi olmuştur.³⁵⁹ Açıklamalar ışığında denilebilir ki Tahtacılar, mesleki uğraşlarının bir sonucu olarak adlandırmalarının yanı sıra, etnik kimlik bakımından Türk/Türkmen, dini kimlik bakımından ise, Alevi kimliğini ve de “Tahtacılık” mesleğini inançsal bir ritüel olarak da yaşayan ayrı bir etnik kimliktir. Tahtacılar, Anadolu’da ağırlıklı olarak Akdeniz sahilleri boyunca yerleşmiş olup, Akdeniz’in batı ve güney kısımlarında dağınık bir surette bulunmaktadır. Bir kısım halk, Malatya ve Kayseri civarına yerleşirken, diğerleri Bağdat ve Halep civarında kalmıştır. Ufak bir kısmı ise, Kıbrıs ve Midilli adalarına yerleşmiştir.³⁶⁰ Grup, Ege

³⁵⁵ Nilgün Çıblak, “Tahtacılar da Ateş ve Ocak kültü”, 2. Uluslararası Türk kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşılık Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (haz. Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül), Ankara 2007, s.672.

³⁵⁶ Sedat Tamay, “Tahtacı Semahları ve Mengi: İnceleme ve Metinler”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2009, s. 3.

³⁵⁷ Şener, a.g.e., s. 75.

³⁵⁸ Andrews, a.g.e., s.90.

³⁵⁹ Tamay, a.g.e., s. 10.

³⁶⁰ Yusuf Ziya Yörükhan, Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar, (haz. Turhan Yörükhan), Ötüken Yayınevi (4. Baskı) İstanbul 2015, s. 151.

bölgesinde “Çaylaklar” ve “Aydınlılar” olarak iki ana aşirete ayrılmaktadır. Bu aşiretlerden “Çaylaklar”, “Ağaçeri” ve “Karakaya” gibi küçük gruplara ayrılmaktadır.³⁶¹ Tahtacılar, Yanyatır ve Emirlioğulları (Hacı Emirli) diye iki Alevi ocağına bağlıdır. Ancak, günümüzde Hacı Emirli Ocağı Yanyatır Ocağına bağlanmıştır.

Tahtacılar’ın 18. yüzyıla kadar yarı göçebe bir yaşam sürmeleri, onların belirli bir tarihsel doktrinden uzak tutulmalarına neden olmaktadır. Tahtacılar, ancak; 18. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti tarafından iskâna tabi tutulmuş, günümüzde ise tamamen yerleşik yaşama geçmişlerdir.³⁶² Bu yüzyıldan itibaren yerleşik yaşama geçen Tahtacılar, Cumhuriyetle birlikte dışarı açılarak, kendine özgü bir aydınlanma dönemi geçirmiştir. Bu dönemde, gelenekler değişerek dedelerin toplumdaki rolü giderek azalmaya başlamıştır.³⁶³ Günümüzde tamamen yerleşik yaşama geçen Tahtacılar, şehirlerin kozmopolit yapısıyla uyumlu hale gelmişlerdir. Bununla beraber hala tamamen Tahtacı yerleşkesi olma özelliği koruyan belde, mahalle ya da köy statüsünde yerleşimler bulunmaktadır.³⁶⁴ Tahtacılar, 17. yüzyıldan Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar genel anlamda ağaç kesimi ve kereste (tahta) işiyle uğraşmışlardır. Ancak, daha sonradan Orman Kanunu’nda yapılan değişiklikle ağaç kesimi işi devlete bırakılınca Tahtacılar, zorunlu olarak tahtacılık mesleğini bırakmışlardır.³⁶⁵ Tahtacılar, bugün zeytinlik, narenciye, sebze ve meyve yetiştiriciliği, seracılık ve bağcılık işleriyle uğraşmaktadırlar. Bunun dışında kentlerde yaşayan gruplar, kamu kurum kuruluşlarında memur ve işçi olarak çalışmanın yanı sıra, mevsimlik işçi olarak çalışmaktadırlar.³⁶⁶

Tahtacılar’ın eğitim durumuna bakıldığında, eğitim ve öğretime önem veren bir kimlik profili çizdiği görülmektedir. Bu anlamda Tahtacı nüfusunun okur-yazar oranında ciddi bir artış söz konusudur.³⁶⁷ Sırf Tahtacılar’ın yaşadığı köylerde kız ve erkek çocuklar karışık okurken, Sünnilerle ya da diğer Alevi köyleriyle beraber yaşayan Tahtacılar’da mecburiyet altında erkekler diğer çocuklarla beraber okula

³⁶¹ Andrews, a.g.e., s. 92.

³⁶² Ali Selçuk, “Tahtacılar’da Orta Asya Şamanlığının İzleri”, *Türk(İye) Kültürleri*, Van, 2004, s. 11-13.

³⁶³ Çıblak, a.g.e., s. 674.

³⁶⁴ Tamay, a.g.e., s. 12.

³⁶⁵ Tamay, a.g.e., s. 19.

³⁶⁶ Tamay, a.g.e., s. 19.

³⁶⁷ Tamay, a.g.e., s. 19.

giderken, Tahtacı kızları diğer çocuklarla görüştürülmezdi.³⁶⁸ Ancak, günümüzde bu uygulama yavaş yavaş terk edilmektedir.

Tahtacılar'ı, hem diğer Türkmen aşiretlerinden hem de Aleviler'den ayıran dini ve ırki farklılıklar bulunmaktadır. Onların bu farklılıkları, Tahtacılar'ı ayrı bir etnik kimlik grubuna sokmaktadır. Farklılıklar, Tahtacılık'a has itikad ve adetlerdir. Tahtacılar arasındaki dini törenler, büyük ve küçük cemler olarak ikiye ayrılmaktadır. Büyük cemler; Musahibi olanlar ve ikrar veren evli çiftlerin yılda en az bir kez sorgulandığı "Meydandan Geçme Cemi", delikanlıların ya da evli kadınların Tahtacı örf ve adetlerini kabul edip, bunları yaşamlarına uygulayacağına dair söz verdikleri "İkrar Alma Cemi", topluluk içerisinde suç işleyenlerin cezalandırıldığı "Düşkünlük ve Musahip olma Cemleri"dir. Bunun dışındaki Cemler ise, 12 Hizmetin tamamının yerine getirilmediği küçük cemlerdir. Bunlar ise, Tahtacı yol ve erkânını sürdürmek adına uygulana gelen; "Cuma akşamı", "bayram akşamları", "kurban törenleri" ve yeni evli çiftlerin ocaklarının ilk önce dede tarafından yakılması temeline dayanan "ocak kazma"dır.³⁶⁹ Tahtacılar, inançları gereği sık sık türbeleri ziyaret etmektedir. En başta ziyaret ettikleri türbeler, "Dur Hasan Dede" ve "İbrahim-i Sani" türbeleridir. Tahtacılar, bu türbeleri zorunlu olarak ömründe bir defa ziyaret ederler. Hac maksadıyla da "Meşhed-i Rıza'yı ziyaret ederler.³⁷⁰ Anadolu Aleviler'i Hac ibadeti olarak Hacı Bektaş-Veli'yi ziyaret ederken, Tahtacılar, Aleviler'den farklı olarak Hacı Bektaş Ocağı'nı tanımazlar. Onların her birinin ayrı pir evleri vardır.³⁷¹

Tahtacılar, hala eski Şamanist adetlerini İslami motiflerle süsleyerek sürdürmektedir. Onlara göre Kaz kutsaldır. Kaz'ın avlanması günah sayılmaktadır. Onların yerleşim birimlerinde ve özellikle mezarlarında eski bir Türk âdeti olan "kazayağı" simgesine rastlanılmaktadır.³⁷² Tahtacılar, kazayağı simgesinin kendilerine Fatih Sultan Mehmet tarafından verildiğine inanmaktadır. Bir diğer Şamanist gelenekleri ise "Eşik"tir. Tahtacılar'da her kapının eşiği vardır. Çadır türü evlerde bile eşik görevi görmesi için, kapı önüne tahta parçası ya da sopa konulur.

³⁶⁸ Yörükhan, a.g.e., s. 211.

³⁶⁹ Çıblak, a.g.e., s. 675.

³⁷⁰ Yörükhan, a.g.e., s. 25

³⁷¹ Yörükhan, a.g.e., s. 141.

³⁷² Selçuk, a.g.e., s. 353.

Tahtacılar'da eşik kutsaldır. Bazı durumlarda eşige niyaz edildiği görülmektedir. Gelin ve damat düğün sonrası evlerine çekildiğinde her ikisi eşğin önüne gelerek, “Ya Allah! Ya Muhammed! Ya Ali! Diyerek eşige niyaz ederler.³⁷³ Tahtacılar, “Muharrem Bayramı”, “Kurban Bayramı” ve “Haziran Bayramı”nı kutsal günleri olarak addetmektedirler. Onlara göre, Muharrem'in on ikinci günü Matem Bayramı'dır.³⁷⁴ Tahtacılar, Muharrem ayının kutsallığına ithafen üç gün “Oğundurma Orucu” tutar. Üç gün boyunca, sahura kalkıp yemek yemezler. Yalnız akşamları, iftarlarda birkaç kaşık çorba içerler. Kesilen adaklar, koyun ya da horoz olduğu gibi, ekseriyetle katmer ve helva adak olabilir.³⁷⁵ Tahtacılar'da iki tane kurban vardır. Bunlar; “Yaz Kurbanı” ve “Matem Kurbanı”dır. “Matem kurbanı”, Muharrem'in on ikinci günü kesilir ve o gün yarım oruç tutulur. Zenginler koyun keserken, diğerleri horoz keserler. Yaz kurbanı, Haziran'da hasadın bereketi için yapılan kurban törenidir. Ayıca, “eş tutma kurbanı” vardır. Yalnız musahip olanlar yiyebilir. Yedikten sonra, “Allah kabul eylesin” denir. Bu söze, “Yüzün ak olsunla” cevap verilir.³⁷⁶

Tahtacılar'da geleneksel giyim kuşam hala sürdürülmektedir. Tahtacı erkekleri, eski Türkmen kıyafeti olan ve Adana Tahtacıları'nda hala giyilen “üç etekli entari” giymektedir. İzmir civarındakiler, dizi kapatan “potur” giymektedir. Tahtacı köyleri, genel anlamda “don” ve ekseriyetle “kırmızı mintan” giyerken, bazen beyaz bezden dokuma gömlek giymektedir. İş işlerken ise, Tahtacı erkekleri kutsallığına inandıkları arka tarafına aşiret damgası olan “kazayağı”nın olduğu siyah gömlek giymektedir.³⁷⁷ Tahtacı kadınları ise, eskiden “üç etekli” giyerlermiş. Başlarına kalın bir “üstlük” bağlayıp, alınlarına daima iki-üç sıra altın takı takarlarmış; fakir olanlar ise, başka takı takarlarmış.³⁷⁸ Tahtacılar'da cenaze yıkanmakla birlikte bazen de (abdest ve gusül gibi dini mecburiyetlere riayet etme olmadığından) yıkanmayabilir. Tahtacılar, cenazeyi tabutla defin etmektedir. Tahtacılar'ın mezarları, diğer Aleviler'den farklı olarak ailenin hususi kabir

³⁷³ Selçuk, a.g.e.,s. 353 – 354.

³⁷⁴ Yörükhan, a.g.e.,s. 276.

³⁷⁵ Yörükhan, a.g.e.,s.259.

³⁷⁶ Yörükhan, a.g.e.,s.267.

³⁷⁷ Yörükhan, a.g.e., s. 214 – 215.

³⁷⁸ Yörükhan, a.g.e.,s. 217.

yerindedir. Ayrıca, cenazeyi kaldırmadan önce ölü başında kadınlı-erkekli kendi aralarında cenaze sahibine teselli etmek için ağıtlar söylenmektedir.³⁷⁹

1.5.2.8.Çingener

Gezgin bir topluluk olan Çingener'in, kimlik tanımlamasında birçok isim vardır. Çingene sözcüğü, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ve İran, Belucistan vb. Asya memleketleri, Mısır, Kuzey Afrika ve Amerika'da yaşayan ve fiziki yapıları, yaşam tarzları, dilleri farklı olan gezici kavme Türkiye'de verilen addır.³⁸⁰ Eyüboğlu'na göre Çingene adı, Farsça "Çengiyandan (Çengane, Çingane, Çingene)" gelmektedir. O, bu adın onların "çeng" adında çalgı çalmalarından dolayı onlara verildiğini söylemektedir.³⁸¹ Çingener'in dil ve menşei üzerinde çalışmalar yapan Pott ve Franz Miklesich, ismin Hint kast sisteminin en alt tabakasında bulunan çalgıcı "doma" ya da "domba"lardan geldiği görüşündedir.³⁸² Menşelerinden dolayı farklı şekillerde anılan Çingene kavmi, Mısır ile bağlantılarından dolayı "Kıpti" olarak anılmaktadır. Türkiye'de "Pır pırı", "Karaoğlan", Finlandiya'da "Mustalainen (Kara)", Macaristan'da "Faraonépe (firavun kavmi ve firavun oğulları)", Yunanistan'da "Zapari", Doğu Ermeniler arasında ise, "Boşa" olarak anılmaktadır.³⁸³ Kendilerini "Rom (insan)" olarak adlandıran Çingener, bazen "Kalo (Kara)" olarak tarif etmektedir.³⁸⁴ Çingene sözcüğünün etimolojik terminolojisine bakıldığında İndus sahillerinde yaşayan "Çangar" ya da "Zingar" sözcüklerine dayandığı tahmin edilmektedir. Bu tabirlerin onların doğudan batıya göçleri sırasında edinildiği ortak kanaattir.³⁸⁵

Çingener'in tarihinde birçok göç olmakla birlikte ilki, 9. yüzyılda Hindistan'dan başlayan göçtür. İkinci büyük göç, 14. yüzyılda Güneybatı Asya'dan başlayan ve Avrupa içlerine kadar gerçekleşen göçtür. Üçüncü göç ise, Avrupa'dan

³⁷⁹ Yörükhan, a.g.e., s. 229 – 232.

³⁸⁰ İsmail Altınöz, *Osmanlı Toplumunda Çingener*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 17.

³⁸¹ Halime Ünal, "Türkiye'de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık: Çingener", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 1, Batman 2012, s. 621.

³⁸² Aysin Sal, "Türkiye'de Yaşayan Çingenerlerin Sanatsal Olarak Ele Alınışı", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Edirne 2009, s. 9.

³⁸³ Altınöz, a.g.e.,s. 17.

³⁸⁴ Altınöz, a.g.e.,s. 17.

³⁸⁵ Altınöz, a.g.e., s. 27.

Amerika'ya olmuştur.³⁸⁶ Çingenerler'in anayurtlarına bakıldığında ortak kanaat Hindistan olduğu yönündedir. İslam tarihçisi Taberi'ye göre Çingenerler, Hz. Nuh'un oğlu Yafes'in neslinden gelmiştir. Ona göre, anayurtları "Sind" ve "Hind" havzasıdır.³⁸⁷ 18. yüzyılın sonunda yapılan araştırmalara göre, Çingenerler'in konuştuğu dilden hareketle anavatanları Hindistan olarak ortaya konulmuştur.³⁸⁸ 5. yüzyıldan itibaren göçebe olarak yaşamaya başlayan Çingene halkı, 9. yüzyıldan itibaren yaptığı göçlerle Anadolu'ya ulaşmış, 14. yüzyıldan itibaren ise, Avrupa'da ortaya çıkmıştır.³⁸⁹ Anadolu'ya gelen Çingenerler, Anadolu'da kesin olarak yerleşmiştir. Çingenerler'in İstanbul'a ilk yerleşimleri 1050'dir.³⁹⁰

Çingene kimliği, coğrafi ve tarihsel bir kader birlikteliğinin de kültürel yansımasıdır. Çingenelik, dini farklılıktan ziyade, sosyolojik bir etnik ayrımdır. Çingenerler'in Türkiye'de yoğun yaşadıkları bölge, Trakya ve Marmara bölgesindeki yerleşim yerleridir.³⁹¹ Çingenerler'de, göçebe ve yerleşik Çingene olarak iki ayrı grup bulunmaktadır. Göçebe ve yerleşikler arasında hem dil, hem de yaşayış ve adet bakımından büyük farklar bulunmaktadır.³⁹² Çingenerler'de hem "patriarkal" hem de "matriarkal" bir toplum yapısı vardır. Çoğunlukla anaerkil bir yapı sergileyen Çingenerler'de evlilikten sonra kadının kabilesine tabi olunmaktadır.³⁹³ Boşanmalar sık görülmemekle birlikte çocuksuzluk, Çingenerler arasında en önde gelen boşanma nedenleri arasındadır.³⁹⁴ Çingene toplumunda kadın, haklarını sonradan kazanmış değildir. Kadın, haklarını güçlü kişiliği sayesinde söke söke almıştır.³⁹⁵ Aslında bu durum, göçebe toplumdaki kadının genel bir özelliğidir. Kadın, göçebe toplumlarda erkekle iş bölümü içerisinde hayatı paylaşmaktadır.

Çingene dili, bir Hint dili olup 18. yüzyılda keşfedilmiş bir dildir.³⁹⁶ Dilbilim çalışmaları, Çingenece'nin 11. yüzyılda Kuzey Hint dillerinden ayrıldığını

³⁸⁶ Sal, a.g.e.,s. 10.

³⁸⁷ Altınöz, a.g.e.,s. 28.

³⁸⁸ Altınöz, a.g.e.,s. 28.

³⁸⁹ Altınöz, a.g.e.,s. 31.

³⁹⁰ Ünalı, a.g.m.,s. 616.

³⁹¹ Ünalı, a.g.m.,s. 618.

³⁹² Altınöz, a.g.e.,s. 47.

³⁹³ Altınöz, a.g.e.,s. 49.

³⁹⁴ Sal, a.g.e.,s. 27.

³⁹⁵ Sal, a.g.e.,s. 29.

³⁹⁶ Altınöz, a.g.e.,s. 72.

söylemektedir.³⁹⁷ Dil, daha sonradan Ermenistan, Suriye ve Avrupa'da lehçelerine ayrılmıştır. Bir kokteyl dil olan Çingenece'nin içinde; Arapça, Farsça, Ermenice ve Türkçe kelimeler bulunmaktadır.³⁹⁸ Çingene kültürünün yüzyıllardır devam ettirilmesinde en büyük etken, Çingeneler'in kapalı bir toplum olması ve birbirlerine olan bağlılıklarıdır. Öyle ki, yüzyıllarca resmi otoriterlerce dışlanan Çingeneler, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çeribaşlarıyla çözüme kavuşturmaktadır.

Çingeneler, toplum tarafından (müzisyenler hariç) yaptıkları iş gereği basit giyinen paspal kişiler olarak bilinmektedir. Çingene erkekleri, kadınlara göre daha sade ve gösterişsiz kıyafetler giyerken kadınlar, canlı ve göz alıcı renklerde kıyafetler tercih etmektedir.³⁹⁹ Çingeneler, genelde göçebe yaşamın bir göstergesi olarak geçici işlerle uğraşmaktadırlar. Çingene erkekleri; genellikle at cambazı, arabacı, kalaycı, bakırcı, sepetçi, kerpiç dökücülüğü, ayı oynatıcılığı, maşa ve kürek satıcılığı yaparken kadınları ise, fal bakmakta, koca karı ilaçları yapmakta ve bayramlarda varlıklı ailelerin evine giderek kurban eti, şeker, tatlı ve bayram çöreği dilenmektedir.⁴⁰⁰ Çok ilkel şartlarda çalışan Çingeneler, bu meslekleri gelenek haline getirmektedir. Yoksulları, dilenmekten utanç duymazken, fırsat buldukça تنها yerlerde yan kesicilik ve yol kesicilik de yapmaktadır.⁴⁰¹

Çingeneler'in büyük kısmı Müslüman olup, Avrupa ve Amerika Çingeneler'i Hıristiyan'dır. Bu durum, Çingeneler'i aynı çatı altında toplayan bir dinin olmadığını göstermektedir.⁴⁰² Çingeneler, eski geleneklerine dayalı batıl inançlarını hala sürdürmektedir. Çingeneler, geceleri mezarlığa asla gitmezken, kendilerini emniyette hissetmek ve ölü ruhlarla karşılaşmamak için, çok karanlık gecelerde dışarı çıkmamaktadır. Ayrıca, mezarlıktan çiçek koparan kişinin kısa zamanda öleceğine ve mezarlıktan gül koklayan kişinin de kendi kokusunu kaybedeceğine inanmaktadır.⁴⁰³ Çingeneler'de kadınların gebelik dönemi ayıp kabul edilmektedir. Doğuma dört hafta kala anne adayı eşyalarıyla özel bir çadıra yerleştirilip, doğumdan sonra annenin eşyaları yakılmaktadır.⁴⁰⁴ Çingeneler'de ölünün tekrar dirileceği korkusu "hortlak"

³⁹⁷ Sal, a.g.e.,s. 13.

³⁹⁸ Sal, a.g.e.,s. 14.

³⁹⁹ Altınöz, a.g.e.,s. 50.

⁴⁰⁰ Altınöz, a.g.e.,s. 51.

⁴⁰¹ Altınöz, a.g.e.,s. 51.

⁴⁰² Sal, a.g.e.,s. 50.

⁴⁰³ Sal, a.g.e.,s. 50.

⁴⁰⁴ Sal, a.g.e.,s. 51.

ismi tabu gereği anılmamaktadır.⁴⁰⁵ ingeneler'in kendine has dini bayramları bulunmaktadır. Bunlar, Bulgaristan'da "Aziz George festivali" ve Türkiye'deki "Hidrellez" kutlamalarıdır. Fransa'daki ingeneler, her yıl Mayıs'ta "Aziz Meryem" gününü kutsal olarak addederken Edirne'dekiler, 6 Mayıs'ta Sarayıçi mevki, Kırklareli Şeytan deresinde "Kakava Bayramı"nı kutlamaktadır.⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Altınöz, a.g.e..s. 69.

⁴⁰⁶ Altınöz, a.g.e..s. 70.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ETNOGRAFYA VE BELGESEL SİNEMA

2.1. ETNOGRAFYA

Antropolojik çalışmalarda önemli bir alan araştırması yöntemi olan etnografya, sadece sosyal antropoloji çalışmalarının konusu olmayıp, aynı zamanda iletişim araştırmalarının da konusunu teşkil etmektedir. Etnografyanın iletişim araştırmalarındaki rolü hakkında açıklamalarda bulunan James Lull, etnografyanın iletişim araştırmalarına katkısının öznenin kendi bakış açısıyla bakabilme imkânı olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁷

Yunanca “ethno (aşiret, soy ya da ulus)” ve “graphos (yazı)” sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşan etnografya, halkın ürettiği yazılı rapor anlamına gelmektedir.⁴⁰⁸ “Ötekini” inceleme sanatı olarak görülen etnografya, alan araştırmasını gerektiren bir araştırma türüdür. Niteliksel araştırma türü de olan etnografya, Hammersley ve Atkinson’a göre, incelenen toplumun günlük yaşamına katılmayı, toplum içerisindeki tanıkları dinlemeyi ve soru sormayı gerektirmektedir. Bir başka ifadeyle etnografya, “orada olmayı”, “deneyimi” ve “gözlemi” kapsamaktadır.⁴⁰⁹

Araştırmacı Marcus ve Fischer ise, etnografyanın önemine dikkat çekerek, etnografyayı dünyaya müdahalede bulunma yöntemi olarak düşünmektedir.⁴¹⁰ Onlara göre,

Saha araştırması hem çalışılan mekânlar hem de uygulanan etnografik yöntemler olarak geçmiş yıllarda yürütülenlere oranla çok daha zengin ve çeşitli olduğundan alışlagelmiş analitik monografilerle elde edildiği gibi bir bilgi üretimini sürdürmek artık yeterli değildir, bununla yetinilmemelidir. Dahası, başka türlü bir

⁴⁰⁷ Mutlu, a.g.e., s. 107.

⁴⁰⁸ Mutlu, a.g.e.,s. 106.

⁴⁰⁹ Serpil Altuntek, *Yerli'nin Bakışı: Etnografya, Kuram ve Yöntem*, Ütopya Yayınları, Ankara 2009, s. 9.

⁴¹⁰ Nermin Soybaşı, *Sanat Sahada: Görsel Kültür Çalışmalarında Etnografik Bilgi*, Metis Yayınları, İstanbul 2017, s. 17.

bilmek, farklı bir şekilde yazmak, hissettirmek için farklı görsel ve yazınsal formlara da gereksinim vardır.⁴¹¹

Aslında antropologların yaptığı çalışmaların temelinde etnografya vardır. Biyolog için laboratuvar araştırması, tarihçi için arşiv taraması ya da sosyolog için tetkik araştırması neyse, antropolog için de etnografya odur.⁴¹² Antropologlar, inceledikleri yerli halkların kültürlerinin içine girerek, halklarla beraber yaşamakta ve olabildiğince onlardaki kültürel eğilimleri paylaşmayı amaçlamaktadır.⁴¹³

Etnografik çalışma yapan araştırmacı, bir anlamda grubun kültürünü içeriden anlamaya çalışmaktadır.⁴¹⁴ “İçe dalma” olarak adlandırılan bu yöntem, araştırmacıya başkalarının yaşamlarının içine girme imkânı sağlamaktadır.⁴¹⁵ Denilebilir ki etnografik içe dalma, alan araştırmacısına pasif gözlemci olarak çalışmasına izin vermemekte, araştırmacı, kültür içerisindeki insanların yaşamlarına aktif bir şekilde katılmaktadır.⁴¹⁶

Etnografya, modern toplumlardan ziyade ilkel toplumlardaki kültürel özelliklere eğilerek, bu toplumlardaki daha fazla kültürel “aynılığı (uniformity)” ve daha az toplumsal farklılığı ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.⁴¹⁷ Etnografyanın bir diğer özelliği ise bütünsel oluşudur. Kültürel kodları, bir bütünlük içerisinde sosyo-kültürel çerçevede ele almaktadır.⁴¹⁸ Ahmet Güngören’e göre; “etnografya, bir etnik topluluğu, kültürü, töreleri, aile yapısı, siyasal ilişkileri vd. yönleriyle, ayrıntılı bir biçimde betimlemeyi amaçlayan alan çalışması”dır.⁴¹⁹

Etnografyayla ilgili tanımlamalar bir çatı altında toplandığında, etnografyanın var olan kültürün betimlemesi olduğu görülmektedir.⁴²⁰ Etnografyayla ilgili

⁴¹¹ Soybaşı, a.g.e.,s. 17-18.

⁴¹² John Monaghan, Peter Just, *Sosyal ve Kültürel Antropoloji*, çev. Hakan Gür, (2. Baskı), Dost Yayınları, Ankara 2013, s. 24.

⁴¹³ Monaghan, Just, a.g.e.,s. 24.

⁴¹⁴ Andrew Edgar, Peter Sedgwick, *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar Sözlüğü*, çev. Mesut Karışahan, Pınar Yayınları, İstanbul 2007, s. 128.

⁴¹⁵ Robert M. Emerson v.d., *Alan Çalışması: Etnografik Alan Notları Yazımı*, çev. Erkan Koca, (2. Baskı), Atıf Yayınları, Ankara 2015, s. 3.

⁴¹⁶ Emerson v.d., a.g.e.,s. 4.

⁴¹⁷ Kottak, a.g.e., s. 28.

⁴¹⁸ Karl G. Heider, *Etnographic Film*, (7. Baskı), Austin: University of Texas Press, 1994, s. 6-7.

⁴¹⁹ Ahmet Güngören, *Sineantropos: Marjinal Antropoloji Yazıları*, Yol Yayınları İstanbul 2004, s. 226-227.

⁴²⁰ Özlem Karasu, “Kültürün Aktarılmasında Etnografik Belgesel”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 14.

çalışmalar yüzyıllara yayılarak gelişmiştir.⁴²¹ Bir kısım tarihçiye göre, etnografyanın kökleri Herodotos'a kadar gitmektedir.⁴²² Herodotos'la başlayan "öteki"ye ilgi, Roma İmparatorluğu boyunca da devam etmiştir. Araplar'ın dünyada ön planda olduğu yıllarda ise, Mağripli tarihçi ve toplum felsefecisi İbn Haldun (1332-1406), Kuzey Afrika üzerinde göçebe ve yerleşik yaşam tarzları üzerinde yaptığı araştırmada, kültürel farklılıkların nedenini iklim koşulları ve üretim tarzlarına bağlamıştır.⁴²³ 19. yüzyıla kadar yerli halkları anlamaya yönelik ilgi devam etmiştir. Bu yüzyıla gelindiğinde, toplumsal alanlarda çalışmalarda bulunan Emile Durkheim, antropolojinin ve sosyolojinin temel taşlarından biri olmuştur.⁴²⁴ Etnografyanın esas anlamda kurumsallaşıp, bir bilim haline gelmesi ise, yine 19. yüzyılda olmuştur.

2.2. ETNOGRAFYA VE ETNOLOJİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Etnografya gibi antropolojik bir çalışma olan etnoloji, insan ırklarının ve kabilelerinin tarihini, erken dönemlerden beri var olan köklerini incelemektedir.⁴²⁵ Bir başka ifadeyle etnoloji, evrimsel sorulara tarihi kaynaklara dayanarak yanıt aramaktadır.⁴²⁶

Etnoloji kelime yapısı olarak, Yunanca "ethnos (millet)" ve "logos (bilim)" sözcüklerinden meydana gelmektedir.⁴²⁷ Etnoloji alanıyla ilgili çalışmalar yapan Slovak tarihçi ve dil bilimci Adam Frantisek Kollar, 1783 yılında yayınladığı *Historiae Jurisque Publici Regni Ungariae amoenitates* (Macar Krallığı'nın Anayasa ve Tarihinin Amoniteleri) adlı kitabında etnolojiyi ulusların ve halkların bilimi olarak tanımlamaktadır.⁴²⁸ Kudret Emiroğlu ise, Antropoloji sözlüğü adlı kitabında etnolojiyi şu şekilde tarif etmektedir:

Karşılaştırmalı bir disiplin olan etnolojinin amacı; gerek eski ve günümüz toplumları arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri betimlemek; insanlar arasında etkileşim, göç, gelişme tarihini yeniden inşa ederek açıklamaktadır. Bir başka

⁴²¹ Altuntek, a.g.e.,s. 21.

⁴²² Altuntek, a.g.e.,s. 21.

⁴²³ Altuntek, a.g.e.,s. 26.

⁴²⁴ Altuntek, a.g.e.,s. 26.

⁴²⁵ Altuntek, a.g.e.,s. 38.

⁴²⁶ Altuntek, a.g.e.,s. 39.

⁴²⁷ Karasu, a.g.e.,s. 14.

⁴²⁸ Altuntek, a.g.e.,s. 38.

deyişle etnoloji, farklı kültürlerin neden birbirine benzediğini ve neden farklılaştığını eş zamanlı ve art zamanlı olarak anlama ve açıklama amacındadır.⁴²⁹

Etnografya ve etnoloji arasındaki ayrıma bakıldığında, etnografya belirli bir grup ya da toplumun kültürüne odaklanırken etnoloji, yelpazesinde barındırdığı birçok grup ve kültürü karşılaştırmalı olarak incelemektedir.⁴³⁰ Etnografya'da, alan araştırması etnolojiye göre daha baskındır. Ancak, etnografya ve etnoloji birbirlerinin verilerini kullanarak ilerlemektedir. Verilerin elde edilmesinde katılımcı gözlemi kullanan etnoloji, araştırma nesnesini somut olarak gözlemlemektedir.⁴³¹

2.3. ETNOGRAFİK ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Alan araştırmasına dayalı bir bilim olan etnografya, saha içerisinde uygulamalı bir yöntem faaliyeti sürdürmektedir. Araştırmacı, insan topluluklarının günlük faaliyetlerini iki temel faaliyet üzerinde incelemektedir. Birincisi, etnograf doğrudan sosyal yaşamın içine girerek yaşam içerisindeki insanlarla birebir ilişki içerisinde olmaktadır. Bu sayede olan biteni o an da gözlemektedir. İkinci olarak, etnograf gözlemlediği bulguları sistematik biçimde kaydederek yazılı kayıtlardan oluşan bir birikim oluşturmaktadır.⁴³²

Etnograf, girdiği alanda ekolojik uyumdan, teolojiye, cinsiyet arasındaki ilişkilerden, siyaset hareketlerinin kökenlerine kadar her şeyi incelemektedir. Araştırma girişimine hazırlıksız dalmayan etnograf, çalışmalarını birkaç yıla yayabilmektedir. İnceledikleri toplulukların içerisinde yaşamaları şart oldukları için, birkaç dili en azından işe yarayacak düzeyde bilmeleri gerekmektedir.⁴³³ Etnograf, bir anlamda alan içerisindeki yerli anlamları ortaya çıkarma ve tarif etme çabası içerisindeydir.⁴³⁴

Özünde bir kültürü yerinde inceleme faaliyeti yürüten etnograf, çok farklı etnografik üsluplar kullanmaktadırlar. Bunlar arasında, Ruth Benedict ve Margaret

⁴²⁹ Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s. 285. Aktaran, Karasu, a.g.e.,s. 15-16.

⁴³⁰ Karasu, a.g.e.,s. 16.

⁴³¹ Güngören, a.g.e.,s. 228.

⁴³² Emerson, v.d. a.g.e.,s. 1.

⁴³³ Monaghan, Just, a.g.e.,s. 34.

⁴³⁴ Emerson, v.d. a.g.e.,s. 19.

Mead'in klasik holistik (bütüncü) üslubu, Franz Boas ve Clifford Geertz'in göstergebilimci üslubu ve Whittings'in davranışçı üslubu bulunmaktadır.⁴³⁵ Etnograf, öncelikle doğru bir gözlem yöntemi uygulamalıdır. Etnografik araştırmalarda saha araştırmacısı iki tür yöntem uygulamaktadır. Bu yöntemler, katılımcı ve katılımsız gözlem yöntemleridir. Katılımsız gözlemlerde araştırmacı, davranışı sadece gözlemleyip kaydederken, araştırmacıyla görüştüğü kişiler arasında mesafe vardır.⁴³⁶ Yani, gözlemci dışarıdan bir kişi gibidir. Kültürün içerisine doğrudan katılmamaktadır. Etnografik araştırmada bir diğer yöntem ise, katılımcı gözlemdir. Katılımcı gözlemlerde etnograf, aktif olarak topluluk içerisinde bulunur. Onlarla uzun süre vakit geçirir. Hatta araştırma süresi boyunca topluluğun içerisinde yer alır.⁴³⁷

Katılımcı gözlem, etnografik araştırmalarda sık kullanılan bir yöntemdir. Etnografin ve incelediği toplulukların nihayetinde "insan" olması katılımcı gözlemi kaçınılmaz kılmaktadır.⁴³⁸ Katılımcı gözlem sayesinde etnograf, benimsediği kültürün içerisine girerek doğru bilgi edinebilmektedir. Etnografik araştırmayı yapan araştırmacı "bozulmamış" kültürü kayda geçirme çabası içerisinde, katılımcı gözlem ve çeşitli görüşme teknikleri kullanarak topluluğun kültürünü bütünüyle ele almaktadır.⁴³⁹

Etnografik araştırmalarda araştırma yöntemleri, katılımcı ve katılımsız gözlem olarak ikiye ayrıldığı gibi, emik ve etik yaklaşım olarak da iki ayrı yönetime ayrılmaktadır. Emik yaklaşımda araştırmacı kültürün içerisine doğrudan girerek, o kültürü üyelerinin anladığı gibi anlamaya çalışmaktadır. Etik yaklaşımda ise, araştırmacı önceden esas aldığı kriterleri, girdiği kültürlerle karşılaştırarak anlamaya çalışmaktadır.⁴⁴⁰ Emik yaklaşımda araştırmacı, yerlinin dünyayı nasıl algıladığı anlamaya çalışmaktadır. Etik yaklaşımda ise, yerlinin kültürü tarafsız bir şekilde yorumlanarak etnograf, kendini gözlemci konumuna koymaktadır.⁴⁴¹

⁴³⁵ Karasu, a.g.e., s. 21.

⁴³⁶ Bilgen İnce, "Belgesel Sinemada Etnografik Yaklaşımlar", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 38.

⁴³⁷ İnce, a.g.e., s. 40.

⁴³⁸ Kottak, a.g.e., s. 30.

⁴³⁹ Karasu, a.g.e., s. 22.

⁴⁴⁰ Gülsele Aygül Alan, "Sinema ve Antropoloji Etnografik Veri İçeren Belgeseller Örnek Üç Belgesel Film İncelemesi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 8.

⁴⁴¹ Kottak, a.g.e., s. 33.

Uygulama aşamasına bakıldığında birçok etnograf, hem emik hem de etik yaklaşımı kullanmaktadır.⁴⁴² Sinema ve etnografya ise, son noktada bir arada bulunmaktadır. Özellikle, etnografya ve belgesel sinema iç içe geçmiş bir görünüm sergilemektedir. Belgesel sinemanın alan içerisinde kaydetme anlayışı, etnografyayla sinemayı buluşturan en önemli göstergelerden biridir. Öyle ki, bu buluşma etnografik belgesel film kavramını da ortaya çıkarmaktadır.

2.4.ETNOGRAFYA VE BELGESEL SİNEMA İLİŞKİSİ

Bir kültürü katılımcı bir gözle betimleme faaliyeti olan etnografya, belgesel sinemayla ilişkisini doğrudan belgesel sinemanın gözlemci anlayışıyla kurmaktadır. Ele alınan konuya yaklaşımı belirleyen belgesel sinema, İngiliz Belgesel Okulu'nun önemli yönetmenlerinden Paul Rotha'ya göre:

Belgesel sözcüğü, konuyu ya da biçim değil, yaklaşımı belirler. Belgeselde ne eğitilmiş oyuncuların ne de sahnelemenin yararları yadsınamaz. İzleyici üzerinde etki uyandırabilmek için her türlü teknik yöntemden yararlanabilir... Belgesel sinema, öykülü sinemadan ereğiyle ayrılır.⁴⁴³

Rotha, bu açıklamalarıyla belgeselin gerçekle ilişki kurarken katılımcı yönüne dikkat çekmektedir. Okulun bir başka önemli yönetmeni olan Basil Wrigt'a göre ise, belgesel yalın olarak bir kamuoyu yaklaşımıdır.⁴⁴⁴ Seyirciye olayları olduğu gibi kaydetmeyi amaçlayan belgesel film, toplumsal açıdan da izleyiciyi bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır.⁴⁴⁵ Belgeselin etnografya ile olan bir diğer ortak özelliği ise, hayal gücünün aksine tarihsel dünyanın gerçeklerine dayalı olmalarıdır. Ancak belgesel film, tarihsel dayanağını yönetmenin bakış açısından, doğrudan onun sesiyle anlatmaktadır.⁴⁴⁶ Bu durum, bir anlamda derecelendirme meselesidir. Yani, film içerisinde gerçek olayın miktarı biraz daha fazladır.

⁴⁴² Kottak, a.g.e., s. 33.

⁴⁴³ Bilgin Adalı, *Belgesel Sinema: Belgesel Sinemanın Doğuşu İngiliz Belgesel Okulu ve Türk Belgesel Sineması*, Hil Yayınları, İstanbul 1986, s. 14.

⁴⁴⁴ Adalı, a.g.e.,s. 15.

⁴⁴⁵ İpek, a.g.e., s. 6.

⁴⁴⁶ Bill Nichols, *Belgesel Sinemaya Giriş*, çev. Duygu Eruçman, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 33.

Belgesel sinemayı “Gerçeğin yaratıcı biçimde yorumlanması” olarak gören İngiliz Belgesel Okulu’nun kurucusu John Grierson, belgesel sinemanın başlangıcını Robert Flaherty’e kadar götürmektedir. Flaherty’nin 1920 yılında çektiği *Nanook of the North (Kuzeyli Nanook)* filmiyle belgesel sinema gerçek anlamda başlamıştır.⁴⁴⁷ Flaherty, çekim için gittiği yerlerde ortalama iki yıl gibi bir süre kalarak yöre insanıyla doğrudan ilişki içerisinde bulunmuştur.⁴⁴⁸ Bu durum, filmin etnografyayla ortak noktasını belirleyen bir kriterdir. Türk Dil Kurumu (TDK), belgesel filmi şöyle tanımlamaktadır: “Hayattan alınan herhangi bir olguyu, kendi doğal çevresi ve akışı içinde ya da gerçeğe en yakın bir biçimde hazırlanmış yapay bir yerde işleyen, belirli bir amacı yansıtan film.”⁴⁴⁹

Bu alanda çalışmalar yapan Nazmi Ulutak için ise belgesel,

İnsanların birbirleriyle ve çevreleriyle ilişkilerinden doğan, günlük yaşam içindeki çeşitli toplumsal sorunları, olayları ve olguları kayıt eden, araştıran, çözümleyen; çalışma alanı yaşamın kendisi ve yaşamın gerçekleri olan film türüdür.⁴⁵⁰

Belgesel filmin oluşumunda iki önemli öge olan, sanat ve belgenin gözleme dayanarak katkısı olduğunu söyleyen Worverton’a göre:

Belgesel için ilk önce yapılması gereken bakmasını bilmek ya da dikkatle bakmak, yani dinlemek, görmek ve hissetmektir. Gözlem, belgesel sanatının ve zanaatının anahtarıdır. Belgesel, gerçek olay ve gözlemden oluşmaktadır. Belgesel bir kaptır, içerik olmayıp her türlü gerçeğin kabıdır. Gerçekliğin tabiatı hakkında temel belgesel yapım kurallarımız içerik değil amaç etrafında toplanmalıdır. Gerçeklik, görüntüye amacımız sonunda gelir. Amacımız, eğlendirmek mi yoksa daha memnun edici bir insani gerçekliğin kurulması ya da aksettirilmesi midir? Seyircilerimizin mevcut gerçeklerden kaçmalarını mı istiyoruz yoksa gerçekleri değiştirecek bazı yeni inançlar oluşturmalarını mı istiyoruz? Belgesel sunmanın amacı, daima sonra gelen olacaktır. Üretip, belgesel diye adlandırdığımızın bir kalıbı olması gerekiyor. Duygusu ve zekâsı olmalı. Bizim ilgilendiğimiz gerçekçilik, toplum üyelerimizin zihinlerinde oturan inançların cismidir. Belgesel yapımının son

⁴⁴⁷ Adalı, a.g.e., s. 24.

⁴⁴⁸ Adalı, a.g.e., s. 26-27.

⁴⁴⁹ Susam, a.g.e., s. 128.

⁴⁵⁰ Nazmi Ulutak, “Belgesel Sinemanın Temel Özellikleri ve Tarih Felsefesi Açısından Belgesel Sinemada Gerçeklik, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1988, s. 110. Aktaran, Susam, a.g.e., s. 129.

temel kuralı da seyircimize mevcut gerçeklerini, var olan kültürel inançları tarafından oluşturulan beklentilerinin çerçevesinde göstermektedir.⁴⁵¹

Belgesel film, her ne kadar nesnel gerçeklere dayansa da filmi üreten kişilerin dünyaya bakış açıları, ideolojik anlayışları ve estetik eğilimlerini taşımaktadır.⁴⁵² Belgesel filmin nitelik özelliğine bakıldığında, gerçeklerin kurgulanmış versiyonlarının yerine, gerçeğin kendisini iletmeye dramatik eğilimi içerisinde anlatan belgesel film, izleyicisinin gerçek dünyaya yeni bir gözle bakmasını sağlamaktadır.⁴⁵³ Belgesel film, onu üreten sinemacıyla da bir bütünlük göstermektedir. Nasıl ki belgesel film, nesnel gerçekliğin dramatik bir sunumuysa, onu yapan sinemacı da aynı şekilde “nesnel” olmalıdır.⁴⁵⁴

Belgesel filmler, biçim ve içerik açısından birçok sınıflandırmaya ayrılrsa da temel olarak; (1) Doğalcılar, (2) Gerçekçiler, (3) Haber filmciler ve (4) Propagandacılar olarak dört ana kısma ayrılmaktadır. Malzemesini doğal çevreye dayandıran, Doğalcı (Romantik) geleneğe, en önemli film olan Robert Flaherty'nin *Kuzeyli Nanook* öne çıkmaktadır. Film, aynı zamanda etnografik bir filmidir. Gerçekçi yaklaşım içerisinde ise, Alberto Cavalcanti gibi kent gerçeğini *Yalnızca Saatler* (1927) ele alan filmlerin yanı sıra, Sovyet yönetmenlerin film anlayışından etkilenen ve kentin kıyı mahallerindeki varıl-yoksul çatışmalarına değinen *Berlin* (1927)in yönetmeni Walter Ruttmann bulunmaktadır. Haber filmciler, belgesel sinemanın haber filmlerden farklı olmadığını öne sürerek, belgesel anlayışlarını sürdürmüşlerdir. Bu yaklaşım içerisinde, “Sinema-göz” kuramını öne sürerek sinemanın gerçeğini savunan Sovyet yönetmen Dziga Vertov ve onun anlayışını Fransa'da uygulayan “Cinéma-vérité”nin kuramcısı, aynı zamanda da etnografik filmci olan Jean Rouch sayılmaktadır. Bir diğer yaklaşım ise propagandacı yaklaşımdır. Bu anlayış içerisinde, Sovyet yönetmenler Eisenstein, Pudovkin, Kuleshov ve Vertov öne çıkarken, Alman propagandacı geleneğinde de Leni Riefenstahl, *İradenin Zaferi* (1935) görülmektedir.⁴⁵⁵

⁴⁵¹ Simten Gündüş Öngören, *Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi ve Türkiye'ye Yansıması*, Der Yayınları, İstanbul 1991, s. 18.

⁴⁵² Uğur Kutay, *Gerçeklik Krizi ve Belgesel Sinema*, Es Yayınları, İstanbul 2016, s. 19.

⁴⁵³ Adalı, a.g.e.,s. 8.

⁴⁵⁴ Engin Ayça, *Belgesel Sinema*, BSB Yayınları, İstanbul 2008, 40.

⁴⁵⁵ Adalı, a.g.e.,s. 24-36.

Bill Nichols ise, belgesel filmin biçimsel özelliklerini altı farklı biçem içerisinde sınıflandırmaktadır. Bunlar, filmin biçimini ön plana çıkaran zamansal ritim ve mekânsal dizimi içeren çağrışımlara dayanan “Şiirsel Biçem”, bir bakış açısı ya da savı retoriksel bir çerçeveye dayandıran, ses ve metinlerle izleyiciye doğrudan seslenen “Açıklayıcı Biçem”, filmi yapanın olaya müdahale etmeden, dışarıdan bir izleyici gibi baktığı “Gözlemci Biçem”, yönetmenin doğrudan filme müdahale ederek, film içerisindekilerle etkileşim içerisine girdiği ve onlara sorular sorduğu “Katılımcı Biçem”, yönetmenin olayın çözümünü izleyiciye bıraktığı “Dönüşlü Biçem” ve son olarak da, yönetmenin kendi öznel bakışını izleyicisinin bakış açısıyla aynı konuma getirdiği “Edimsel Biçem”dir.⁴⁵⁶

Etnografya ve belgesel sinema ilişkisine tekrar dönüldüğünde, ikisi arasındaki ilişkinin bir sonucu olan etnografik belgesel film çalışmalarında en önemli unsur, gerçeğin olduğu gibi belirlenmesidir. Bu yaklaşım içerisinde, belgesel sinemacı ve etnografin çalışma yöntemleri benzerlikler taşımaktadır. Etnografik belgesel yapım sürecinde yönetmen, araştırma tekniklerini tıpkı bir etnograf gibi uygulamaktadır.⁴⁵⁷ Antropolojinin bir alt dalı olan etnografik çalışmalarda insan sayısı sınırlandırılırken, etnografik belgesellerde de aynı yöntem izlenmektedir. Ayrıca, hem antropolojistler hem de etnografik filmciler, kabilelerdeki adetleri, söylentileri ve günlük yaşamı açığa çıkarırlar.⁴⁵⁸

Etnografya ve etnografik belgesel film arasındaki farklılıklara bakıldığında, belgesel estetik kaygıları ön planda tutarken, etnograf, bilimsel kaygıları, estetik kaygılardan önde tutmaktadır.⁴⁵⁹ Sonuç olarak, hem etnografya hem de belgesel sinema birçok benzerlik ve farklılık açısından ilişki içerisinde.

2.4.1. Etnografik Film ve Tarihsel Gelişim Öyküsü

İnsan kültürlerini etkili bir şekilde anlatan etnografik film, etnografik içerik ve sinema estetiğinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Saha araştırmalarının

⁴⁵⁶ Nichols, a.g.e.,s. 179-222.

⁴⁵⁷ İnce, a.g.e., s. 35.

⁴⁵⁸ Paul Henley, “The Promise of Ethnographic Film”, Granada for Visual Anthropology, University of Manchester, 1996, vol.13, pp.207-226, s. 16.

⁴⁵⁹ Belkıs Kümbetoğlu, Hande Birkalan Gedik, *Gelenekten Geleceğe Antropoloji*, Epsilon Yayınları, İstanbul 2005, s. 147.

insan kültürlerini açıklamada yetersiz kalması etnografik araştırmaların görsel malzemelerle de anlatılmasını ihtiyaç kılmaktadır. Bu noktada etnolojik belgeleme, özellikle saha araştırmalarına dayalı çalışmalar, teknolojik gelişmelerin de bir sonucu olarak daha fazla kullanılmaktadır.⁴⁶⁰

Saha çalışmalarını görsel retorikle destekleyen etnografik film, Heider'e göre; "etnografik anlayışı yansıtan filmdir."⁴⁶¹ Antropoloji alanında önemli çalışmalar yapmış olan ve etnografik filmin antropolojinin amaçlarına hizmet eden film olduğunu söyleyen Jay Ruby, etnografik filmin özelliklerini sekiz başlığa ayırmaktadır. Bunlar:

- (1) Etnografik film, akademik olarak eğitim almış ya da akademik olarak çalışan sosyokültürel antropologların işi olmalıdır. Etnografik film, sadece düzenli olarak profesyonelce akademik söyleme dâhil eğitimi etnografların yaptığı etnografik araştırmaların bir sonucu olabilir. Ayrıca antropolog, entelektüel ve araştırmacı olarak çalışmaların bir uzantısı olmalıdır.
- (2) Etnografik film, açık bir biçimde anti-realist, anti-pozitivist olmalı, belgesel gerçeğliğinin kurallarından ayrılmalı ve tüm sinema formlarından yararlanabilmelidir, kurmaca olan ya da olmayan.
- (3) Etnografik film, çok seslilik gibi tekniklerle görüntülenmiş olan aracılığını araştırmaya çabalayıp ve yapımcının otoritesini merkezden uzaklaştırmayı denerken, yazarlığın ahlaki ağırlılığını da kabullenmelidir.
- (4) Etnografik film, dışavurumun bir ifadesi olarak görsel medyanın sınırlarını keşfetmelidir.
- (5) Etnografik film, eğer başarabilirse, ilk olarak seyircilerinin aklını karıştıracaktır. Bu nedenle, filmi yapanların farkında olmaları ve izleyicilere yardım etmeleri çok önemlidir.
- (6) Etnografik filmin eğer ticari dünyanın kısıtlamalarından kaçması gerekiyorsa yapım ve dağıtım için alçak gönüllü yapım değerleri, ufak bütçeleri ve düşük maliyetleri olmalıdır. Etnografik film, bu nedenle ekonomik bir potansiyele sahip değildir. Onun ürünlerinden kimse hayatını kazanamaz. Akademik bilgiyle iletişim kurmak isteyen araştırmacının bir eylemidir.
- (7) Etnografik film, kamu ve devlet televizyonlarının, popüler bir biçimde erişilebilir ürünleri kabul eden ajansların ve gelir getiren işleri dolaşıma sokan dağıtım

⁴⁶⁰ Kümbetoğlu, Gedik, a.g.e., s. 145-146.

⁴⁶¹ Heider, a.g.e.,s. 5-6.

şirketlerinin ekonomik diktasından çekilmelidir. Yeni finans kaynakları ve dağıtım olanakları yaratmalıdır.

(8) Etnografik film, halen mevcut tüm film festivallerinin ve diğer gösterim merkezlerinin yetersizliğini kabul eder. Bu çalışmaların antropolojik söylemde yaratacağı tartışmaların ve gösterimlerin yapılacağı yeni yerler aramalıdır.⁴⁶²

Fotoğraf ve birçok görsel malzemeyi belgeleme amacıyla kullanan etnografik film, saha araştırmalarında tamamlayıcı bir unsurdur. Aslında yapılan film, öncesinde bir saha araştırması, sonrasında bu araştırmaya dönük raporla desteklenmiyorsa belgesel filme yakın duracaktır.⁴⁶³

Etnografik filmin tarihi sinemanın tarihiyle paraleldir. Daha çok, belgesel film ya da kurgusal olmayan filmle ilişkilidir.⁴⁶⁴ Her ikisi de 19. yüzyılda doğan film ve etnografya, 1920'lerde olgunluk çağına gelirken, 1960'larla birlikte sistematik işbirliği içine girmişlerdir.⁴⁶⁵ 19. yüzyıl endüstri toplumlarının ilkel kültürleri merak etmesinin bir sonucu olan etnografik film, bir anlamda etnografik belgesel filmidir. Etnografik belgesel film, etnografik kültürel içerikleri betimlemeyi kendine temel alır ve bunu belgesel film estetiğiyle yapmaktadır.⁴⁶⁶

2.4.1.1. Robert Flaherty

Doğalcı-Romantik geleneğinin sürdürücüsü Robert Flaherty, aynı zamanda etnografik anlamda ilk filmi yapan yönetmendir. Heider'e göre de Flaherty, ilk etnografik filmi yapmıştır. Heider, etnografik filmin ilk tohumlarının 1901'de Baldwin Spencer'in Avustralyalı Aborjinler hakkında çektiği filmiyle atıldığını öne sürerken, 1922'de Flaherty'nin Eskimoları anlattığı *Kuzeyli Nanook* filmiyle etnografik filmin doğduğunu söylemektedir.⁴⁶⁷

⁴⁶² Jay Ruby, *Görüntünün Darbesi Manifestolar*, (haz. Uğur Kutay, Şenol Erdoğan), Es Yayınları, İstanbul 2005, s. 79-80.

⁴⁶³ Kümbetoğlu, Gedik, a.g.e.,s. 151.

⁴⁶⁴ Alan, a.g.e.,s. 27.

⁴⁶⁵ Alan, a.g.e.,s. 27.

⁴⁶⁶ Karasu, a.g.e. s.53.

⁴⁶⁷ Heider, a.g.e.,s. 19-20.

Etnografik filmin bir diğer uygulayıcısı olan Fransız yönetmen Jean Rouch ise, bu filmi ilk etnografik film olarak tanımlarken, Flaherty'yi etnografik filmin kurucusu olarak kabul etmektedir.⁴⁶⁸ Doğalcı-Romantik ve keşif yöntemli belgesel anlayışının savunucusu olan Flaherty, 16 Şubat 1884'te Michigan Iron Mountain'de doğdu. Toronto Upper Canada College ve Mines'de, Michigan College'de eğitim gördü. İlk olarak, 1913-1914 yıllarında Canada Granda Trunk Rainway ve Kanada Maden Sendikası adına keşif ve maden ocağı araması yaptı. Bu keşif seyahatleri sırasında, Eskimolar hakkında da filmler çeken Flaherty, 1920-1922 yıllarında tekrar gittiği Hudson Körfezi'nde Eskimolar'ın yaşantısını filme aldı.⁴⁶⁹

Filmlerinde bireye odaklanan Flaherty, kimliksiz ve yüzü görünmeyen yerli kabilelerin yerine, konulu bir film planı içerisinde doğayla savaşıyor bir Eskimo'yu, geleneklerine göre erkeklığe geçiş yapan Somalı'yı ya da doğaya karşı savaş veren bir İrlandalı'yı göstermiştir.⁴⁷⁰

Flaherty'nin belgesellerinin en büyük özelliği dışarıdan bir gözlemci gibi olaya bakmayıp, filme konu edindiği kişilerin yaşamının içine girerek o kültür içerisindekilerle beraber yaşamaya çalışma becerisidir. Ayrıca, filme çektiği kişilere filmleri göstererek onlarla tartışmaktadır.⁴⁷¹ Bu çekim tarzı, katılımcı gözlem anlayışını kapsayan etnografik film anlayışına uygundur. Önceden yazılmış senaryo yerine, bulunduğu ortamdaki insanların spontane (ansal) durumlarını göstermeye çalışan Flaherty bu yöntemle:

1. Geçmişle gelecek arasında romantik bir ilişki anlamı kurmayı,
2. İlkel insanın doğal çevreyle olan savaşını ve uzlaşmasını göstermeyi,
3. Gerçekte olanı, yalın bir biçimde görüntülemeyi amaçlamıştır.⁴⁷²

Yerlinin bakışına alıcıdan bakan ilk kişi olan Flaherty, ilkel insan topluluklarının yaşamlarını lirik bir biçimde anlatmıştır.⁴⁷³ Flaherty'nin *Kuzeyli Nanook'da* uyguladığı en önemli yöntem, o yılların yerliye bakış açısını da destekleyecek ölçüde bir sunum biçimini kullanmış olmasıdır. Flaherty, Nanook

⁴⁶⁸ İpek, a.g.e.s. 15.

⁴⁶⁹ Öngören, a.g.e.s. 39.

⁴⁷⁰ Heider, a.g.e.s. 22.

⁴⁷¹ İnce, a.g.e.s. 42.

⁴⁷² Öngören, a.g.e. s. 40.

⁴⁷³ Öngören, a.g.e.s. 49.

ve ailesini 1920'lerin kostüm anlayışıyla değil de, 19. yüzyıldan kalma geleneksel kostümlerle sergilemiştir. Bu yönüyle film, her anlamda romantik-realisttir.⁴⁷⁴ Flaherty, filmde sponsorların müsaade ettiği ölçüde “beyaz adamın gelişinden önceki” zamanı kutsayarak, İnuit yaşamının etnografik anlamda sistematik bir sunumunu göstermiştir.⁴⁷⁵ Aslında film içerisinde Nanook, “mutlu ve cahil yarı hayvanlar, (etnografik ‘öteki’)” konumundadır.⁴⁷⁶

Kuzeyli Nanook, sadece ilk etnografik film olmanın ötesinde, belgesel sinema adına bir prototiptir.⁴⁷⁷ Jay Ruby, *Picturing Culture-Explorations of Film and Anthropology* adlı çalışmasında Flaherty'nin, *Kuzeyli Nanook* filmi nasıl çektiğini kendi ağzından şöyle aktarmaktadır: “Yaşamın çeşitli evrelerini, insanların avlanmasını, yolculuklarını, ev yaşantılarını, inançlarını mümkün olduğu kadar anlatım tarzını (öykü) kapsayan bir etnolojik film yapmayı planladım”⁴⁷⁸

Çektiği bu filmle beklenmedik bir başarıya ulaşan Flaherty, yapımcıların ilgisini çekerek Famous Players Lasky (Promount) şirketi adına Samoalı'ları konu aldığı *Moana* ve ardından da, Metro Goldwyn Mayer adına Fredrick O'Brein'in, *White Shadows of the South Sea (Güney Denizin Beyaz Gölgeleleri)* adlı filmleri çekmiştir.⁴⁷⁹ Sonuç olarak Flaherty sonrası dönem, eş zamanlı olarak onun mirasını sürdürürken, etnografik belgeselin de gelişimine büyük katkı sunmuştur.⁴⁸⁰

2.4.1.2. Jean Rouch ve Etnokurmaca

Etnografik film alanında çalışmalarda bulunan bir diğer yönetmen Jean Rouch, etnografik film konusunda Robert Flaherty'den sonraki en etkili isimdir. Sovyet yönetmen Dziga Vertov'un “Sine-göz” kuramından etkilenerek, “Cinéma

⁴⁷⁴ Durmuş Akbulut, *Sinemanın İlkleri: Belgesel ve Deneysel Sinema*, Etik Yayınları, İstanbul 2012, s. 14.

⁴⁷⁵ Dave Saunders, *Belgesel*, (çev. Ali Nejat Kaniyaş), (2. Baskı) Kolektif Kitap, İstanbul 2018, s. 103.

⁴⁷⁶ Saunders, a.g.e.s. 103.

⁴⁷⁷ Nichols, a.g.e.s. 36.

⁴⁷⁸ Ruby, a.g.e.s. 71.

⁴⁷⁹ Öngören, a.g.e.s. 42-43.

⁴⁸⁰ Dan Marks, “Etnography and Ethnographic Film: From Flaherty to Asch and after”, Blackwell Publishing on behalf of the American Anthropological Association Stable <http://www.jstor.org/stable/681966>, pp.339-347, Vol.97, No.2, June 1995, s. 339.

Vérité (Sinema gerçek)” adıyla Vertov’un kuramının Fransa’daki temsilcisi olan Rouch, aynı zamanda yaptığı etnografik filmlerle de adından söz ettirmektedir. 1917 yılında Paris’de dünyaya gelen Rouch, 1952’de CIFE (Uluslararası Etnografik Film Komitesi)’nin idari sekreteri oldu. Burada, 106 film analizi ve kritiği yaptı. Jean Rouch, 86 yaşındayken bir trafik kazasıyla hayatını kaybetti.⁴⁸¹

Flaherty ve Vertov’dan derin bir şekilde etkilenen Rouch, Dziga Vertov, Robert Flaherty ve Jean Vigo’nun yaklaşımlarının etnografik sinemayı var ettiğini düşünmektedir.⁴⁸² Jean Rouch, ilk olarak Dziga Vertov’un “Kino-pravda (Sinema-gerçek)”, “Kino-glaz (Sinema-göz)” düşüncesi, Flaherty’nin araştırmacı belgesel anlayışı ve Vigo’nun etkisiyle Fildişi Sahilleri’nde bir siyah işçinin sorunlarını anlattığı *Moi, un Noir (Ben, Bir Siyah-1958)*’i çekti.⁴⁸³ Daha sonraki filmlerinde, hafif taşınabilir kamera ve ses aygıtlarını da kullanarak Paris’teki insanları anlattığı “*Chroniqued’un ete (Bir Yaz Güncesi-1961)*”yle “Cinéma Vérité (Sinema gerçek)” akımının teorik alt yapısını oluşturdu. Bu akımın en önemli sürdürücüsü olan Rouch, *Bir Yaz Güncesi* ve daha sonra çektiği *Jaguar* (1967) filmleriyle “paylaşımçı antropoloji” ve “katılımcı etnografya” fikirlerini sinematografik olarak göstermiştir.⁴⁸⁴

Katılımcı gözlem anlayışının en iyi örneğinin görüldüğü *Jaguar* filminde Rouch, etnograf ve yönetmen kimliklerinin bir aradalığıyla bölge insanının içine girerek ötekini belgelemenin dışında, ötekiyle arasında bir işbirliği de kurmuştur.⁴⁸⁵ Rouch, her ne kadar etnografik belgeselin kurallarından taviz vermese de, yeni oluşumlara da açık olmuştur. Bu yeni oluşumlardan biri olan “kent etnolojisi”, kentlerdeki her türlü marjinal grupların araştırılması ve belgelenmesini içermektedir.⁴⁸⁶ Sinema-gerçek kuramına özenle dikkat eden Rouch, bu kuramı birçok filmde uygulamıştır. Onun öğrencisi olan Oğuz Adanır,

⁴⁸¹ Alan, a.g.e.,s. 35.

⁴⁸² Karasu, a.g.e.,s. 72.

⁴⁸³ Karasu, a.g.e.,s.73.

⁴⁸⁴ Kümbetoğlu, Gedik, a.g.e. s. 144.

⁴⁸⁵ İpek, a.g.e.,s. 253.

⁴⁸⁶ Alan, a.g.e.,s. 36.

Rouch'un belgesel konusundaki hassasiyetini bir anısına dayanarak şöyle anlatmaktadır:

Bir gün Fas'ta çekmiş olduğu bir düğün belgeselini gösterdikten sonra, "Ne düşünüyorsunuz?" diye sordu. Hemen herkes, filmi oldukça güzel bulmuştu. Bunun üzerine Jean Rouch, "Bu gerçek bir belgesel film değil" dedi. "Faslı dostlarımdan bana bir köy düğünü yapmalarını istedim. Onlar da beni kırmayıp bir düğün yaptılar ve ben de çektim. Ama bunu içime sindiremediğim için hiçbir yerde göstermiyorum. Size göstermemin nedeni, böyle bir belgesel yapmamanız ve yapanlara da hoş gözle bakmamanızı sağlamak" dedi. Çünkü olay gerçek olmadığı zaman davranışlar, duygular ve ortam yapay bir görünüm kazanıyor ve olayın bütün büyüğü, güzelliği gidiyor.⁴⁸⁷

Jean Rouch'un belgeseldeki bu gerçekçi anlayışı, yine onunla özdeşleşen "Etnokurmaca" türüyle de etnografik belgesellere farklı bir yön vermiştir.⁴⁸⁸ Asıl olarak sınıflandırmaya karşı çıkan etnokurmaca, ne gözlemlenmiş gerçeğin yansıttığı belgesel, ne de seyirciyi duygusal anlamda coşturan melodramdır. Etnokurmaca, uzun yıllara dayalı araştırmaların sonucu olarak ortaya çıkan etnografilere dayalı öykülerdir.⁴⁸⁹

Etnokurmacayla, belgesel ve kurmaca arasındaki ince çizgi bir anlamda kalmaktadır. Bu yönüyle anlayış, etnograf ve film yapımcısı arasındaki ilişkiye benzer. Yani, etnografik filmlerde etnograf ve film yapımcısı aynı kişi olmaktadır. Etnokurmaca'nın en önemli özelliği, profesyonel ekibin yerine, yerel dili akıcı bir şekilde konuşan ekiple çalışılmış olmasıdır. Rouch, bu durumu profesyonel ekiple çalışmak yerine, yerel kişileri prodüksiyonun çeşitli aşamalarında eğiterek aşmıştır.⁴⁹⁰

Rouch'a göre, etnokurmacayı hayata geçirmenin iki koşulu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, özneyle yönetmen arasında etnografik ilişkinin kurulmasıdır. İkincisi ise, katılımcı kılmaktır. Bunu da, tripot yerine el kamerası, zum yerine sabit lens kullanarak sağlamaktadır.⁴⁹¹ Jean Rouch, ortaya attığı

⁴⁸⁷ Oğuz Adanır, *Belgesel Sinema*, Kayhan Matbaacılık, İstanbul 2002, s.47.

⁴⁸⁸ Ince, a.g.e.,s. 51.

⁴⁸⁹ İpek, a.g.e.,s. 255.

⁴⁹⁰ Suncem Koçer, "Jean Rouch ve Etnokurmaca: Gerçekle Kurmaca Arasında", *Altyazı Dergisi*, İstanbul Mart 2008, s. 51. Aktaran, İpek, a.g.e.,s. 256.

⁴⁹¹ Koçer, a.g.m.,s. 51. Aktaran, Ince, a.g.e.,s. 53.

etnokurmaca anlayışıyla, bir anlamda gerçeklik alanında, gerçekliği tasvir etmektedir.⁴⁹²

2.4.2. Etnografik Belgesel Filmin Tarihçesi

Sinema tarihi içerisinde, ilk filmlerin belgesel yönünün olduğu görülmektedir. Sinemanın doğuşuyla birlikte başlayan belgesel kavramı, televizyon kanallarının çeşitlenmesiyle de hak ettiği yere oturmuştur.⁴⁹³ İlk filmler her ne kadar belge niteliği taşısa da, gerçek anlamda belgesel diyebileceğimiz bir film olan *Kuzeyli Nanook*, aynı zamanda ilk etnografik belgesel filmidir. Asıl olarak, bu dönemde çekilen belgesellerin büyük bir kısmı, etnografik belgeseller olarak değerlendirilmektedir.⁴⁹⁴

Etnografik belgesel filmlerin tarihsel arka planı sömürgeciliğin tarihiyle paraleldir. Öyle ki, bu belgesellerin nesnellikten uzak ideolojik yapıtlar olduğu iddia edilmektedir. Sömürgeciliğin etkisiyle bir dönemin politik çıkarlarını yansıttıkları söylenmektedir.⁴⁹⁵ Etnografik film hakkında çalışmalara yapan Karl Heider, *Ethnographic Film* adlı eserinde etnografik belgeselin tarihini şöyle anlatmaktadır:

Etnografik filmin tarihçesi, sinematografinin kendi tarihçesinin bir parçasıdır; hatta daha fazla, özellikle belgeselin ve kurgusal olmayanın tarihçesidir. Filmle beraber etnografya, 19. yüzyılda birlikte doğdu ve 1920'lerde kendi olgunluklarına eriştiler. Ancak, 1960'lara kadar etnografya ve film arasında sistematik olarak etkili bir işbirliği olmadı. Önceki kabuller, film ve etnografya üzerinde bir parça etkiliydi. Bu duruma rağmen, sonraları Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Avustralya ve daha az derecede olmakla beraber İngiltere'de gelişmeler meydana geldi. Katı akademik antropoloji ve başarılı film endüstrisine sahip olan Japonya, Hindistan ve İsveç gibi ülkeler, etnografik filme önemli

⁴⁹² İpek, a.g.e., s. 257.

⁴⁹³ Nilüfer Pembecioğlu, *Belgesel Film Üstüne Yazılar: Biçim Olarak Belgesel*. (2. Baskı) Nobel Yayınları, Ankara 2018, s. 14.

⁴⁹⁴ Karasu, a.g.e., s. 58.

⁴⁹⁵ İpek, a.g.e.s. 254.

katkılarda bulunmadılar “Enoyclopaedia Cinematographica”nın arşivine sahip olmanın verdiği cesarete rağmen, Almanya bile bu gelişmeye büyük katkı koymadı. Her nasılsa, biz etnografik filmin ilk 40 yıl boyunca büyük katkılarının film endüstrisinin ya da az çok antropolojinin dışında olanlar tarafından yapıldığını görüyoruz.⁴⁹⁶

Heider’in açıklamalarına göre, ilk etnografik filmlerin antropolojiyle ilişkili olmayan ya da antropolojik kaygılarla yaklaşmayan kişilerce yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu da o dönemdeki belgesellerin biçim ve içerik özelliklerini göstermektedir.

2.4.3. Etnografik Belgesel Filmin Yapım ve İçerik Özellikleri

İnsan kültürlerini görsel anlamda belgeleme faaliyeti olan etnografik belgesel sinema, tıpkı etnografik alan araştırması gibi, kendi içerisinde bazı kurallar içermektedir. Görsel belgeleme çalışmalarında, öncelikle o kültüre ait her türlü veriye ulaşıp, incelenmiş olması gerekmektedir. Aynı zamanda, belgesel çalışması yapılacak toplumun içerisine girerek, katılımcı bir gözlemlerle grupla vakit geçirilmelidir. İçerisine girilen toplumun sadece belgeselinin yapıldığı izlenimi verilmemelidir. Araştırma evresi geniş kapsamlı bir takvim içermelidir. Hem araştırma hem de belgeleme sürecinin amacı ve sonuçları araştırması yapılan gruba anlatılmalıdır.⁴⁹⁷

Bir filmin etnografik belgesel film olmasının ölçütü, nasıl yapıldığı ve yapım sürecinin neler olduğuyla ilgilidir.⁴⁹⁸ Etnolojik film yapımında, filme alınacak kişilere yaklaşım ve sahada onlarla geçirilen zaman oldukça önemlidir.⁴⁹⁹ Bunun dışında filmin çeken kameraman, filmin belgesel niteliğini, etnolog ise etnografik özelliklerini filme yansıtmaktadır.⁵⁰⁰

Heider, bir filmin etnografik olmasının ölçütünü şu iki aşamaya ayırmaktadır:

⁴⁹⁶ Heider, a.g.e.,s. 16.

⁴⁹⁷ Kümbetoğlu, Gedik, a.g.e.,s. 147.

⁴⁹⁸ Alan, a.g.e.,s. 39.

⁴⁹⁹ Alan, a.g.e.,s. 39.

⁵⁰⁰ Karasu, a.g.e.,s. 62.

1. “Film ne kadar ve hangi standartlarda etnografik hedeflere yaklaşmış?”
2. Film, yazılı etnografilerin anlatamadığı bilgiyi nasıl sunuyor.”⁵⁰¹

Ona göre, etnografik filmin ölçütü belirlenirken etnografi sinematografiden öncelikli olmalıdır.⁵⁰² Heider gibi etnografik film alanında çalışmalar yapan John Collier, etnografik filmin özelliklerini şu şekilde anlatmaktadır:

Etnografik filmler, devindirici güç olarak etnografik anlayışı içerir. Görsel antropoloji disiplini boyunca gerçeklere, doğal olana dayanılarak aşamalardan geçirilir. Film araştırma metotları, sorumluluk ve araştırılabilir imge gerektirir. Kısaca, tüm mekânlar eksiksiz olarak geçici bir sırada tutulmalı ve bağlamsal ilişkiye dayandırılmalı. Bu sıralama ciddi olarak bozulursa, etnografik bütünlük de ciddi olarak zarar görür.⁵⁰³

Etnografik belgesel filmi yapım ve içerik açısından anlatan Marcus Banks’in üçayaklı diyagramı açıklayıcı olacaktır:

Niyet/Amaç – Olay/durum – Tepki

Diyagrama göre; bir filmin öncelikle yapılış amacı, filmin çekim süreci ve izleyicinin filme yönelik yanıtı (feedback) önemlidir.⁵⁰⁴ Etnografik belgesel filmlerin diğer belgesellerden farkını ortaya koyan Colier, bu filmlerle ilgili şunları belirtmektedir:

Onlar, kesinlikle gezi filmleri ya da eğlence, propaganda amaçlı kültürel dramalar değildir. Onlar, kesinlikle insanlık adına birçok açıdan sorumluluk taşıyan eğitici yönü olan filmlerdir. Eğitimsel olarak onların başta gelen katkısı, öğrencilerle antropolojinin birincil deneyimlerini paylaşmaktadır. İçerik olarak, etnografik çalışmaların tasviri kayıtlarını taşır. Özgün araştırmalara yönelmiş olmak, onların en önemli karakteristiğidir. Biz etnografik filmi, dramatik ya da sanatsal tasvirlerden kesin olarak ayrılan bu betimle tanımlayabiliriz. Popüler etnografik filmler, yerli olmayan halklar hakkında izleyiciyi eğlendirmek için, endüstrinin tüm incelikleriyle yapılır. Fakat bu tür kültürel destanlar, çok az

⁵⁰¹ Heider, a.g.e.,s. 40.

⁵⁰² Heider, a.g.e.,s. 40.

⁵⁰³ John Collier, Jr, “Visual Anthropology and The Future of Ethnographic Film”, Anthropological Filmmaking, Anthropological Perspectives on the Production of Film and Video for General Public Audiences, The United States of America, Harwood Academic Publishers, ABD 1988, s. 85-86.

⁵⁰⁴ Karasu, a.g.e.,s. 67.

değere sahiptir. Araştırma, disiplinli rehberlikle filme alma, organizasyon ve sonunda yapımın kurgusu etnografik filmler için gerçekliklerdir.⁵⁰⁵

İdeal bir etnografik filmin iyi bir etnografik araştırma gerektirdiğini söyleyen Paul Rotha'ya göre:

Film temel olarak, gözleme dayalı bir sanattır. Doğru gözleme yalnızca, birinci elden yapılabilir. Bir film, yaşamın belirleyici olarak bir küçük evrenin küçük evreni olarak adlandırılabilir. Film yapımcıları için (özellikle, yapımcılar, yönetmenler ve yazarlar) zorunlu olan şey, yaşamın gerçekleri ile olan bağıntıyı hiçbir zaman kopartmamaktır. Film yapımı, gündelik hayatın dışında bir etkinlik olarak görülmelidir. Filmde yaşanmış olan deneyimlerin yoğunlaştırılmış olarak bulunması gerekir⁵⁰⁶

Etnografik film yapılırken uyulması gereken yöntemlere kısaca bakıldığında; öncelikle çalışmaya bir başlık koyulması gerekmektedir. Ardından, filmin nerede çekileceğine karar verilmelidir. Malzemelerin nereye koyulacağı, önceden belirlenmelidir. Filme konu edilen kişiler, yoğun bir çalışma ve araştırma evresinden sonra belirlenmelidir. Son olarak da, çekim sonrası işlemler içerisinde nelerin kesilip, kısaltılacağı ya da uzatılacağı ayarlanmalıdır.⁵⁰⁷

2.4.4. Türkiye'de Etnografik Belgesel Film Çalışmaları ve Gelişim Öyküsü

Türkiye'de etnografik belgesel film çalışmaları, ilk çekilen filmler gibi birkaç girişimcinin katkılarıyla sınırlı kalmıştır. Bu noktada, 1900 yılında Paris'te alınan etnografya müzelerinin koleksiyon arşivlerinde etnografik filmler bulundurma kararı doğrultusunda, İstanbul Üniversitesi girişimiyle bir film merkezi kurulmuştur.⁵⁰⁸ 1956 yılında kurulan kurum, Türkiye'de belgesel film çalışmalarına önemli belgesel filmler gerçekleştirerek katkıda bulunmuştur.⁵⁰⁹

Kurum adına aynı tarihte Sabahaddin Eyüboğlu ve Mazhar Şevket İpşiroğlu yönetiminde, *Hitit Güneşi* adıyla Anadolu'daki Hitit uygarlığını

⁵⁰⁵ Collier, a.g.m.,s.89.

⁵⁰⁶ Paul Rotha, *Belgesel Sinema*, çev. İbrahim Şener, İzdüşüm Yayınları, İstanbul 2000, s.27.

⁵⁰⁷ Alan, a.g.e.,s. 43-49.

⁵⁰⁸ Alan, a.g.e.,s. 53.

⁵⁰⁹ Öngören, a.g.e.,s. 129.

anlatan bir etnografik belgesel film çekilmiştir.⁵¹⁰ 1960 yılına gelindiğinde aynı noktada çalışmalarını sürdüren Eyüboğlu ve İpşiroğlu, *Anadolu'da Roma Mozaikler'i* belgeselini çekerler. Bu filmde, Roma kültürü yeniden canlandırılarak ele alınmaktadır.⁵¹¹ Anadolu'yu kendine mesken edinen iki başarılı yönetmenin birlikte çalıştıkları son film olan *Anadolu Yolları'nda* belgeselinden sonra İstanbul Üniversitesi Film Merkezi, film çalışmalarına üç yıl süreyle ara vermiştir.⁵¹²

Bilimsel çalışmalarla belgesel etiğini buluşturan film merkezi, 1964 yılında etnografik belgesel film yapımlarına tekrar dönerek, Aziz Albek'in yönetiminde 1965'te Adana Karatepe'de *Yufka Ekmeği Yapımı*, 1970'te Trakya'da *Beyaz Peynir Yapımı* ve 1971 yılında Montreal ve Pensylvania Üniversitesi işbirliğiyle, *Modern Türkiye'de Çakmak Taşı İşçiliği* belgesellerini yapmışlardır.⁵¹³

Çalışmaları bunlarla sınırlı kalan film merkezi istenen ilerlemeyi her ne kadar gösteremese de, etnografik film alanında öncü olmuştur. İstanbul Üniversitesi Film Merkezi'nin ardından etnografik belgesel film anlayışına katkıda bulunan bir diğer önemli isim ise, Süha Arın'dır. Süha Arın, etnografik anlayıştaki ilk filmini 1974 yılında *Hattiler'den Hititler'e* adıyla duyurmuştur.⁵¹⁴ Arın, 1975 yılında Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu sponsorluğunda antropolojik yönden Frig uygarlığına ait bulguların gösterildiği *Midas'ın Dünyası* filmini çekmiştir.

Kurum adına çalışmalarını sürdüren yönetmen yine, etnografik ve arkeolojik unsurlar taşıyan *Urartu'nun İki Mevsimi* (1977) belgeselini gerçekleştirmiştir. Ertesi yıl, aynı anlayışla yaptığı *Likya'nın Sönmeyen Ateşi* filminin ardından Arın, 1979 yılında tamamladığı *Tahtacı Fatma* belgeseliyle sosyal güvenlikten yoksun orman işçisi Tahtacılar'ın yaşamlarını konu edinmiştir.⁵¹⁵

⁵¹⁰ Öngören, a.g.e.,s. 129.

⁵¹¹ Adalı, a.g.e.,s. 107.

⁵¹² Adalı, a.g.e.,s. 107-108.

⁵¹³ Karasu, a.g.e.,s. 68.

⁵¹⁴ Adalı, a.g.e.,s. 116.

⁵¹⁵ Adalı, a.g.e.,s. 117-118.

Süha Arın, 1983 yılında, insan-yöre ilişkilerini başarıyla irdelediği *Kula'da Üç Gün* belgeseliyle en başarılı çalışmalarından birine imza atmıştır.⁵¹⁶ Arın, Türk belgesel sinemasına sadece etnografik anlayıştaki belgeselleriyle değil, diğer belgeselleriyle de önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle, belgesel sinemaya getirdiği “betimleyici” yaklaşım ve yenilikçi yorumlarıyla, kendisini takip eden bir ekolün yaratıcısı olmuştur.

Süha Arın'ın ardından, Türkiye'deki etnografik belgesel film çalışmalarını devam ettiren, TRT yönetmeni Güner Sarıoğlu, *Ladik 76* (1976) adlı belgesel filmiyle bir kasaba halkının yaşam savaşını ele almıştır.⁵¹⁷ Sarıoğlu, bu belgeselinin ardından göçebe yaşamı içerisindeki Beritanlı aşiretini konu edindiği *Beritanlı* filmini 1980 yılında gerçekleştirmiştir.⁵¹⁸ O tarihlerde yönetmenliğe yeni adım atan Nesli Çölgeçen, *Tarih Boyunca Anadolu* belgeseliyle Anadolu Uygarlığı'nı, İstanbul Üniversitesi Film Merkezi gibi bütünüyle ele almıştır.⁵¹⁹

Türkiye'de etnografik belgesel film alanında bağımsız girişimlerin yanı sıra; TRT desteğini alarak film yapan yönetmenlerden Fatih Arslan, *Karadeniz'den Çeşitlemeler* (1985), *Anadolu'dan Çeşitlemeler* (1986) ve *Göçerler* (1988) filmleriyle Anadolu'ya ait özgün kültürleri, etnografik anlamda ele almıştır. Bunun dışında yine, TRT adına sekiz bölüm olarak çekilen *Suyla Gelen Kültür* (1987) belgeseliyle Ertuğrul Karslıoğlu, su ve insan ilişkisini tarihsel perspektifiyle, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel açıdan ele almıştır.⁵²⁰

TRT adına çalışmalar yapan Mihriban Sezen, Anadolu'daki Rum Mübadelesini anlattığı *Zamanın Durduğu Yer: Kayaköy* (1995) ve *Güzelyurt* (1997), Alevi semahını işlediği *Anadolu'nun Solan Rengi Semahlar* (1997), İspanya Yahudileri'nin İstanbul'daki yaşamlarını ele aldığı *İspanya'dan, İstanbul'a Sefaret Şarkıları* (2002) son olarak, unutulmuş Gürcü iş türkülerini

⁵¹⁶ Adalı, a.g.e.,s. 118.

⁵¹⁷ Öngören, a.g.e.,s. 134.

⁵¹⁸ Adalı, a.g.e.,s. 120.

⁵¹⁹ Adalı, a.g.e.,s. 123.

⁵²⁰ Hüseyin Kurtuluş Özgen, “HD Video Teknolojisinin Türk Belgesel Sinemasına Etkisi: (Dijital) Sinematografinin Keşfi”, Gazi Üniversitesi Yeni Medya Anasanat Dalı Sanatta Yeterlilik Tezi, Ankara 2017, s. 76.

anlattığı *Maçahela Şarkıları* (2004) belgeselleri hem etnik kimliği içeren hem de etnografik unsurlar taşıyan belgesellerdir.⁵²¹ Ayrıca, Caner Canerik'in Dersim etnografyasını incelediği birçok belgeseli etnografiktir. Enis Rıza Sakızlı'nın *İstanbul Çocukları-Rum Okulları* (1997) ve *Ayrılığın Yurdu Hüziin* (2001) belgeselleri Türkiye'deki Rum kimliğini ve kültürünü ele almaktadır.⁵²²

Bunun dışında, Ümit Kıvanç'ın *Kızlar ve Kökler* (2003) belgeseli, Kürt kızlarını anlatan etnografik içerikli bir filmidir. Mustafa Ünlü'nün Süryaniler'i incelediği *Suryoyo* (2000); Hakan Aytekin'in yine Süryani kültürünü ele aldığı *Işık Sesini Arıyor* (2001) ve *Yarına Bir Harf* (2007) belgeselleri Süryani kimliğini inceleyen etnografik belgesellerdir.⁵²³

Bugüne bakıldığında, etnografik belgesel alanındaki çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bunda, hem etnografik belgesellerin farklı disiplinleri bir araya getirmesi hem de büyük maliyet gerektirmesi etkilidir.⁵²⁴ Etnografik belgesel film alanındaki çalışmalar ise, amatör belgeselciler ve TRT eliyle sürdürülmektedir.

Etnografya ve belgesel ilişkisi kapsamında etnografik belgesel filmin özellikleri, tarihsel geçmişiyle bağlantılı olarak anlatıldıktan sonra, örneklem olarak alınan etnografik belgeseller, içerik analizi yöntemi uygulanarak çözümlenmektedir.

⁵²¹ Özgen, a.g.e.,s. 78.

⁵²² Özgen, a.g.e.,s. 78-79.

⁵²³ Özgen, a.g.e.,s. 79.

⁵²⁴ Karasu, a.g.e.,s. 69.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırmanın modeli belirlenirken ortaya atılan sorunsal ve varsayımlar (Sayılıtlar) doğrultusunda, daha önce yapılan tez çalışmaları da dikkate alınıp, Karl G. Heider'in etnografik filmin özelliklerini ortaya koyduğu şemasından yararlanılarak içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda, araştırmanın kapsamını oluşturan etnik kimlik kavramının Türkiye'deki temsili ve bunun etnografik belgesel sinemaya yansımaları örnek belgeseller üzerinden Heider'in şemasından yararlanılarak çözümlenmiştir.

3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evreni, amaçlanan problem ve alt amaçlar doğrultusunda Sünni egemen etnik kimliğin ve Lozan Antlaşması kapsamındaki azınlıkların dışında kalan etnik gruplar içerisinde sınırlandırılarak, etnik kimliği tarihsel bütünlüğü ve etnografik unsurlarıyla birlikte taşıyan belgeseller üzerinden örneklem alınarak belirlenmiştir. Bu amaçla örneklem alınan evren, Tabakalı (Sınıflandırılmış) örnekleme yöntemine dayanarak kendi içerisindeki örnekleriyle homojen, bunun dışında kalan örnekler içerisinde ise, farklı özellikleriyle heterojen yapıdadır. Evren ve örneklem grubunun sayısı oluşturulurken bilimsel veriler ışığında Türkiye'de bugüne kadar yapılmış olan etnografik belgesellerin adı, yönetmen adı ve yılının sayısal olarak listesi, kameraarkası.org.'dan elde edilmiştir. Listeye göre, bugüne kadar yaklaşık olarak 500 etnografik belgesel çekilmiş olup, bunlar içerisinde ulaşılabilirlik durumları dikkate alınarak 2000 yılı ve sonrası etnik kimliği tarihsel bütünlüğüyle taşıyan etnografik belgeseller üzerinden bir örnekleme alınmıştır. İncelemeye alınan bu belgeseller homojen olarak evreni temsil etmektedir.

3.3. VERİLERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Nitel araştırmalarda veri toplama yöntemi olarak kullanılan görüşme, katılımcı gözlem, bulunan belgelerin gözlemi ve nesnel/fiziksel düzenlemelerden,⁵²⁵ görüşme ve bulunan belgelerin gözlemi yöntemleri tez çalışması içerisinde uygulanmıştır. Bu yöntemlerden belgelerin gözlemi yöntemi, film analizi yapılacağı için içerik analizi yöntemini uygulamak adına en güvenilir yöntem olarak kullanılmıştır.

Araştırma içerisinde kullanılan teorik kaynaklar (kitap, çeviri kitap, yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları, yabancı kaynaklar, bilimsel makaleler, vb.) internet ortamından temin edilmiştir. İncelenen belgesellere de yine internette ulaşılmıştır. Tüm kaynakların ve bulunan belgelerin temini süreci, tez çalışmasının amacına, veri kaynaklarının durumuna ve elde edilme imkânına göre yerine getirilmiştir.

3.4. VERİLERİN ANALİZİ

Verilerin analizi kısmında, Karl G. Heider'in etnografik filmin özelliklerini ortaya koyduğu şemasından yararlanılarak içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Türkiye'de bugüne kadar yapılmış 500'e yakın etnografik içerikli belgesellerden yalnızca altısı çalışmanın içerisine dâhil edilerek sınırlandırılmak istenmiştir. Bu sınırlandırma yapılırken, filmlerin güncel olması, etnik kimliği tarihsel bütünlüğüyle ve etnografik unsurlarıyla birlikte taşınması, Türkiye'de kültürel anlamda azınlık olarak kabul edilen etnik kimlikler içerisine dâhil olması ve Türk yönetmenler tarafından çekilen bağımsız belgesel filmler olmaları gibi kriterlere dayanılarak sınırlandırılmıştır.

⁵²⁵ Haluk Geray, *İletişim Alanından Örneklerle Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, Ütopya Yayınları, Ankara 2017, s. 157.

4. BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu bölümünde, ele alınan etnik kimliklerin özelliklerini taşıyan etnografik belgesel filmlerin günümüzü en yakın yıldan geçmişe doğru bir çözümlenmesi yapılmıştır. Çözümlenen altı film, etnografik veri içeren belgeseller olup, filmlerde etnik kimliğe ait kültürel unsurlardan filmin içeriğine yansıyan kısımlara bakılmıştır. İnceleme yapılırken Karl G. Heider'in *Ethnographic Film* adlı kitabında etnografik filmin özelliklerini ortaya koyduğu kriterleri dikkate alınmıştır. Kriterler belirlenirken birkaç madde birbiriyle ilişkili olduğu için aynı madde de açıklama yapılmıştır. Buna göre, Holisim: Davranışsal Bağlamaştırma ve Fiziksel Bağlamaştırma, Bağlamsallık başlığı altında, Bütün Etkileşimler ise, Etnografin Varlığı maddesi içerisinde açıklanmıştır. Bu kriterler şunlardır:

- 1-Sesin Uygunluğu
 - 2-Öyküleme
 - 3-Etnografik Temel
 - 4-Açık Teori
 - 5-Yazılı Materyalle İlişki
 - 6-Ses: Bakış Açısı
 - 7-Bağlamsallık
 - 8-Etnografin Varlığı
 - 9-Bütün Hareketler
 - 10-Anlatı Hikayeleri
 - 11-Bütün Bedenler
 - 12-Bütün İnsanlar
 - 13-Film Yapım Sürecine Müdahale
 - 13a- Davranışa Kasıtsız Müdahale
 - 13b- Davranışa Kasıtlı Müdahale
 - 13c-Çarpıklıkların Açıklanması
 - 14-Kültür Değişimi⁵²⁶
- Maddeler kısaca açıklandığında,

⁵²⁶ Heider, a.g.e.,s. 109.

1-Sesin Uygunluğu

Etnografik filmlerde sesle görselleştirmenin bütünlüğünün sağlanması için doğal-senkronize sesler kullanılmaktadır.

2-Öyküleme

Etnografik filmlerde anlatı ve betimlemeye önem verilerek, açık bir şekilde etnografik ya da analitik bakış sunulmaktadır.

3-Etnografik Temel

Etnografik film, etnografik anlayışa dayalı olmalıdır. Bu anlamda etnografik filmi yapanla etnograf aynı kişi ya da iyi ilişki kuran kişiler olmaları gerekmektedir.

4-Açık Teori

Etnografik film, belirli bir kuramsal alt yapıya dayalı olmalıdır.

5-Yazılı Materyalle İlişki

Etnografik film, tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Yazılı materyalle iyi desteklenmelidir.

6-Ses: Bakış Açısı

Etnografik filmde yönetmen, kendi bakış açısını filme bütünüyle yansıtmak zorundadır. Bu amaçla yönetmen, görüntüleri kafasında planlayıp neleri ayıracağını belirlemelidir.

7-Bağlamsallık

Davranışsal ve fiziksel bağlamsallaştırmaya önem veren etnografik film açısından filmde yapılan her çekim ve görüntü, karakterlerin fiziksel dünyasına girilmesini sağlamaktadır.

8-Etnografın Varlığı

Etnografik filmde, yönetmen ya da etnografın etkisi bulunmaktadır. Yönetmen ya da etnograf, yerel insanlarla sohbet ederek etkileşime girmektedir.

9-Bütün Hareketler

Etnografik filmlerde bütün yer ve hareketler, gerçek zamanda geçmektedir. Hareketleri bütünüyle gösteren film daha etnografiktir.

10-Anlatı Hikayeleri

Etnografik filmde izlenimlerin ötesinde, ritüelleri de içeren bir anlatı yapısı vardır. Film içerisinde karakterler üzerinden bir öyküleştirme bulunmaktadır.

11-Bütün Bedenler

Bir etnografik filmde çekim ölçekleri, filmin etnografikliği üzerinde doğrudan etkilidir. Bedenin bütünüyle görülmesi etnografik değer açısından önemlidir.

12-Bütün İnsanlar

Etnografik filmler, genel olarak film içerisindeki bütün insanları ele alırken bazı filmler, bir tek kişiye yoğunlaşmaktadır.

13-Film Yapım Sürecine Müdahale

13a-Davranışa Kasıtsız Müdahale

Etnografik filme yönetmenin bilerek doğrudan müdahalesi olmayıp, izleyicilerin yüz ifadelerinde istenmeden tepkiler gelişmektedir.

13b-Davranışa Kasıtlı Müdahale

Etnografik filmde yönetmen, oyuncu davranışlarındaki değişiklikler, kamera hareketleri ve doğal olmayan kostümlerle davranışa kasıtlı olarak müdahale edebilmektedir.

13c-Çarpıklıkların Açıklanması

Çok az sayıda etnografik filmin girişinde filmin yeniden yapılandırıldığına dair bir açıklama bulunmaktadır. Belgeselde herhangi bir müdahale varsa, bu açıklama olarak belirtilmelidir.

14-Kültür Değişimi

Genel olarak etnografyalarda ve etnografik filmlerde kültürel değişimlere rastlanmaktadır. Film içerisinde kültüre ait tarihsel değişimler belirli bir sıralamayla anlatılmaktadır.

Yukarıda açıklanan ölçütlere göre çözümlene yapıldığında, öncelikle her filmin kısa bir özeti, ardından filmlerin şemaya göre çözümlenmesi yapılmıştır. Bulgular çözümlenirken, günümüze en yakın yıldan geriye doğru bir sıralama yapılmıştır. Son kısımda ise, altı belgeselin tablo yardımıyla karşılaştırması verilmiştir.⁵²⁷ Bulgular kısmının altında yer alan tablo, incelenen altı belgeselin benzer ve farklı yanlarını tek bir şema altında göstermektedir. Satırdaki altı hücrede,

⁵²⁷ Heider, a.g.e.,s. 51-101.

her bir filmin Őemaya uygun dűŐen özelliği açıklanmaktadır. Açıklamalar yapılırken incelenen film sırası takip edilmiŐtir.

AĞAÇERİLER-TAHTACI TÜRKMENLERİ

Yapım Yılı: 2016

Yapımcı –Yönetmen: Elif Ertürk

Süresi: 20'

Senaryo: Elif Ertürk

Kamera: Turhan Yavuz, Erhan Akgünlügil, Cemal, Ali Topal

Müzik: Erol Parlak

Kurgu: Veysel Cihan Hızır

Uygulayıcı Yapımcı: Uygun Uyanık

BELGESELİN ETNOGRAFİK VERİ İÇERİĞİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Orman işiyle uğraşan Tahtacılar'ın kimliği, mesleki bir adlandırmanın yanı sıra Alevi inancını sürdüren Türkmen gruplarıyla da ilişkilendirilmektedir. Film bu yönüyle Tahtacı kimliğinin kökeni, tarihsel arka planı ve Tahtacılar'a ait etnografik unsurları belirli bir sırayla anlatılmaktadır.

Belgesel, Alevi Tahtacılar'ı için kutsal kabul edilen Yanyatır ve Hacıemirli Ocakların'dan yaşayan tek ocak olan İzmir-Narlıdere'deki Yanyatır Ocağı ve Çanakkale-Kazdağlarında yaşayan Tahtacılar'ın yaşamını konu edinmektedir. Sosyal güvenceden yoksun olan Tahtacılar'ın kültürel hayatlarına da değinerek çok yönlü bir anlatım profili sergilemektedir. 1970'li yıllara kadar orman işini geleneksel olarak sürdüren Tahtacılar, orman işçiliğinin eskisi gibi revaçta olmamasından ötürü yavaş yavaş kentlere doğru göç etmişlerdir.

Tahtacı Alevilerine özgü bir kültürel gösterge olan "Ölü Zortlatma" ritüeli, film içerisinde gösterilmektedir. (bk. Ek-1) Bu inanç ritüeli, diğer Alevi gruplarında görülmemektedir. Ölü evinde son gece ölünün başında ölüm nefesleri, üçlemeler okunmaktadır. Bu inanış, eski Şaman inanışının bir izi olarak görülebilir. Tahtacı Türkmenler'i, İslamiyetle birlikte kazandıkları dini bayramların dışında, eski Türk inanışlarına ait olan "Hıdırellez"i üç gün boyunca dini bayram olarak kutlamaktadırlar. Bu durum, Çanakkale Tahtacılar'ı özelinden anlatılmaktadır. Tahtacılar, "Hıdırellez"in birinci günü akarsu başlarından topladıkları yedi çeşit çiçeği evlerinin kapısına asıp ikinci günü,

mezarlıklarının başına giderek ölüleri için kurbanlar kesmektedirler. Bu ritüellere ait görüntüler detaylı olarak gösterilmektedir. Yine, Alevi inanç grubunun hepsinde görülen bir ritüel olan mezarlık başında mum yakıp dua etme geleneği görülmektedir. (bk. Ek-2) Tahtacı mezarlarında görülen bir özellik olan Türkmenler'in simgesi "Kazayağı" figürü gösterilerek anlatılmaktadır. (bk. Ek-3) Bu gösterge, Tahtacılar'ın Orta Asya'dan gelen Türkler olduklarının bir delilidir. Bu figür, Macaristan ve Altaylar'daki Türkler arasında da görülmektedir. Öyle ki Altaylar'ın ocak kültü ile Tahtacılar'ın ocak kültü benzerlikler taşımaktadır. Alevi toplumunda ocağın kutsallığı, eski Türk inanışlarındaki ocak ya da boya atfedilen kutsallığın bir devamıdır. Ege'nin güney yamacında bulunan Tahtacı Türkmenleri'ni ise, 15 Ağustos'da Sarıkız'a ve babasının türbelerinin bulunduğu tepeye çıkararak ibadet etmektedirler. (bk. Ek-4) Bu ibadetler, bölge halkı tarafından on gün sürdürülmektedir. Burada görülen türbeler ve kutsal yerlere ziyaret, yine Anadolu Alevileri'nin hepsinde görülen ortak bir ritüeldir.

Belgesel, Ege bölgesinde yaşayan Tahtacı Türkmenleri'nin kültürel yaşamını anlatan etnografik içerikli bir filmidir. Hem sosyal güvenlikten yoksun Tahtacılar'ın yaşamını hem de Alevi inanç kimliğindeki yerini anlatan bir belgeseldir.

1- Sesin Uygunluğu

Doğal seslerin yanı sıra, senkronize bir şekilde bölgeye ait müzikler de kullanılmıştır. Ağaçların kesilme ve istiflenme sırasındaki sesleri, belgeselde net bir şekilde duyulmaktadır. Bu sesler, filmin anlatım dilini güçlendirmektedir. Tahtacı kültürünü yaşatanlar, kültürlerini kendileri anlatmaktadır. Anlatıcı (dış ses) bulunmamaktadır.

2- Öyküleme

Görüntülerle oluşturulan betimleyici bir anlatım vardır. Tahtacılar'a ait etnografik unsurlar, açık bir şekilde görüntülenmektedir.

3- Etnografik Temel

Bütünüyle etnografik anlayışla yapılmıştır. Filmin başında, Tahtacı Türkmenleri'nin kimliğinin oluşmasında büyük etkisi olan tahtacılık mesleğine ait

bir dua ile başlanılmıştır. Duada, “Allahım, baş kesmiyorum yaş kesiyorum ekmeğim için. Ya Allah, Ya Muhammet, Ya Ali” denildiği görülmektedir. Tahtacı etnik kimliğini oluşturan tarihsel geçmiş ve kimliğe ait kültürel unsurları iyi bir şekilde yansıtılmaktadır. Bunun dışında, Tahtacılar’ın geçim kaynağı olan ormancılığın nasıl yapıldığı anlatılmaktadır.

Alevi Tahtacılarına özgü bir gelenek olan ölünün başında “saz çalıp” “ölüm nefesi üçleme”, kültüre özgü bir etnografik unsur olarak gösterilmektedir. Tahtacı Türkmen toplumunda, “Hıdırellez Bayramına” verilen önem kültürel bir unsur olarak anlatılmaktadır. Yaylardan çiçekler toplanarak evlerin kapılarına bırakılmakta, yapılan yiyecekler komşulara dağıtılarak baharın gelişi kutlanmaktadır. Belgeselde bu ritüeller, bütünüyle yer almaktadır. Hıdırellez’in ikinci günü mezarlıklara giden Tahtacılar, ölüleri için kurban kesmektedir. Tahtacılar’a ait “kazayağı” işaretleri gösterilerek, bu işaretlerin Tahtacılar’daki anlamı açıklanmaktadır. Dede, talipleriyle beraber sofraya duası ederken görülmektedir. Yine, Aleviler’e özgü bir gelenek olan ölülerin mezarlarına mum dikme ritüeli, Tahtacı toplumunda da görülmektedir. Filmde, Tahtacılar’ın ocaklarına da değinilmiştir. Balıkesir Edremit Tahtacıları’nın kutsal olarak kabul ettikleri “Sarı Kız dağına” çıkıp dua etmeleri ve mum yakıp dilek dileme görüntüleri görülmektedir. Son sahne, “Tahtacı Semahı”yla bitmektedir. (bk. Ek-5)

4-Açık Teori

Tahtacı Türkmenleri’nin tarihsel geçmişi hakkında bilgiler verilerek, Tahtacı kimliğine ait teorik arka plana değinilmektedir. Fatih Sultan Mehmet döneminde Tahtacılar’a savaştaki yararlılıklarından dolayı Kazdağlarını yurt olarak verilmesinden bahsedilmektedir. Tahtacı mezarlarındaki Kazayağı figürünün tarihsel geçmişi ve başka topluluklardaki benzer uygulamaları anlatılmaktadır.

5-Yazılı Materyal ile İlişki

Belgesel, yazılı materyalle ilişkisini korumaktadır. Ancak konusu itibariyle literatür sınırlıdır.

6-Ses: Bakış Açısı

Yönetmenin etkisi açıkça görülmektedir. Yönetmen, sosyal güvenceden yoksun orman işçisi Tahtacılar’ı, kültürel hayatlarıyla birlikte anlatmaktadır. Bu yönüyle film, başlangıçta orman işçisi Tahtacılar’ın ağaç kesen hallerinden Alevi-

Türkmen kimliğini taşıyan inanç ritüelleriyle gösteren bir anlatım akışıyla devam etmektedir.

7-Bağlamsallık

Tüm hareketler, belirli bir bağlamsallık içerisinde anlatılmaktadır. Tahtacı mesleğiyle inanç arasında bir ilişki kurulmaktadır. Tarihi kaynaklarla bağlantı, iyi bir şekilde sağlanmaktadır. Tahtacı mezarlarında yer alan “kazayağı” figürünün kimlikle olan bağı anlatılmaktadır. Belgeselde bu figürün Orta Asya’daki Altay Türkleriyle, Tahtacı Türkmenler’i arasındaki “ocak kültü” benzerliği kurulmuştur.

8-Etnografin Varlığı

Yönetmenin etnografik mevcudiyeti görmezden gelinmiştir. İzleyici, söz konusu kültürün tanıklarıyla yönetmeni bir arada görmemektedir.

9-Bütün Hareketler

Her bir hareketin jest ve mimiğin incelenen kültürle ilişkisi bulunmaktadır. Hareketler, belirli bir bütünlük içerisinde gösterilmektedir. Tahtacılar’ın ağaç kesme anı, detaylı bir şekilde görülmektedir. Bölge insanının iş halleri, ayrıntılı olarak yer almaktadır. Ölünün başında nefes okuma sırasında insanların hal ve hareketleri, belirgin olarak görülmektedir. İnsanların ibadet sırasında yaptığı davranışlar ve “semah” dönerken ki hareketleri detaylı bir şekilde gösterilmektedir. Sofra duasının bitiminde sofraya doğru eğilen insan halleri görüntülere gelmektedir. Mezarlara mum dikme görüntüleri belgeselde gösterilmektedir. Bunun dışında, “Sarı kız” a çıkan insan görüntülerine yer verilmektedir.

10-Anlatı Hikayeleri

Tahtacı kimliğini yansıtan etnografik unsurlar öykünün temelini oluşturmaktadır. Film, bu yönüyle kimliği etkin bir şekilde anlatmaktadır. Ritüelleri kimlerin yaptığı, nerede ve nasıl yaptıkları detaylandırılarak gösterilmektedir. Görüntülere eşlik eden uygun sözselsel ifadeler bulunmaktadır.

11-Bütün Bedenler

Genel çekimlerin yanı sıra, insanların kültürel faaliyetlerini belirgin bir şekilde gösteren yakın çekimler de kullanılmaktadır. Filmin bazı yerlerinde göğüs çekimler de bulunmaktadır. İnsanlar yığınlar halinde görüldüğü gibi, bireysel olarak da görülmektedir.

12-Bütün İnsanlar

Kimliği belirsiz insan yığınları olduğu gibi, bireysel olarak belirli kişilerin anlatımına da başvurulmaktadır.

13-Film Yapım Sürecine Müdahale**13a-Davranışa Kasıtsız Müdahale**

Kasıtsız müdahaleler çok azdır.

13b-Davranışa Kasıtlı Müdahale

Kasıtlı müdahale en az seviyededir. İnsanların film içerisindeki hallerinin yeniden oluşturulması söz konusu değildir

13c-Çarpıklıkların Açıklanması

Yönetmenin doğal ortamı bozacak herhangi bir müdahalesi yoktur. Belgeselin girişinde, müdahalenin olduğuna dair açıklama bulunmamaktadır.

14-Kültür Değişimi

Tahtacılar'ın kültürel değişimlerinden bahsedilmemektedir. Kültürü yaşatan bugünkü tanıkların anlatımlarına başvurulmaktadır.

ANADOLU'YA GELDİK**Yapım Yılı:** 2015**Yönetmen:** Engin Uğan**Süresi:** 30'**Senaryo:** Engin Uğan**Görüntü Yönetmeni:** Aydın Yılmaz**Müzik:** Cüneyt Arık**Kurgu:** Aydın Yılmaz, Gaye Yiğit Verep**BELGESEL FİLMİN ETNOGRAFİK VERİ İÇERİĞİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Anadolu'ya 1864 yılında sürgün edilen Çerkesler'in Anadolu'daki tarihi ve kültürel kimliği hakkında bilgiler veren etnografik içerikli belgesel film, Çerkesler'i anlatan duvar resimleriyle giriş yapmaktadır. Çerkes-Rus savaşı ve sonuçlarından bahsedilmektedir. Hatay-Reyhanlı ve Aydın-Şevketi'ye Çerkesleri'nin kültürleri anlatılmaktadır. Çerkes sürgününden başlayarak Anadolu'ya yerleşen Çerkesler'in kültürlerini yaşatma savaşları belirli bir sıralamayla işlenmektedir. Çerkesler'e ait kültürel özellikler; çalgılar, giyim kuşam, oyunlar ve yazılı olmayan hukuk kuralı "Habze" den detaylı bir şekilde bahsedilmektedir.

Çerkes kimliğinin en önemli göstergelerinden biri olan sülalelere ait olan "Tamgalar" gösterilmektedir. (bk. Ek-6) Tamga, Çerkesler'in sülale bilgilerini veren Çerkesler arasındaki bir işaretel anlaşıma biçimidir. Her tamga, ayrı bir sülaleyi tanıtmaktadır. Tamgalar, yüzyıllardan beridir Çerkesler arasında kullanılmaktadır. Çerkesler'e özgü kültürel özelliklerin yaşadıkları bölgeyle etkileşime girmesi sonucu kimlikte bazı farklılıklara yol açmasına değinilmektedir.

Tarih boyunca Çerkes toplumunda genellikle endogami (iç evlilik) görülmüştür. Ancak daha sonraları Çerkesler arasında akraba evliliklerinin artmasına bağlı olarak, bundan kaçınmak için exogamy (dış evlilikler) görülmeye başlamıştır. Belgeselde bu durum detaylı olarak anlatılmaktadır. Günümüz küresel dünyasında Çerkes dili ve kültürü giderek yok olmaktadır. Yok olmak üzere olan bu kültürü,

yaşatma savaşı veren Çerkesler'in tanıklıklarına başvurulmaktadır. Filmin röportaj dili Türkçe'dir. Çok az bir yerde Çerkesçe konuşulmaktadır.

Sonuç olarak belgesel, sürgün olan Çerkes halkının Türkiye'de verdikleri kültürlerini yaşatma savaşlarını anlatmaktadır. Bir anlamda Aydın ve Hatay Çerkeslerini buluşturan film, etnografik içerikler taşımaktadır.

1-Sesin Uygunluğu

Sesler, eş zamanlıdır. (sekronize) Doğal ses çok az kullanılmakla birlikte geçişlerde Çerkes müziği kullanılmıştır. Tanıkların anlatımına başvurulup, anlatıcı (dış ses) kullanılmamaktadır. Filmdeki müzik ritimleri oldukça yüksektir.

2-Öyküleme

Çerkes kültürüne ait etnografik görüntülere yer verilmektedir. Tanıkların anlatımına başvurularak, görüntüler eşliğinde betimleyici bir anlatımla öyküleştirme yapılmaktadır. Film, tarihi belgelere dayanılarak açık bir şekilde bilimsel anlatımı tercih etmektedir.

3-Etnografik Temel

Anadolu'ya sürgün edilen Çerkesler'in etnografik özelliklerini anlatan filmin başında, Çerkesler'in etnografyasında yer alan kültürel unsurlara ait gravürlerle giriş yapılmıştır. Bütünüyle Çerkesler'in kültürünü yansıtan etnografik içerikli belgesel film, Çerkes sülalelerine ait kimliği anlatan "tamgaları" göstermektedir. Çerkes kimliğinin oluşumunda sürgün halk tipolojisi belirgin olup, bu tipolojisinin kültürel yansımalarına değinilmektedir. Çerkesler'in halk oyunları etnografik bir unsur olarak gösterilmektedir.

Çerkesler'in dilleri ve yaşadıkları bölgeyle karma haline gelen ağız özellikleri anlatılmaktadır. Çerkesler'e özgü yemekler görülmektedir. (bk. Ek-7) Ayrıca, Çerkesler'in evlilik biçimlerine çok kısa olarak değinilmektedir. Çerkesler'in yazılı olmayan toplum kuralları olan "Habze"ye geniş yer ayrılmaktadır.

4-Açık Teori

Çerkesler'in Anadolu'ya göç tarihini tanıkların açıklamalarıyla anlatan film, bütünüyle kuramsal bir temele dayalı olarak Çerkes sürgünü ve Türkiye'deki Çerkes kültürünü ele almaktadır. Çerkesler'e ait "tamgalar", kimliğe ait bir belge olarak gösterilmektedir. Ayrıca, belgeselde mezar taşı olan sahnelerde Çerkeslerle ilgili semboller görülmektedir.

5-Yazılı Materyal ile İlişki

Tarihi kaynaklara dayanan bir anlatım akışı içerisinde olan belgesel, Reyhanlı Çerkesleri'nin I ve II. sürgünlerinin tarihini tanıklar aracılığıyla anlatmaktadır.

6-Ses: Bakış Açısı

Yönetmenin etkisi belirgin bir şekilde görülmektedir. Yönetmen, Aydın-Şevketiye ve Hatay-Reyhanlı Çerkesleri'nin kültürel benzerlikleri ve farklılıklarını anlatarak, bir anlamda bu iki Çerkes grubunu bir araya getirmek istemektedir. Çerkesler'in sürgün tarihi ve kültürel unsurları belirli bir sıralamayla anlatılmaktadır.

7-Bağlamsallık

Tüm hareketler, jest ve mimikler kültürle bir bağlamsallık içerisindedir. Kültüre ait özellikler, tarihsel ilişki kurularak anlatılmaktadır. Çerkesler'e ait "tamgalar", tarihsel bağlamıyla birlikte tekrardan ele alınmaktadır.

8-Etnografinin Varlığı

Yönetmen, bilgi toplarken görülmemektedir. Yönetmenin mevcudiyeti yok sayılmaktadır.

9-Bütün Hareketler

Her bir insan hareketinin orada bulunan kültürle bağı bulunmaktadır. Çerkesler'e özgü oyunların oynanma görüntüleri kültürün bir yansımasını göstermektedir. (bk. Ek-8) Bunun dışında Çerkes düğünlerinden görüntüler, kültürel bir unsur olarak yer almaktadır.

10-Anlatı Hikayeleri

Anadolu'ya göç eden Çerkesler'in kültürünü anlatan belgesel içerisindeki ritüeller anlatım diliyle uygunluk göstermektedir. Belgeselin tamamında görüntülere eşlik eden röportajlar bulunmaktadır. Röportaj dili Türkçe'dir. Sonda çok az Çerkesçe konuşulmaktadır.

11-Bütün Bedenler

Genel çekimlerin yanında, yakın çekimler de kullanılmıştır. Kültüre ait etnografik unsurlar yakın çekimlerle verilmiştir. Belirsiz yığın kitlelerinin dışında, bireysel anlamda kişiler de görülmektedir.

12-Bütün İnsanlar

Geniş yığın kitlelerinin yanı sıra, bireysel olarak kişiler de gösterilmektedir. Çerkesler, oyun oynarken geniş yığın kitleleri halinde görülmektedir.

13-Film Yapım Sürecine Müdahale

13a-Davranışa Kasıtsız Müdahale

Kasıtsız müdahale, röportajların bazı yerlerinde bulunmaktadır. Ancak, bu durum çok uzun sürmemekte, kameraya bakan kişi geri çekilmektedir. Röportajlar harici topluluk görüntülerinde, kasıtsız müdahaleye rastlanmamaktadır.

13b-Davranışa Kasıtlı Müdahale

Kasıtlı müdahale en az seviyededir. Filme konu edilen kişilerin davranışlarının yeniden kurulması söz konusu değildir.

13c-Çarpıklıkların Açıklanması

Tamamıyla kültüre ait doğal ortamda, yaşayanların tanıklığında gerçekleşmektedir. Yönetmenin herhangi bir müdahalesi olduğuna dair açıklama bulunmamaktadır.

14-Kültür Değişimi

Çerkes kültürünün zaman içerisindeki değişimlerine değinilmektedir. Hatay-Reyhanlı ve Aydın-Şevketiye'deki Çerkesler'in yaşadıkları bölgenin yerel kültürleriyle girdikleri etkileşim anlatılmaktadır. Çerkesler'in yaşadıkları bölgenin şivesiyle konuşmaları sonucu oluşan dil değişimi gösterilmektedir. Ayrıca, yemek kültüründeki kültürel etkileşimler de görüntülenmektedir.

BUÇUK**Yapım Yılı:** 2010**Yapımcı:** Mehmet Ali Yılmaz**Süresi:** 60'**Yönetmenler:** Elmas, Hüseyin Haluk Arus**Senaryo:** Semih Dindar**Kameramanlar:** Muhammet Çetin, Aykut Yıldırım, Baran Yılmaz**Müzik:** Gayda İstanbul, Universal Jingle, Taner Onat, Serkan Sönmezocak,
Kirpi**Kurgu:** Hüseyin Haluk Arus, Evren Çan**Yapım Koordinatörü:** Cengiz Kurumlu**BELGESEL FİLMİN ETNOGRAFİK VERİ İÇERİĞİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Buçuk, yüzyıllar boyunca dünyanın birçok bölgesine yayılan Çingenerler'in Türkiye'deki tarihini ve kültürel unsurlarını tanıkların ağzından anlatan etnografik içerikli bir belgesel filmidir. Hindistan kökenli olan Çingenerler, 5. ve 10. yüzyıllar arasında önce Ön Asya ve Anadolu, oradan da Avrupa kıtasına yayılmışlardır. "Dom", "Lom" ve "Rom" olarak ayrılan Çingenerler, aynı anda Hindistan'dan ayrılmışlardır. "Domlar", Türkiye'de Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da bulunurken akrabaları "Lomlar", Kuzeydoğu Anadolu ve Karadeniz sahili boyunca yayılmıştır. "Rom grupları" ise, Marmara ve Batı Anadolu bölgesine yerleşmişlerdir. Bu göç harita üzerinden bilimsel kanıtlarıyla anlatılmaktadır.

Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa, Adana, Diyarbakır, Kahramanmaraş ve Hatay "Domları" ile Erzincan, Erzurum, Artvin "Lomları", son olarak da İzmir, Denizli, Çanakkale ve İstanbul "Romları"nın kültürel yaşamı, yaptığı meslekler ve günlük hayatları, Çingene gruplarının Türkiye içerisinde yayılma sıralamasına göre görüntülenmektedir. Belgeselde, Türkçe, Kürtçe ve eski Çingene dili (Romanca) konuşulmaktadır.

Modern Kapitalizmle birlikte Çingenerler, toplum içerisinde iyice dışlanır hale gelmiştir. Kimsenin yapmak istemediği işlere yönelen Çingenerler, sosyal hayattan

büyük ölçüde dışlanmışlardır. Bu durum detaylı olarak anlatılmaktadır. Belirli bir sıralamayı takip eden anlatım akışı içerisinde tüm Çingene grupları detaylıca anlatıldıktan sonra Çingeneler'e yönelik "Dönüşüm ve Açılım süreçleri", kültüre ait etnografik unsurların anlatıldığı "evlilik", kimliğin oluşumunda en önemli etken olan "göçebelik", "suç ve ayrımcılık", "din ve inanç", "dil" ve filmin de adını oluşturan "buçuk" bölümlerinden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın dönemin başbakanı olarak 14.03.2010 tarihinde Roman açılımı adıyla başlattığı Romanlar ile buluşma toplantısına ait görüntülere yer verilmektedir.

İslamiyet öncesi eski adetlerini sürdüren Çingene gruplarının büyük çoğunluğu Sünni-Hanefi mezhebini kabul ederken, çok az bir Çingene grubu da Alevi-Bektaşî'dir. Bunlara Abdal da denilmektedir. Karışık bir dilleri olan Çingeneler, yaşadıkları her bölgenin dilinden etkilenmişlerdir. "Romannes", "Domari" ve "Lomavren" dillerini konuşan Çingeneler, bazı ortak kelimelerini de Hint-Sanskritçe'den almışlardır. Çingeneler'in dini inanç, gelenek ve göreneklerinden de bahseden belgesel, bir anlamda alandaki boşluğu doldurmaktadır.

1-Sesin Uygunluğu

Sesler, sekronizedir. Geçişlerde, Çingene kültürünün unsurları olan klarnet ve darbuka sesleri kullanılmaktadır. Doğal sesler ve yöresel müzikler başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Anlatıcı dış ses bulunmayıp kültürün tanıklarının anlatımına başvurulmaktadır.

2-Öyküleme

Bütünüyle etnografik unsurlar bulunmaktadır. Bilimsel, çözümleyici bir anlayış güdülmektedir. Kültüre ait efsanelere ve öykülere yer verilmektedir. Çingene kelimesinin öyküsü ve Buçuk'un kelime anlamı, halk efsanelerine dayanılarak anlatılmaktadır. Çingene kimliğinin temsilcileri olan "Dom", "Lom" ve "Romlar"ın tüm kültürel faaliyetleri belirli bir sıralamayla gösterilmektedir. Çingene gruplarının kültürel ve mesleki faaliyetleri detaylı olarak verilmektedir. Bu anlatım tarzı, açık bir şekilde filmin etnografikliğini göstermektedir.

3-Etnografik Temel

Buçuk, etnografik özellikler taşıyan bir belgesel filmidir. Çingeneler'in tarihsel kökeni hakkında bilgi verilerek bir başlangıç yapılmıştır. Katılımcı gözlem yöntemi kullanılarak, Çingeneler'in yaşadığı yerlerde doğrudan kültürün tanıklarıyla

röportajlar gerçekleştirilmiştir. Çingenerler'in etnik kimliğini iyi anlatan etnografik belgesel, "Dom", "Lom" ve "Rom" Çingenerleri'nin yaşam biçimi, kullandıkları müzik aletleri ve kimliğe özgü kültürel unsurları, göstererek anlatmaktadır. Çingenerler, yüzyıllarca göçebe bir hayat yaşadıkları için genellikle geçici işlerle uğraşmaktadır. Bu durum, film içerisinde çalışırken görülen insan topluluklarıyla göstermektedir. Çingenerler'in müzikle iç içe olmaları müziğin onların kültüründe önemli bir yer edinmesinde etkisi büyüktür. Bu etki, tanıkların ağızdan dinlenmektedir.

Etnografik göstergelerden biri olan evlilik ve Çingenerler'in evlenme gelenekleri gösterilmektedir. (bk. Ek-9) "Başlık parası" âdetinin devam ettiği yaşayanların ifadeleriyle izleyiciye gösterilmektedir. Çingene toplumunda tek eşliliğin yanında, çok eşliliğin de olduğu anlatılmaktadır. "Göçebelik" olgusu, Çingenerler'in kimliğini şekillendiren etnografik unsurlardan biridir. Bu olguya, geniş bir şekilde yer ayrılmaktadır. Çingenerler'in dini inançları detaylı olarak anlatılmaktadır. Onların İslamiyet öncesi inançlarından biri olan "Hıdırellez Bayramı" ve bayramda uygulanan ritüeller gösterilmektedir. İslamiyetle birlikte Çingenerler'in büyük çoğunluğu Sünni-Hanefi yorumu benimserken, çok azı da Alevi-Bektaşilik'i kabul etmiştir. (bk. Ek-10) Belgeselde bu durum anlatılmaktadır. İnsanlar, inanç ritüellerini uygularken görülmektedir. (bk. Ek-11) Yine, başka bir kültürel gösterge olan dil, Çingene toplumunda karmadır. Çingenerler'in göçebe bir hayat sürmeleri özgün bir dillerinin oluşmamasında en büyük etkendir. Bu durum, tanıkların ağızdan anlatılmaktadır.

4-Açık Teori

Bilimsel ve tarihi verilerden yararlanılmaktadır. Çingenerler'in Hindistan'dan göç tarihi ve kökeni araştırmacıların sunumuyla haritalandırılarak açıklanmaktadır. Anadolu'ya yayılan "Dom", "Lom" ve "Rom" gruplarının yayılış sırası Türkiye haritası üzerinden gösterilmektedir.

5-Yazılı Materyal ile İlişki

Yazılı materyal ile ilişki kurulmaktadır. Her ne kadar literatürdeki kaynaklar sınırlı olsa da bu kaynaklar belgeselin anlatımını güçlendirmektedir. Çingenerler'in kökeni ve kültürel unsurları, belirli bir tarih sırasına göre anlatılmaktadır. Anlatım sırasında, Çingenerler'in göçü haritalandırılarak gösterilmektedir.

6-Ses: Bakış Açısı

Yönetmenlerin bakış açıları filmin bütününde görülmektedir. Yönetmenler, ötekileştirilen Çingene kimliğinin bilimsel anlamdaki karşılığını izleyiciye sunarak Çingeneler'e yönelik önyargıları yıkan bir anlayış sergilemektedir. Tanıkların kendi anlatımına başvuru filmde, belirli plan içerisinde sınırlandırma yapılmıştır. Yönetmenler, filmin arka planında öncelikle "Dom", "Lom" ve "Rom" gruplarının tarihsel geçmişini açıkladıktan sonra kimliğe ait etnografik unsurları anlatan bir ayrım yapmaktadır.

7-Bağlamsallık

Tüm davranış, hareket ve mimikler, etnik kimliğe uygun bir bağlamsallık içerisindedir. Çingenelerin tarihiyle kültüre ait görüntüler, belirli bir kurgusal sırayla verilmektedir.

8-Etnografin Varlığı

Yönetmenler, bilgi toplarken ya da röportajlar sırasında film içerisinde görülmemektedir. Yönetmenlerin doğal ortamı bozacak doğrudan bir müdahalesi bulunmamaktadır.

9-Bütün Hareketler

Her bir hareketin orada bulunan kültürel unsurla bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu anlamda belgesel, etnografik olarak başarılı bir filmidir. "Dom", "Lom" ve "Rom" gruplarını oluşturan Çingeneler'in yaptıkları işler ve kültürel ritüellere ait bütün hareketler görülmektedir.

10-Anlatı Hikayeleri

Kültürel ritüelleri yaşatan Çingeneler'in yer, zaman ve bu ritüelleri nasıl uyguladıkları uygun bir anlatım sırasıyla işlenmektedir. Görüntülerin ardından uygun sözselsel ifadeler gelmektedir.

11-Bütün Bedenler

Genel çekimlerin yanı sıra, yakın çekimler de kullanılmıştır. Özellikle röportajlar sırasında, yakın çekimlerle tanıkların anlatımına başvurulmuştur. Filmde, Çingene grupları kültürel faaliyetlerini uyguladıkları sırada gerek yakın gerekse de genel planlar kullanılmıştır.

12-Bütün İnsanlar

İnsanlar, belirgin bir şekilde görülmektedir. Topluluk içerisinde gösterilen belirsiz insan yığınları olduğu gibi, bireysel olarak ele alınan insanlar da görülmektedir. “Dönüşüm ve Açılım” Bölümünde, Çingenelerin yaşamına dışarıdan bir gözle tanıklık eden gazeteci Hacer Foggo ve Sulukule Platformu’ndan Neşe Ozan yer almaktadır. Bunun dışında, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve filmin yönetmeni Elmas Arus görülmektedir.

13-Film Yapım Sürecine Müdahale

13a-Davranışa Kasıtsız Müdahale

Bazı yerlerde, çok az da olsa kasıtsız müdahale vardır. Kameraya bakan kişilerin mimiklerinde değişimler olmuştur. Kasıtsız müdahale, en az seviyede olmakla birlikte zaman zaman yapılmıştır. Filmin bazı yerlerinde kameraya bakan insanlar görülmektedir. Doğrudan kasıtlı bir müdahale bulunmamaktadır. Kişiler doğal halinde görülmektedir. Davranışların isteyerek yeniden kurulması söz konusu değildir.

13b-Davranışa Kasıtlı Müdahale

Doğrudan kasıtlı bir müdahale bulunmamaktadır. Kişiler doğal halinde görülmektedir. Davranışların isteyerek yeniden kurulması söz konusu değildir.

13c-Çarpıklıkların Açıklanması

erhangi bir müdahale bulunmamaktadır. Film, tamamen doğal ortam içerisinde gerçek kişilerin kendi mekânlarındaki yaşamlarını anlatmaktadır.

14-Kültür Değişimi

Artvin “Lomları”nın eski adları olan “Boşa” ya da “Poşa” tabirinin anlamı ve bugünkü kullanımı arasındaki benzerlik ve farkları anlatılmaktadır. Çingeneler’in geçmişte yaptıkları mesleklerin bugüne olan değişimi gösterilmektedir. Çingene toplumunda geçmişten günümüze kadar gelenek olarak gelen başlık parasının bugünkü değişimi anlatılmaktadır. Çingene kimliğini oluşturan göçebelik olgusunun modern dünyayla birlikte ortadan kalkmasının Çingeneler üzerinde yarattığı olumsuz etki tanıkların ifadeleriyle açıklanmaktadır. Çingeneler’in İslamiyet öncesi dini inanışlarının İslamiyetle birlikte olan değişiminden bahsedilmektedir. Bunun dışında, göçlere bağlı olarak dildeki yaşanan değişimler anlatılmaktadır.

BAVA DUZGİNİ (DÜZGÜN BABA)**Yapım Yılı: 2009****Yapımcı –Yönetmen: Caner Canerik****Süresi: 60'****BELGESELİN ETNOGRAFİK VERİ İÇERİĞİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Bava Duzgini (Düzgün Baba), Tunceli (Dersim) bölgesinde yaşayan Alevi Zazaları'nın Düzgün Baba'ya yaptıkları ibadet ritüelleri ve yöre halkının yaşamı hakkında bilgiler veren etnografik içerikli belgeseldir. Düzgün Baba, Tunceli'de kendisine kutsallık atfedilen efsanevi bir kişiliktir. Alevi toplumunda dedelere ve evliyalara karşı inancın gereği olarak derin bir saygı vardır. Düzgün Baba'ya da bu saygının bir göstergesi olarak ziyaretler düzenlenmektedir. Belgeselin bütününde, bu ziyaretten izler görülmektedir. Hamur yoğuran bir kadın, “Ey Düzgün Bava, Ey Hızır!” diye dua derken görülmektedir. Hastalar, askere gidecekler, Düzgün Baba'dan medet ummaktadır. Askere giden oğulları için Düzgün Baba'ya adak adayan bir aileye ait görüntüler ve adak töreni gösterilmektedir.

Röportaj dili Zazaca'dır. Belirli bir akış planına sahip olan belgeselde, akşamdan tören için lokmalar hazırlayan, sabah kalkıp güneşe karşı dua eden insanlar görülmektedir. Kurbanlıkları ayarlayan kurban sahibi ve akrabaları, kurbanlarını kestikten sonra Düzgün dağına çıkmaktadır. Alevi inancında önemli bir etnografik gösterge olan Hz. Muhammed, Hz. Ali ve 12 İmamlar dile getirilmektedir. Ayrıca, Anadolu'daki Aleviler'de görülen ortak bir dini ritüel olan kutsal yerlere mum yakma geleneği görülmektedir. Bu ritüel, Anadolu'daki eski inanışların ve Türkler'deki Şamanizm'in İslamiyetle şekil almış formudur.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası Türkiye'nin batısında uygulanan yasaklamalardan Tunceli halkı da etkilenmiş askeri yönetim, Tunceli'de Alevi inancına ve Düzgün Baba'ya ibadetlerde birtakım engellemeler getirmiştir. Öyle ki, Düzgün Baba'nın bulunduğu mağaraya yöre insanları tarafından zaman zaman kalmak için yapılan ev askerler tarafından yıkılmak istenmiştir. Bu durum, yaşayan tanıklar aracılığıyla anlatılmaktadır. Tunceli Alevileri'nin inandıkları efsaneye göre Düzgün Baba, Hz. Ali'nin kendisi olarak görülmektedir. Bundan dolayı, yöre insanı

Allah ve Hz. Muhammed'den sonra Düzgün Baba'ya kutsallık atfetmektedir. Bu anlayış, Alevi inancındaki Hak, Muhammed, Ali üçlemesinin bir sonucudur. Üçleme Hıristiyanlık'taki gibi yatay olmayıp dikey ekseninde bir seyir izlemektedir. 1250-1350 yılları arasında yaşadığı rivayet edilen Düzgün Baba, hakka yürüdükten sonra "Gaip Erenler"e karıştığına yöre insanı tarafından inanılmaktadır. Bu rivayet, bir tanığın ağzından anlatılmaktadır.

1-Sesin Uygunluğu

Doğal sesler hâkim olup sesler sekronizedir. Geçişlerde Zazaca deyişler kullanılmaktadır. Dış ses (anlatıcı) kullanılmayıp, kültürün tanıklarının anlatımına başvurulmaktadır.

2-Öyküleme

Tamamıyla etnografik görüntülere yer verilmektedir. Dersim kültürünü içeren Düzgün Baba ve inanışa yönelik görseller ve anlatı belgeselin bütününe hâkimdir. Sabah güneşe doğru dua eden adam görüntüsü inanca ait bir etnografik unsur olarak gösterilmektedir. Görüntülerle konu birlikteliği sağlanarak, belirli bir sıralama içerisinde inançla ilgili kültürel unsurlar betimlenmektedir.

3-Etnografik Temel

Tunceli'de yaşayan Zaza Alevilerini anlatan etnografik temelli belgesel, Zaza Alevileri'nin inancında önemli bir yere sahip olan Bava Duzgini (Düzgün Baba)yi ele almaktadır. İnanç içerisinde Düzgün Baba'ya olan sevgi, Alevi yol ve erkânında dedelere olan bağlılığın göstergesidir. Bu durum belirgin bir şekilde görülmektedir. Lokma yapan kadınlar, "Ey Düzgün Bava, Ey Hızır!" diye dua etmektedir. (bk. Ek-12) Bunun dışında sabah, güneşe karşı kimliği belirsiz bir adam, "Ey Hz. Muhammet, Ey Tanrım, Ey Amika Zeri, Ey Düzgün Bava!" diyerek dua ederken görülmektedir. (bk. Ek-13) Görüldüğü üzere, Düzgün Baba'nın Zaza Alevileri'nin inancında önemli bir yeri bulunmaktadır.

Alevi dini-inanç ritüelinin bir göstergesi olan mezarlara mum dikme âdeti görülmektedir. (bk. Ek-14) İnsanların kutsal gördükleri yerleri öpme görüntülerinin yanında, Kurban adağının sahibi para ya da giysi gibi şeyleri ihtiyaç sahiplerine dağıtırken görülmektedir. Bu durum, eski kabile inançlarından gelen "potlacın" bir etnografik yansımasıdır. Kurban kesilmeden önce, dede ve talipler bir arada "Bismişah, Allah Allah" diyerek dua etmektedirler. Ardından Alevi ritüelleri

içerisinde yer alan deyişler, duaz-i imamlar okunmaktadır. (bk. Ek-15) İnsanların dilek tutup ağaca çaput bağladıkları görülmektedir. Rivayetlerde Düzgün Baba'nın yaşadığı yer olarak geçen mağara, bölge insanı tarafından ziyaret edilmektedir. Kabristanı olduğu varsayılan yerde, insanlar mezarını tavaf etmektedir. (bk. Ek-16)

4-Açık Teori

Düzgün Baba, Dersim halkının sözlü kültüründe önemli bir yere sahiptir. Filmin bütününde bu durum görülmektedir. Kültüre ait deyişler, dualar söylenirken görülmektedir. Düzgün Babayla ilgili olduğu varsayılan iki tarihi olay anlatılmaktadır. Kuramsal ve tarihi alt yapı zayıf olmakla birlikte zaman zaman Düzgün Baba'ya ait halk efsaneleri, yöre insanları tarafından anlatılmaktadır.

5-Yazılı Materyal ile İlişki

Yazılı materyalle ilişkisi sınırlıdır. Düzgün Baba'yı anlatan efsaneler röportajlarla izleyiciye aktarılmaktadır.

6-Ses: Bakış Açısı

Bütünüyle kültürel unsurlar taşıyan etnografik bir filmidir. Yönetmen, Dersim Alevileri'nin kültüründe önemli yer edinen Düzgün Baba'ya yönelik inancı göstermek için, belirli bir planlama içerisinde hareket etmiştir. Düzgün Baba'ya ziyaret öncesi yapılan hazırlıklar, kurbanların kesimi ve Düzgün dağında yapılan ibadetler belirli bir sıralamayla işlenmektedir. Yönetmen, ağırlıklı olarak kültürel unsurları göstermeye çalışmıştır. Geniş insan yığınları ibadet ederken görülmektedir. Ayrıca, etkili bir anlatım oluşturmak adına bireysel olarak ibadet eden insanlar da görülmektedir.

7-Bağlamsallık

Tüm davranışlar, jest, mimik ve hareketler belirli bir bağlamsallık içerisinde yer almaktadır. Kültürün bölge insanı içerisindeki yeri anlatılırken, uygun bir tarihsel alt yapıya dayandırılmaktadır.

8-Etnografin Varlığı

Yönetmenin etnografik mevcudiyeti, belgeselde akış boyunca göz ardı edilmektedir. Yönetmen, söz konusu kişilerle röportaj halinde görülmemektedir.

9-Bütün Hareketler

İnsanlara ait bütün hareketler, belirgin bir şekilde görülmektedir. Görülen her bir hareketin Alevi Zazaları'nın kültürüyle ilişkisi vardır. Güneşe karşı dua eden

adam görüntüsü ve Düzgün dağına çıkan insanların hareketleri inanca uygun bir şekilde gelişmektedir.

10-Anlatı Hikayeleri

Anlatımın temelinde, Alevi Zazaları'nın inancında önemli bir yer teşkil eden Düzgün Baba yer almaktadır. Düzgün Baba'ya yönelik inançsal ritüelleri uygulayan insanların bulunduğu yer, zaman ve inanın nasıl olduğu belirgin bir şekilde belgeselde anlatılmaktadır.

11-Bütün Bedenler

Çoğunlukla genel çekimler olmakla birlikte ritüellerin gösterildiği sırada yakın çekimler de kullanılmıştır. İnanca ait ritüellerin yapıldığı sırada insanlar göğüs çekim ve yakın çekimlerle verilmiştir.

12-Bütün İnsanlar

Kimliği belirsiz insan yığınları (özellikle ritüeller uygulandığı sırada) görülmektedir. Röportaj yapılan kişilerin kimliği belirgindir.

13-Film Yapım Sürecine Müdahale

13a-Davranışa Kasıtsız Müdahale

Kasıtsız Müdahale, en az seviyede olmakla birlikte zaman zaman yapılmıştır. Bazı yerlerde kameraya bakan insanlar görülmektedir.

13b-Davranışa Kasıtlı Müdahale

Davranışa kasıtlı müdahale yok denecek kadar azdır. Kültürlerini yaşatan insanlar doğal hallerindedir. İnsanların davranışları isteyerek yeniden kurulmamaktadır.

13c-Çarpıklıkların Açıklanması

Tamamen doğal ortamda, kültürün yaşayan tanıklarının aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Herhangi bir çarpıtma ve müdahale bulunmamaktadır.

14-Kültür Değişimi

Kültürel değişimlere fazla yer verilmemektedir. Daha çok, geçmişten günümüze kadar gelen inanın bugünkü tanıklarından yararlanılmaktadır.

LAZLAR**Yapım Yılı:** 2007**Yapımcı:** Defne Yoluç**Süresi:** 110'**Yönetmen:** Funda Özyurt Torun, Ethem Tosun**Senaryo:** Funda Özyurt Torun, Defne Yoluç, Vasfi Derya İzbul**Görüntü Yönetmeni–Kameraman:** Ethem Tosun, Göksel Görgeç, Barbaros Özkaraoğlu**Müzik:** Kurtuluş İmamoğlu**Seslendiren:** Metin Kayıhan, Kurtuluş İmamoğlu**Kurgu:** Burak Özgen**Proje Koordinatörü:** Funda Özyurt Torun**BELGESEL FİLMİN ETNOGRAFİK VERİ İÇERİĞİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

Lazlar'ın tarihini kültürel yansımalarıyla birlikte bugünün tanıklarının ağzından anlatan filmin röportaj dili, Lazca, Türkçe, Rusça ve Gürcüce'dir. Lazlar'ın atası olan Kolkheti Krallığı'nın tarihteki yeri anlatılarak bu krallığa ait arkeolojik bulgular gösterilmektedir. Krallığın kutsal kabul ettiği koçboynuzunun bugünün Laz toplumundaki anlamı anlatılmaktadır. Koçboynuzu nazara ve kötü güçlere karşı iyi gelmektedir. (bk. Ek-17) Öyle ki Lazlar, ölülerinin yıkandığı taşlar da bile koçboynuzuna yer vermektedir. Paganizm'in etkilerini taşıyan eski Laz inanışları Laz toplumunun günlük hayatlarında geniş yer bulmaktadır.

Laz toplumunda mimari, tarih boyunca hep ön planda olmuştur. Evlerin mimarisi Karadeniz'in coğrafi özelliklerini yansıtan bir desen gibidir. Belgesel içerisinde, ağaç ve taşın bir araya geldiği görsellik sergilenmektedir. 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus Savaşı dönemindeki Lazlar'ın yaşamı ve savaş anıları, eski resimler ve tanıkların anlatımıyla açıklanmaktadır. Lazlar'ın savaşçılıkları adetlerine de yansımış olup bugün bile Laz toplumunda askerlik, törensel bir olgu olarak devam etmektedir. Laz toplumunda Paganizm'in kalıntıları İslamiyetle yoğrularak

sürdürülmüştür. Bu durum, mezar taşları ve ölüm törenlerinde de görülmektedir. (bk. Ek-18) Laz toplumunda Paganizm'in izlerine geniş bir şekilde yer ayrılmaktadır.

Laz toplumunda iki tür İmece yöntemi vardır. "imeci", karşılık beklenmeden yapılırken "noderi" için karşılık beklenmektedir. "noderi" de ağırlıklı olarak kadınlar yer almaktadır. (bk. Ek-19) İmece geleneği "serenderin" yapımı sırasında, serender sahibine yardım amaçlı getirilen kumaşlar ve fındık ayıklanırken Lazlar arasındaki yardımlaşmalarda görülmektedir. Cumhuriyet devrimiyle birlikte başlatılan Türkçe okuma-yazma seferberliğinin bir sonucu olarak Lazca konuşan insan sayısı giderek azalmıştır. Bu durum, Laz toplumunda bir süre sonra kültürel yozlaşmaya yol açmıştır. Laz dili ve kültürünü yaşatma savaşı veren Fahri Kahraman ve Helimişi Hasan'a değinilmektedir. Lazlar'ın Türkiye'de yaşadıkları bu yozlaşma dönemin Sovyet Rusyası'nda da görülmüş, burada yaşayan birçok Laz, dillerini konuşmak istedikleri için sürgüne mahkûm edilmiştir. Laz toplumunda evlilik ve kız isteme adetleri de kültürel bir unsur olarak önemli bir yer edinmektedir. İmecelerde birbirlerini gören çiftler, kız istenirken yine imecelerden yararlanmaktadır. Düğün sırasında uygulanan "damat bağlama" âdeti, damadın kız tarafınca benimsendiğini göstermektedir. (bk. Ek-20) Laz kızlarının düğünden üç gün sonra baba evine dönmesi âdeti ise, genç kızlıktan gelinliğe geçişteki değişen statüyü anlatmaktadır.

Lazlar, AB ve Kültür ve Turizm Bakanlığı desteğiyle yapılmış olup Laz kültürünü, tarihsel bağıyla birlikte anlatan etnografik içerikli belgesel filmidir.

1-Sesin Uygunluğu

Sesler sekronizedir. Doğal seslerin yanı sıra, Laz müziklerine de yer ayrılmaktadır. Geçişlerde, "tulum" sesinin yanında ritimsel müzik de kullanılmaktadır. Anlatıcı dış ses kullanılmıştır.

2-Öyküleme

Bu açıklamalar ışığında çözümlene yapıldığında, betimleme filmin bütününde başarılı bir şekilde kullanılmış olup kültüre ait unsurlar, detay görüntülerle ve anlatıcının öyküsel sunumuyla izleyiciye aktarılmaktadır. Tarihsel kısımların anlatımı sırasında öyküsel bir dil kullanılmaktadır. Lazlar'a ait öyküler ve eski resimlerden tarihsel bağ kurmak için yararlanılmaktadır.

3-Etnografik Temel

Bütünüyle etnografik temelde yapılmıştır. Laz kültürüne ait etnografik unsurlar, detaylı bir şekilde yer almaktadır. Katılımcı gözlem anlayışıyla yöre insanlarıyla görüşülüp onlarla röportaj yapılmıştır. Laz kültürünü içeren birçok etnografik unsur, detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Lazlar'ın ataları olan Kolkheti Krallığına ait "koçboynuzu" ve nazar boncuğu gibi Paganizm kültürüyle ilişkili kültürel unsurların bugünkü Laz toplumuyla ilişkisine yer veren belgesel, etnografik temele dayalı olduğunu göstermektedir. Laz mimarisi ve estetiğinin coğrafyayla olan ilişkisini yansıtan görüntülere yer verilmektedir.

Lazlar'ın yüzyıllardır doğal bir soğutucu olarak kullandıkları "Serenderin" kültür içerisindeki yeri ve işlevi detaylı bir şekilde işlenmektedir. Lazlar'ın sosyolojisinde önemli bir yeri olan "Horon", yeniden ele alınmaktadır. (bk. Ek-21) Lazlar'ın sözlü kültürünü oluşturan ninnilerin alt metninde bulunan (gurbete giden babaya duyulan özlem, çocuğa duyulan sevgi ve anneyi bekleyen işler) anlam izleyiciye anlatılmaktadır. Lazlar'ın savaşı yanlarının bir göstergesi olan askerlik kavramı kültür içerisinde önemli bir yere sahiptir. Lazlar'ın bu kültürü, coşkulu asker uğurlama törenleriyle gösterilmektedir. Karadeniz'in hırçın yapısı, Lazlar'ın hem etnografik hem de sosyolojik yapılarına etki etmiştir. Bu etkilere değinilmektedir. Laz etnografyasının göstergelerinden biri olan ölen kişiye yakılan ağıt görüntüleri film içerisinde görülmektedir. Yine, etnografik unsurlardan biri olan Lazlar'a ait mezar taşı görüntülerine yer verilmektedir. Lazlar'ın temel geçim kaynakları olan fındık üreticiliği ve balıkçılığın dünü ve bugünü anlatılmaktadır. Lazlar'ın kültüründe bulunan işin içerisinde eğlenceye yer verme anlayışı fındık ayıklararken "atma türküler" okuyan insanlarla gösterilmektedir. Laz iş hayatında önemli bir yeri olan imece geleneği, "Noderi" ve "İmecı" olarak iki şekilde yapılmaktadır. Bu geleneğe geniş bir şekilde yer ayrılmaktadır.

Laz etnik kimliğini oluşturan unsurların başında gelen Laz dili (Lazuri Nena)'nin özelliği ve tarihsel süreci anlatılmaktadır. Lazlar'ın geleneklerinden biri olan bayramın ilk günü bayram sofrasının cami avlusuna kurulması geleneğinin kimliğin İslamiyet'ten önceki Pagan inançlarının bir uzantısı olduğuna değinilmektedir. Yine, Pagan kültüründen kalma batıl inançlarından biri olan orman insanı "Germakoçi"ye yer verilmektedir. Laz toplumunda evliliğe bir anlamda ilk

adım olan “Çandalar”ın Laz kültüründeki anlamı tekrardan ele alınmaktadır. (bk. Ek-22) Düğünlerde uygulanan “Damat Bağlama” âdetinin damadın kız tarafınca beğenildiğinin bir göstergesi olduğu izleyiciye gösterilmektedir. Laz sosyolojisinde genç kızlıktan gelinliğe geçişin temsili olan Laz gelinlerinin üç gün sonra baba evine gelme geleneği izleyiciye anlatılmaktadır. Sonda, Lazlar’ın tutkun olduğu atmaca yetiştiriciliğine değinilmektedir.

4-Açık Teori

Bütünüyle etnografik özellikler taşımakta olup kültüre ait göstergeler, tarihsel ve teorik kaynaklarıyla birlikte sunulmaktadır. Başından sonuna kadar Laz tarihini dış ses (seslendiren) aracılığıyla aktarmaktadır. Lazlar’ın ataları olan Kolkheti Krallığına ait arkeolojik bulgular, müze görevlisi tarafından anlatılırken görülmektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ve Milli Mücadele sırasında Lazlar’ın gösterdiği fedakârlıklar, eski fotoğraflar ve döneme ait yazılı belge görüntüleriyle izleyiciye gösterilmektedir. Bölgede arkeolojik kazı çalışması yapan Arkeolog Amiran Kalkhidze, çalışmalar sırasında bulunan Lazlar’a ait kültürel bulguların tarihsel geçmişi hakkında bilgiler vermektedir. Laz mezarlarındaki eski yazılar ve Paganizm’e ait figürler görülmektedir. Bunun dışında, Laz kültürüyle ilgi çalışmalar yapan Fahri Kahraman, Helimişi Hasan, Yaşar Turna ve Laz müziğiyle ilgi çalışmalar yapan müzik grubu “Zuğaşi Begepe (Denizin Çocukları)” hakkında bilgiler verilmektedir.

5-Yazılı Materyal ile İlişki

Yazılı materyalle ilişkisini iyi bir şekilde kuran filmde, Lazlar’ın tarihine ait kültürel unsurlar, müze ve arkeolojik çalışmalara ait görüntülere yer vermektedir. Lazlar’ın tarihinde önemli bir kırılma noktası olan 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus Savaşını anlatan grafikler kullanılmaktadır. Bunun dışında, Laz tarihine ait belgelere geniş bir şekilde değinilmektedir. Lazlar’ın tarihinde Milli Mücadele döneminde, yaptığı katkılardan dolayı kahramanlaşan Arhavili İsmail, yazılı belgeler ışığında yeniden anlatılmaktadır. Ayrıca, Laz müziğiyle ilgili çalışmalar yapan Yaşar Turna ve “Zuğaşi Begepe (Denizin Çocukları)” adlı müzik grubuna ait belgelere değinilmektedir.

6-Ses: Bakış Açısı

İncelenen belgesel, tamamıyla etnografik içeriklere dayalı olması yönüyle yönetmenin bakış açısını taşımaktadır. Laz kültürünü bütünüyle anlatmak isteyen yönetmen Funda Özyurt Torun, bir etnograf titizliğiyle kültüre ait göstergelere ve tarihsel belgelere odaklanmaktadır. Kültürün tanıklarının ağızından kendilerini anlatma fırsatı veren yönetmen, dış ses anlatımını (seslendiren) tercih ederek görüntülerle anlatımın yetmediği yerde bilgiler vermektedir. Gerek görüntülerin seçimi gerekse de yazımı sırasında filmin yönetmeni sınırlandırma yaparak kendi bakış açısını yansıtmaktadır.

7-Bağlamsallık

Tüm davranış ve hareketler, belirli bir bağlamsallık içerisinde ilerlemektedir. Lazlar'ın tarihsel sürecine değinen belgesel, anlatım akışını belirli bir sıraya göre sürdürmektedir. Lazlar'ın etnik kimliğinde önemli bir yere sahip olan savaşçı özellikleri anlatılırken Kurtuluş Savaşından görüntülerle bir bağlamsallık kurulmuştur. Lazlar'ın geçmişine ait belgeler, fotoğraflar ve grafiklerle kimliğin dünü ve bugünü ortak bir bağlamdan verilmek istenmektedir.

8-Etnografin Varlığı

Yönetmenin etkisi görmezden gelinmektedir. Yönetmenin doğrudan müdahalesi bulunmamaktadır. İzleyici, söz konusu belgeseli yapan kişiyi kültürün temsilcileriyle iletişim halindeyken görmemektedir.

9-Bütün Hareketler

Her bir hareketin Laz kültürüyle ilişkisi ortaya konulmaktadır. Film, bu yönüyle tarihsel ilişki ve insanlar arasındaki bağı etkili bir şekilde yansıtmaktadır. Laz kültürünü yaşatan insanlar, gündelik halleriyle anlatılarak bölge insanının kültüre ait faaliyetleri gösterilmektedir. Laz gençlerinin askere gitme törenleri, "Çandalar" ve düğünlerde "Horon" oynayan insan hareketleri görülmektedir. Bunun dışında, Lazlar'ın yazın yaylaya çıkma görüntüleri ve Laz kadınlarının bahçede fındık toplarken yaptığı hareketler görülmektedir.

10-Anlatı Hikâyeleri

Temelde Laz kültürünün tarihsel öyküsü ve kültüre ait etnografik unsurları ele alınmaktadır. Bu kültüre ait unsurlar, uygun bir anlatımla işlenmektedir. Ayrıca, kültürün tanıklarının ilk elden röportajlarının yanı sıra, anlatıcıya da dayanan bir

anlatım tekniği kullanılmaktadır. Röportaj dili, Lazca, Gürcüce, Türkçe ve Rusça'dır. Filmin geniş kapsamlı olması, farklı dillerin kullanılmasında etkili olmuştur.

11-Bütün Bedenler

Genel çekimlerin yanı sıra, yakın çekimler de kullanılmaktadır. Filmde kullanılan yakın çekimler anlatımı güçlendirmektedir. Bazı yerlerde anlatımın akışını kuvvetlendirmek için kamera hareketleri kullanılmıştır. Lazlar'ın "Horon" oynarken ki el ve ayak hareketleri, bütün vücutlarını gösterecek şekilde görülmektedir. Laz kültürüne ait unsurlar yakın çekimlerle gösterilmektedir.

12-Bütün İnsanlar

Kültüre ait insanlar belirgin bir şekilde gösterilmektedir. Kültürün tanıklarına tek tek değinilmektedir. Kültür içerisindeki insanların faaliyetleri detaylı bir şekilde görülmektedir.

13-Film Yapım Sürecine Müdahale

13a-Davranışa Kasıtsız Müdahale

Kasıtsız müdahale en az seviyededir. Filmde görülen insanlar, bazı yerlerde kameraya bakmaktadır.

13b-Davranışa Kasıtlı Müdahale

Davranışa yönelik kasıtlı müdahale en az seviyededir. Kültürü yaşatan insan yığınları doğal hallerindedir. İnsan davranışlarının isteyerek yeniden kurulması söz konusu değildir.

13c-Çarpıklıkların Açıklanması

Lazlar, herhangi bir dışarıdan müdahale ve manipülasyona izin vermemektedir. Müdahalenin olduğuna dair açıklama bulunmamaktadır.

14-Kültür Değişimi

Anadolu'da oynanan çelik çomağın bugüne gelen dönüşümünü anlatan bir giriş yapılmaktadır. Tarihi Kolkheti Krallığı'nın topraklarında yaşayan bugünkü Laz halkının kültürel değişimi gösterilmektedir. "serenderin" bugünkü hali ve geçmiş kültürel bağı anlatılmaktadır. Laz toplumunda şuan uygulanmayan hamile kadınların bebeğin vücudunda lekelere yol açacağına inanılan "ciğer" ve "çileğe" dokunmama inancından bahsedilmektedir. Savaşçı bir toplum olan Lazlar'ın kültüründe tarihsel bir önem taşıyan asker uğurlama törenlerinin değişimi anlatılmaktadır. Lazlar'ın eski inancı olan Paganizm ve İslamiyet arasındaki kültürel bütünleşme açıklanmaktadır.

İslamiyet'le birlikte Laz toplumundaki Pagan inancında yaşanan değişimler gösterilmektedir. Örneğin; Paganist dönemde Laz mezarları, güneşin doğduğu Doğu'ya yönelirken, İslamiyet'le tanıştıktan sonra Kible'ye yani Güney'e yönelmiştir. Laz toplumundaki bu kültürel değişimler, tarihsel sıralamaya uygun olarak anlatılmaktadır.

SURYOYO**Yapım Yılı:** 2000**Yapımcı-Yönetmenler:** Mustafa Ünlü, Selda Meral**Süresi:** 45'**Senaryo:** Mustafa Ünlü, Selda Meral**Kamera:** Mustafa Ünlü**Müzik:** Sinan Rıza**Seslendiren:** Sacit Onan**Kurgu:** Melek Bilgi**BELGESELİN ETNOGRAFİK VERİ İÇERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Suryoyo, Ortadoğu'nun en eski halklarından biri olan Süryaniler'in yaşamını anlatan etnografik içerikli bir belgesel filmidir. Röportaj dili, Süryanice ve Türkçe'dir. Mardin Süryanileri'nin kültürel hayatını konu edinen belgesel, Süryani adı ve *Suryoyo*'nun tarihsel anlamını anlatan bir girişle başlamaktadır. Süryaniler'in sosyo-kültürel tarihine bütünüyle eğilinmektedir. Mezopotamya'da Hıristiyanlık'ı ilk kabul eden topluluk olan Süryaniler, MS 38 yılından sonra tarihe Süryani adıyla kaydedilmiştir.

Mor Mihail Kilisesi Mardin Süryanilerince kutsal kabul edilmekte olup, her Pazar günü Süryaniler ibadet etmek için kiliseye gitmektedir. (bk. Ek-23) Süryaniler, Mor Mihail'de ibadet ederken görülmektedir. Kilisede dua eden rahip ve rahibeler, mum yakan insanlar gösterilmektedir. (bk. Ek-24) Çoğunlukla Putperest olan Mezopotamya halkı, MS 4. yüzyılın sonlarına doğru Hıristiyan olmuştur. Bu halkların içerisinde Mardin Süryanileri'i de bulunmaktadır. Süryaniler'in Hıristiyanlaşması'nda etkili olan Kral Abgar ve Hz. İsa arasındaki yazışmalar bugün Süryanice'nin (Aramca) de temelidir. Süryanice dili, yazılı metinleri, sadece Süryaniler'in Hıristiyanlaşması'nda etkili olmamış, aynı zamanda Avrupa'da Rönesans'ın başlamasına da katkı yapmıştır. (bk. Ek-25)

Süryani Ortodoks Kilisesi'nin en önemli merkezlerinden biri olan Deyrulzafaran Manastırı'nın tarihi ve Süryani inancındaki yeri anlatılmaktadır. Süryani toplumu hiçbir zaman devlet kurmak istememiş, kendi inançsal kimliklerini

yaşatmanın savaşını vermişlerdir. Süryaniler, Hıristiyan inancında ön planda oldukları gibi iyi bir usta, tüccar ve çiftçi de olmuşlardır. “Telkari (gümüş işlemeciliği)” Süryani toplumunda önem verilen mesleklerden biridir. (bk. Ek-26) Öyle ki, bugün her ne kadar bu zanaat yok olmak üzere olsa da usta-çırak ilişkisi içerisinde hala sürdürülmektedir. Bir başka özgün Süryani mesleği olan bez boyama işi, kuşağın son temsilcisi olan Nasra Şimeshindi'nin anlatımıyla gösterilmektedir. (bk. Ek-27) Süryani toplumunda taş mimari ön plandadır. Taş ustalığının en güzel örneklerini sergileyen evler, binlerce yıldır zamana meydan okuyarak ayakta kalmıştır. (bk. Ek-28) Fakat bu sanat bugün neredeyse yok olmuş durumdadır. Sadece, Mardin-Midyat Kaymakamlığı'nın girişimleriyle kurulan küçük bir atölyede birkaç girişimci ustanın çabalarıyla sürdürülmektedir. Taş evlerin en büyük özelliği, yazın çok sıcak olan Mardin'de evlerin içini serin tutarken, kışın da soğuk geçirmemektedir.

Süryaniler, Doğu ve Güneydoğu'da yaşanan düşük yoğunluklu çatışmalar, PKK terörünün artması, işsizlik gibi nedenlerle yüzyıllar boyunca yaşadıkları toprakları ve mesleklerini bırakarak Avrupa'ya ve Amerika'ya göç etmektedir.

1-Sesin Uygunluğu

Sesler uyumludur. Estrümantal müzik geçişlerinin yanı sıra, Süryani müzikleri de kullanılmıştır. Doğal ses kullanımı iyidir.

2-Öyküleme

Dış ses (seslendiren) kullanılarak belgesel içerisinde gösterilemeyen bilgiler, öyküsel bir anlatımla aktarılmaktadır. Süryaniler'e ait etnografik unsurlar, bilimsel belgelere dayanılarak açıklanmaktadır.

3-Etnografik Temel

Etnografik özellikler taşımaktadır. Yaşlı bir Süryani kadının gözünden Süryani kültürü ve yaşamı anlatılmaktadır. Mardin'de bulunan Mor Mihail Kilisesine giden cemaat üyelerinin görüntüleri ekrana gelmektedir. Mor Mihail'in Süryani inancındaki tarihsel yeri izleyiciye anlatılırken Kilisede Süryaniler, ayin yaparken görülmektedir. (bk. Ek-29) Süryani toplumunda önemli bir dini ritüel olan mum yakma gösterilmektedir. Kilise duvarlarında, Hz. İsa'ya ait figürler ve Süryanice yazıtlar görülmektedir. Süryaniler'in diğer bir kutsal mekânı Deyrulzafaran Manastırı'nın avluya bakan duvarının üst bölümünde, on iki Astrolojik burcu temsil

eden hayvan figürleri görülmektedir. Bunun anlamı kiliseye her ulustan insanın girebileceğidir.

Süryaniler'in geleneksel mesleği olan "telkari" zanaatıyla ilgili görüntüler izleyiciye gösterilmektedir. İçinde sanatı da barındıran "bez boyama" faaliyeti Basmacı Nasra Şimeshindi'nin ifadeleriyle anlatılmaktadır. Tarihi Süryani taş işçiliğinin nasıl yapıldığı, yaşayan tek Süryani usta olan Gebro Çevik'in tanıklığında aktarılmaktadır.

4-Açık Teori

Bütünüyle Süryaniler'in tarihsel geçmişini anlatan teorik bir alt yapıya dayalıdır. Dış ses (seslendiren) yardımıyla Süryani kimliği ve kültürüne bilimsel yönden açıklık getirilmektedir. Kilise ve manastır sahnelerinde Süryaniler'e ait yazılı belgeler ve duvar yazıtları gösterilmektedir.

5-Yazılı Materyal ile İlişki

Yazılı materyal ile ilişkisini iyi bir şekilde kurmaktadır. Kimliğin tarihsel geçmişi belgeler ışığında anlatılmaktadır. Süryani yazıtları birer tarihi belge olarak gösterilmektedir. Bu yazılı belgeler, Süryanice (Aramca) olarak yazılmıştır. Süryaniler'e ait resmi kaynakların yanı sıra, edebi ve dini kaynaklar da gösterilmektedir.

6-Ses: Bakış Açısı

Yönetmen, kendi bakış açısını bütünüyle yansıtmaktadır. Süryani kimliğini bir kadın üzerinden kültürel ve tarihsel boyutuyla işleyen Mustafa Ünlü, Süryani toplumunu da her yönüyle ele almaktadır. Yönetmen, bu sayede kültürel anlamda yok olmak üzere olan Süryani toplumunun bir anlamda Mardin'deki yaşayan son tanıkları üzerinden seslerini duyurmaktadır.

7-Bağlamsallık

Kültürle tarihi bağı iyi bir şekilde kurmaktadır. Bütün jest, mimik ve hareketler, etnik kimliğe uygun bir bağlamsallık içerisinde yansıtılmaktadır.

8-Etnografin Varlığı

Yönetmenlerin etnografik mevcudiyeti göz ardı edilmektedir. Yönetmenler, röportajlar sırasında film içerisinde görülmemektedir.

9-Bütün Hareketler

Her bir hareketin Süryani kültürüyle ilişkisi vardır. Mor Mihail Kilisesi'nde yapılan hazırlıklar sırasında insan hareketleri görülmektedir. Ayin sırasında dua eden insanlar ve yapılan hareketler, bir bütün olarak gösterilmektedir.

10-Anlatı Hikayeleri

Belirli bir anlatım akışı vardır. Görüntülere eşlik eden sözsel ifadeler bulunmaktadır. Röportaj dili Süryanice ve Türkçe olup, röportajların yanı sıra dış ses (seslendiren) kullanılmıştır.

11-Bütün Bedenler

Genel çekimlerin yanı sıra, yakın çekimler de kullanılmıştır. Bunun haricinde, göğüs çekimleri de bulunmaktadır. Kamera hareketleri belirgindir. Röportajlarda bel ve göğüs çekimleri kullanılırken, inanca ait ritüellerin uygulanması sırasında yakın çekimler tercih edilmektedir.

12-Bütün İnsanlar

İnsanlar, belirgin bir şekilde görülmektedir. Belirsiz insan yığınlarının yanı sıra, bireysel açıklamalara da yer verilmektedir.

13-Film Yapım Sürecine Müdahale

13a-Davranışa Kasıtsız Müdahale

Kasıtsız müdahale sınırlıdır. Yer yer kameraya bakan insanlar görülmektedir.

13b-Davranışa Kasıtlı Müdahale

İnsan davranışlarına yönelik doğrudan kasıtlı müdahale bulunmamaktadır.

13c-Çarpıklıkların Açıklanması

Yönetmen, doğallığı bozacak herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Girişte müdahalenin olduğuna dair yazılı bir açıklama yoktur.

14-Kültür Değişimi

Süryaniler'in kültürel olarak değişimleri anlatılmaktadır. Süryani kimliğinin Mardin'de artık yok olmak üzere olduğu yaşayan tanıkların anlatımıyla açıklanmaktadır. Süryaniler'in tarihi meslekleri olan "Telkari", "bez boyama" ve taş ustalığı artık yok olmak üzeredir. Yeni nesilden çok az kişi bu meslekleri sürdürmektedir. Yaşanan bu kültürel değişimler, tarihi sıralama içerisinde gösterilmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Filmlerin, karşılaştırılmalı analizi

	Ağaç Eriler- Tahtacı Türkmenleri	Anadolu'ya Geldik	Buçuk	Bava Duzgini	Lazlar	Suryoyo
Sesin Uygunluğu	eşzamanlı doğal ses	müzik kullanımı	doğal ses ve yöresel müzik birlikte	eşzamanlı doğal ses	ritimsel müzik	yöresel müzik
Öyküleme	açık betimleyici anlatım	öykülü anlatım	öykülü anlatım	öykülü anlatım	öykülü anlatım	öykülü anlatım
Etnografik Temel	etnografiye dayalı	sınırlı etnografi	etnografiye dayalı	derin etnografi var	derin etnografi var	derin etnografi var
Açık Teori	teoriye dayalı	teoriye dayalı	haritalı anlatım	teori zayıf	teoriye dayalı	teoriye dayalı
Yazılı Materyalle İlişki	yazılı literatür sınırlı	tarihi kaynaklara dayalı	yazılı literatür sınırlı	yazılı literatür sınırlı	arkeolojik ve tarihi kaynaklara dayalı	yazılı materyalle iyi ilişki kurulmuş
Ses:Bakış Açısı	yönetmenin etkisi hakim	aynı kimliğe ait farklı insanların birlikteliği	kimliğe yönelik önyargıları yikan anlayış	sadece kültüre ait sınırlama	bütünüyle yönetmenin bakış açısı ön planda	bir karakter üzerinden kimliğe bakış
Bağlamsallık	bütün hareketler kimlikle bir bağlamsallık içerisinde	hareketler kimlikle bağlamsallık içerisinde	hareketler kimlikle bağlamsallık içerisinde	hareketler kimlikle bağlamsallık içerisinde	tarihsel bağlam kurularak anlatım	kimliğe uygun davranışsal bağlam
Etnografin Varlığı	etnografin varlığı görmezden gelinmekte	etnografin varlığı görmezden gelinmekte	etnografin varlığı görmezden gelinmekte	etnografin varlığı görmezden gelinmekte	etnografin varlığı görmezden gelinmekte	etnografin varlığı görmezden gelinmekte
Bütün Hareketler	hareketler belirli bir bütünlük içerisinde	her bir hareketin kültürel bağı var	her bir hareketin kültürel bağı var	bütün hareketler belirgin	her bir hareketin kültürel bağı var	her bir hareketin kültürel bağı var
Anlatı Hikayeleri	kimliği bütünüyle gösteren anlatım	ritüeller anlatım diliyle uygunluk göstermekte	tarihsel geçmişle ilişkili anlatım	kültürel göstergelere dayalı anlatım	tarihsel bağ ile öyküleme	tarihsel bağ ile öyküleme
Bütün Bedenler	genel-yakın planların birlikte kullanımı	genel-yakın planların birlikte kullanımı	genel-yakın planların birlikte kullanımı	ritüeller uygulanırken göğüs ve yakın çekimler ön planda	kültürel uygulamalar sırasında el ve kol hareketleri belirgin	genel-yakın planların birlikte kullanımı
Bütün İnsanlar	kimliği belirsiz yığınlar	kimliği belirsiz yığınlar	kimliği belirgin insanlar görülüyor	kimliği belirsiz yığınlar	kimliği belirsiz yığınlar	kimliği belirgin insanlar görülüyor
Davranış Kasıtsız Müdahale	enaz seviyede	ölçülü	ölçülü	enaz seviyede	enaz seviyede	enaz seviyede
Davranış Kasıtlı Müdahale	enaz seviyede	enaz seviyede	yok	enaz seviyede	yok	yok
Çarpıklıkların Açıklanması	müdahaleye yönelik açıklama yok	müdahaleye yönelik açıklama yok	müdahaleye yönelik açıklama yok	müdahaleye yönelik açıklama yok	müdahaleye yönelik açıklama yok	müdahaleye yönelik açıklama yok
Kültür Değişimi	kültürel değişimlerden bahsedilmiyor	kültürel değişimler anlatılıyor	kültürel değişimler gösteriliyor	enaz seviyede yer verilmekte	tarihsel anlamda değişim gösteriliyor	tarihsel anlamda değişim gösteriliyor

Ulaşılan bulgularda, altı filmde de eş zamanlı olarak doğal sesler kullanılmakta olup, *Buçuk ve Suryoyo* belgesellerinde yöresel müziklerin de kullanıldığı görülmektedir. Filmlerde açık bir anlatım üslubunun belirlenmesinin yanı sıra, *Anadolu'ya Geldik, Buçuk, Lazlar ve Suryoyo* belgeselleri öykülü bir anlatım biçimini tercih etmektedir.

Örnekleme alınan altı belgeselden *Lazlar, Ağaçeriler-Tahtacı Türkmenleri ve Bava Duzgini (Düzgün Baba)* belgeselleri bütünüyle etnografiye dayalıyken, *Anadolu'ya Geldik, Buçuk ve Suryoyo* belgeselleri ise, sınırlı anlamda etnografik içerik taşımaktadır. Belgesellerin tamamı, açık bir teoriye dayalı olarak yazılı materyalle ilişkisini iyi bir şekilde kurmaktadır. Yönetmenin etkisinin hâkim olduğu filmlerde, bir karakter üzerinden kimlik de tanımlanmaya çalışılmaktadır. Filmler içindeki hareketlerin kültürle bağı kurulmakta olup, etnografin varlığı görmezden gelinmektedir.

Filmlerin tamamında kültürü bütünüyle gösteren anlatımın yanı sıra, *Buçuk, Lazlar ve Suryoyo* belgesellerinde, kültüre ait tarihsel bağ ile de iyi bir ilişki kurulmaktadır. Filmler içerisinde genel ve yakın plan ölçekler etkili bir şekilde kullanılarak kimliği belirsiz insan yığınlarının yanı sıra, belirgin insan grupları da görülmektedir. Doğal akışa doğrudan bir müdahale bulunmayıp, kasıtsız müdahaleler en az seviyededir. *Ağaçeriler-Tahtacı Türkmenleri* belgeselinde kültürel değişimlerden bahsedilmezken, diğer beş filmde kültürel değişimler, tarihsel yansımalarıyla anlatılmaktadır.

Son olarak yukarıda ortaya atılan araştırma soruları içerisinde bulgulara tekrardan bakıldığında, etnografya ve belgesel sinemanın ortak bir özelliği olan katılımcı gözlem anlayışı altı filmde de yönetmenler üzerinden görülmektedir. Yönetmenler, etnik kimliği taşıyan kültürün içerisine doğrudan katılarak gerçek zaman ve mekânlarda tanıkların anlatımlarına başvurmaktadır. Belgeselerde yer alan etnografik veriler, kültürel bir unsur olarak filmlerde belirgin bir şekilde görülmektedir. *Lazlar ve Ağaçeriler-Tahtacı Türkmenleri ve Bava Duzgini (Düzgün Baba)* filmleri bütünüyle etnografik unsurlar taşıırken, *Anadolu'ya Geldik, Buçuk ve Suryoyo* filmleri sınırlı etnografik içerikler taşımaktadır. İncelenen filmlerde kültüre ait tarihsel geçmiş bütünüyle işlenmektedir.

SONUÇ

Belgesel sinema ve etnik kimlik ilişkisini etnografik belgeseller üzerinden bir değerlendirmesini yapan çalışma, belirlenen amaç ve hipotez doğrultusunda sınırlandırılarak yazılmıştır. Bu noktada tezin **Birinci bölümünde**, etnik kimlik kavramı ve tarihsel süreci genel hatlarıyla açıklandıktan sonra, çokkültürlülük kavramı bağlamında etnik kimliğe yönelik yeni yaklaşımlar belirlenmiştir. Ardından hipotezin sınırlılığını da oluşturan Türkiye'deki etnik kimlik gerçeği, belirlenen etnik kimlikler üzerinden detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

İkinci bölümde, saha araştırması ve aynı zamanda kültürel antropolojinin bir dalı olan etnografyanın ne olduğu açıklandıktan sonra, etnografya ve etnoloji arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Daha sonra ise, etnografik belgesel filmin ne olduğu ve özellikleri hem dünya hem de Türkiye'den örneklerle incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, birinci ve ikinci bölümlerde belirtilen kuramsal açıklamalar doğrultusunda yöntem modeli belirlenmiştir. Son olarak Bulgular ve Yorum kısmında, etnik temelli altı belgesel film üzerinden Karl G. Heider'in etnografik filmin özelliklerini ortaya koyduğu şemasından yararlanılarak belgeseller içerisindeki etnografik verilere bakılmıştır.

Ulaşılan bulgulardan bir sonuca varıldığında, ortaya atılan hipotez ve araştırma sorularını destekleyen varsayımlara ulaşılmıştır. İncelenen altı belgesel etnografik unsurlar taşımakta olup, bazı belgeseller etnik kimliği tarihsel bütünlüğüyle taşıyan etnografik temelli filmlerdir. Altı film de, etnografya ve etnografik belgesel filmin ortak bir özelliği olan katılımcı gözlem anlayışına dayanmaktadır.

Bu çalışma, genel olarak günümüz araştırmalarında ilgi odağını sürdüren, etnografik belgesel sinema alanına etnik kimlik ilişkisini de dâhil ederek, literatüre özgül bir boyut katmıştır. Özel olarak ise, son on yıldır bu konuyla ilgili yapılmayan çalışma sahasına güncel anlamda bir yenilik getirmektedir. Tez çalışması içerisinde, incelenen filmlerin yönetmenleriyle ilgili görüşmeler her ne kadar yapılamamış olsa da, bu konuyla ilgili daha sonradan çalışma yapacak araştırmacılar için, görüşmelerin yapılması tavsiye edilmektedir. Kültürün bir anlamda görsel olarak aktarımını sağlayan etnografik belgesel sinema, özgün kültürler yaşadıkça onu merak eden belgeselciler ve araştırmacılar eliyle yaşatılmaya devam edecektir. Bu konuyla ilgili

hem dünyada hem de Türkiye  zeline çalışma yapacaklara ise, bu tez çalışması ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA**Kitap**

- ALTUNTEK, N. Serpil, **Yerlinin Bakışı: Etnografya: Kuram ve Yöntem**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2009.
- AKSAMAZ, Ali İhsan, **Dil- Tarih- Kültür- Gelenekleriyle Lazlar**, Belge Yayınları, (2. baskı), İstanbul, 2014.
- ADALI, Bilgin, **Belgesel Sinema: Belgesel Sinemanın Doğuşu İngiliz Belgesel Okulu ve Türk Belgesel Sineması**, Hil Yayınları, İstanbul, 1986.
- AKBULUT, Durmuş, **Sinemanın İlkleri: Belgesel ve Deneysel Sinema**, Etik Yayınevi, İstanbul, 2012.
- ADANIR, Oğuz, **Belgesel Sinema**, Kayhan Matbaacılık, İstanbul, 2002.
- AYÇA Engin, **Belgesel Sinema**, BSB Yayınları, İstanbul, 2008.
- ALTINÖZ, İsmail, **Osmanlı Toplumunda Çingener**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- BEG, Muhammed Emin Zeki, **Kürtler ve Kürdistan Tarihi: Tarihin Eski Devirlerinden Günümüze**, Nubihar Yayınları, (9. baskı), İstanbul, 2015.
- BİRDOĞAN, Nejat, **Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü**, (8. baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.
- BİLGE, Yakup, **Geçmişten Günümüze Süryaniler**, Zvi-Geyik Yayınları, İstanbul, 2001.
- BİLGİN, Nuri, **Kolektif Kimlik**, Sistem Yayıncılık, (2. baskı), İstanbul, 1999.
- BÜLBÜL, Mustafa, **Türkiye'nin Süryanileri: Örf, Din, Eğitim, Ekonomi, Psiko-Sosyal Açından Anketli Tahlil**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÇINAR, Aliye, **Çokkültürlülük Efsanesi**, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2016.
- ÇUREY, Ali, **Sürgün Halk**, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2013.
- ERDOĞDU, Seyhan, **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- EMİRLİOĞLU, Kudret-AYDIN, Suavi, **Antropoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.
- GERAY, Haluk, **İletişim Alanından Örneklerle Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2017.
- GÜNGÖREN, Ahmet, **Sineantropos: Marjinal Antropoloji Yazıları**, Yol Yayınları, İstanbul, 2004.

- HEİDER, Karl G. **Ethnographic Film**, The United States of America, University of Texas Press, (7. baskı), Texas 1994.
- İPEK, Özgür, **Tanıklar Sineması: Belgesel Sinema Üzerine**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2014.
- KARATAŞ, Kenan, **Anadolu'nun Kadim Halkı Zazalar (Deylemliler) ve Zazaca**, Fam Yayınları, İstanbul, 2016.
- KUTAY, Uğur, **Gerçeklik Krizi ve Belgesel Sinema**, Es yayınları, İstanbul, 2016.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs-GEDİK, Hande Birkalan, **Gelenekten Geleceğe Antropoloji**, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2005.
- MUTLU, Erol, **İletişim Sözlüğü**, Sofos Yayınları, (6. baskı), Ankara, 2012.
- ONARAN, Alim Şerif, **Türk Sineması**, I. Cilt. Kitle Yayınları, (2. baskı), Ankara, 1999.
- ORAN, Baskın, **Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mezuat, İçtihat, Uygulama**, İletişim Yayınları, (7. baskı), İstanbul, 2015.
- ÖNGÖREN, Simten Gündeş, **Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi: Türkiye'ye Yansıması**, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 1998.
- ÖNDER, Ali Tayyar, **Türkiye'nin Etnik Yapısı: Halkımızın Kökeni ve Gerçekler**, (56 baskı), Kripto Yayınları, Ankara, 2015, s. 95.
- ÖZLEM, Doğan, **Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi**, Notos Kitap Yayınevi, (6. baskı), İstanbul, 2012.
- ÖZTEMİZ, Mutay, **Süryaniler**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- ÖZYURT, Cevat, **Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**, Açılım Kitap, İstanbul, 2005.
- PEMBECİOĞLU, Nilüfer, **Belgesel Sinema Üzerine Yazılar: Biçim Olarak Belgesel**, Nobel Yayınları, (2. baskı), Ankara, 2018.
- SARAN, Nephane, **Antropoloji**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2016.
- SOMERSAN, Semra, **Sosyal Bilimlerde Etniste ve Irk**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- SOYBAŞLI, Nermin, **Sanat Sahada: Görsel Kültür Çalışmalarında Etnografik Bilgi**, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- SUBAŞI, Necdet, **Alevi Modernleşmesi Sırrı Faş Eylemek**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- SEVER, Erol, **Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni**, Berfin Yayınları, İstanbul, 2000.

SUSAM, Asuman, **Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema: 2000 Sonrası Türkiye Belgesellerinde Gerçek-Temsil İlişkileri**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

TEZCAN, Mahmut, **Kültürel Antropoloji: Giriş**, Maya Akademi, (3. baskı), Ankara 2008.

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.

YALKUT, Sabiha Banu, **Melek Tavusun Halkı: Yezidiler**, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

Çeviri Kitap

ASSMAN, Jan, **Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik** (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları, (2. Baskı) İstanbul, 2015.

ANDERSON, Benedict, **Hayali Cemaatler** (Çev. İskender Savaşır), Metis Yayınları, (9. Baskı) İstanbul, Mart 2017.

ANDREWS, Peter Alford, **Türkiye’de Etnik Gruplar** (Çev. Mustafa Küpüşoğlu), Ant Tüm Zamanlar Yayınları, İstanbul, 1992.

BOURSE, Michel, **Melezliğe Övgü** (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009.

DOYTCHEVA, Milena, **Çokkültürlülük** (Çev. Tuba Akıncılar Onmuş), İletişim Yayınları, (3. Baskı) İstanbul, 2013.

EDGAR, Ed. A-SEDGWICK, Peter, **Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar** (Çev. Mesut Kardeşhan), Pınar Yayınları, İstanbul, 2007.

EMERSON, Robert M., vd., **Alan Çalışması: Etnografik Alan Notları Yazımı** (Çev. Erkan Koca), Atıf Yayınları, (2. Baskı) Ankara, 2015.

GRASSİ, Fabio L., **Yeni Bir Vatan: Çerkeslerin Osmanlı İmparatorluğuna Zorunlu Göçü (1864)** (Çev. Birgül Göker Perdisa), Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2017.

HAVILAND, A. William, **Kültürel Antropoloji** (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008.

HABERMAS, Jürgen, **“Öteki Olmak, Öteki”yle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları**, (Çev. İlknur Aka), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

JENKINS, Richard, **Bir Kavramın Anatomisi Sosyal Kimlik** (Çev. Gül Bostancı), Everest Yayınları Gündem Dizisi, İstanbul, 2016.

KOTTAK, Conrad Phillip, **Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış** (Çev. Serpil N. Altuntek, Balkı Aydın Şafak, vd.), Ütopya Yayınevi, Ankara, 2008.

KURDO, J., **Kürt Kültürünün Kaynakları ve Uygarlıklar Beşiği Kürdistan** (Çev. Huri Tuşik Özkurt), Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1993.

KYMLÍCKA, Will, **Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi** (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, (2. Baskı) İstanbul, 2015.

MONAGHAN, John-JUST, Peter, **Sosyal ve Kültürel Antropoloji** (Çev. Hakan Gür), Dost Yayınları, (2. Baskı) Ankara, 2013.

NICHOLS, Bill, **Belgesel Sinemaya Giriş** (Çev. Duygu Eruçman), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.

ROTHA, Paul, **Belgesel Sinema** (Çev. İbrahim Şener), İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2000.

PAREKH, Bihikhu, **Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori** (Çev. Bilgi Tanrıseven), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2000.

SAUNDERS, Dave, **Belgesel (Sinemaya Giriş)** (Çev. Ali Nejat Kanıyaş), Kolektif Kitap, İstanbul, 2015.

TOMLINSON, John, **Küreselleşme ve Kültür** (Çev. Arzu Eker), Ayrıntı Yayınları, (2. Baskı) İstanbul, 2013.

VANİLİŞİ, Muhammed-TANDİLAVA, Ali, **Lazların Tarihi** (Çev. Hayri Hayırlıoğlu), Etik Yayınları, Ankara, 2005.

Hazırlanan Kitap

KALAFAT, Yaşar, vd., **Anadolu Türk Etnolojisinde Hemşinliler, Horumlular, Gregoryenler, Lazlar**, (Hazırlayan: Yaşar Kalafat), Berikan Yayınevi, Ankara, 2017.

RUBY, Jay, **Görüntünün Darbesi Manifestolar**, (Hazırlayan: Uğur Kutay), Es Yayınları, İstanbul, 2005.

TAYLOR, Charles, vd., **Çokkültürcülük Tanınma Politikası**, (Hazırlayan: Amy Gutmann), (3. Baskı), YKY Yayınları, İstanbul, 2010.

YÖRÜKHAN, Yusuf Ziya, **Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar**, (Hazırlayan: Turhan Yörükhan), (4. Baskı), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2015.

Makale

AKSAMAZ, Ali İhsan, "Lazlar", **Birikim Dergisi**, Sayı 71-72, İstanbul Mart/Nisan 1995, s. 2.

- BAŞKAN, Argun, “Kafkasya’da Bütünleşme ve Dağılma Döngüleri içinde Gürcüler, Zanlar (Megreller ve Lazlar) ve Svanlar”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı 30, Ankara Yaz 2011, s. 16-41.
- BOLAT, Gökhan, “Kavram Tartışmaları Etrafında 21 Mayıs 1864 Çerkes Sürgünü”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 6, Yalova Nisan-Ekim 2013, s. 121-142
- COLIER, John, Jr, “Visual Anthropology and The Future of Ethnographic Film”, **Antropological Filmmaking, Antropological Perspectives on the Production of Film and Video for General Public Audiences, The United States of America, Harwood Academic Publishers, Harwood, 1998, s. 85-86.**
- ÇELİK, Hasan-KIRTEKE, Sedat, “Alevi/Kızılbaşlık’ta Ocak Kültü”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı 81, Ankara Bahar 2017, s.115-132.
- ÇIBLAK, Nilgün, “Tahtacılar da Ateş ve Ocak Kültü”, **2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı**, (Hazırlayan: Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül), Ankara, 2007, s. 671-686.
- DURDU, Zafer, “Küresel Siyaset ve Çokkültürcülük”, **YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.3, Sayı 1, No.1, İstanbul 2010, s. 27-50.
- GÜL, Muhittin, “Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri”, **SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sakarya, 2009, s. 75-108.
- KESKİN, Mesut, “Zaza Dili”, **Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi**, Bingöl, Yıl.1, Cilt. 1, Sayı 1, Ocak 2015, s. 94-114.
- NİŞANCI, Şükrü-IŞIK, Cemal, “Etniste Kavramının İdeolojik Serüveni”, **KAÜ İİBF Dergisi**, , Cilt. 6, Sayı 9, Kars 2015, s. 195-224.
- ORAN, Baskın, “Lozan’ın ‘Azınlıkların Korunması’ Bölümünü Yeniden Okurken”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 3, Cilt. 49, Ankara 1994, s. 284-301
- SELÇUK, Ali, “Tahtacılar’da Orta Asya Şamanlığının İzleri”, **Türk(iye) Kültürleri**, Van 2004, s.11-13.
- ŞİMŞEK, Ufuk-ILGAZ, Selçuk, “Küreselleşme ve Ulusal Kimlik”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. 9, Sayı 1, Erzurum 2007, s. 190-199.
- ŞAN, Mustafa Kemal, “Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme”, **Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, Cit. 3, Sayı 1-2, İstanbul 2005, s. 67-114.

- TELİMEN, Muzaffer, “Anadolu’nun Damgalanmış Halkı: Yezidiler”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt. 1, Sayı 1, Batman 2012, s. 964.
- ÜNALDI, Halime, “Türkiye’de Yalayan Kültürel Bir Farklılık: Çingenerler”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt. 1, Sayı 1, Batman 2012, s. 615-626.
- VAROL, Murat, “Etnik Yaklaşımlar Bağlamında Zaza Kimliği”, **Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı’dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu 6-8 Eylül 2012, Bingöl Üniversitesi Yayınları**, 2013, s. 451-475.
- YILDIRIM, Rıza, “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi**, Sayı 62, Ankara 2012, s. 135-162.
- ZİZEK, Slavoj, “Çokkültürcülük ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı”, **Defter Dergisi**, Sayı 44, Yaz, 2001, s. 164-165
- Yüksek Lisans ya da Dotora Tezleri**
- Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**
- ALAN, Gülseli Aygül, “Sinema ve Antropoloji Etnografik Veri İçeren Belgeseller Örnek Üç Belgesel Film İncelemesi”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.**
- ASLAN, Tuba, “Hemşinliler’de Sosyal Yapı ve Kültürel Kimlik”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.**
- AKILLI, Serkan, “Etniste Olgusunun Kavramsal Sınırları ve Modernite Açısından Değerlendirilmesi”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2003.**
- ERDAL, Pelin, “Türk Sinemasında Etnik Kimlikler 1990’lı Yıllardan Günümüze Türk Sinemasında Etnik Kimlikler”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.**
- IŞIK, Zehra, “Yezidilik Teolojisi”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.**
- İNCE, Bilgen, “Belgesel Sinemada Etnografik Yaklaşımlar”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.**
- KAHRAMANCA, Hülya, “Sakarya’da Yaşayan Gürcülerle Evlenme Geleneği”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2015.**

- KARASU, Özlem, “Kültürün Aktarılmasında Etnografik Belgesel”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2009.
- MARAL, Taylan, “Türkiye’de Kürt Kimliğinin Kültürel Bağlamda İncelenmesi ve Siyasallaşma Süreci”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2014.
- MUTLU, Kerim, “Sinop’ta Sosyo-kültürel ve Dini Hayat (Gürcüler Örneği)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Sivas, 2007.
- SAL, Aysin, “Türkiye’de Yaşayan Çingenerin Sanatsal Olarak Ele Alınışı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Edirne, 2009.
- YÜRÜKTÜMEN, Mustafa Emre, “Türk Sinemasında Çingenerin Temsili”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2010.
- YAKUP, Bilge, “Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 1990.
- YURDAER, Abca, “Yezidilik ve Osmanlı Yönetiminde Yezidiler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir, 2006.

Yayımlanmamış Doktora Tezi

- TAMAY, Sedat, “Tahtacı Semahları ve Mengi: İnceleme ve Metinler”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2009.

Sanatta Yeterlilik Tezi

- ÖZGEN, Hüseyin Kurtuluş, “HD Video Teknolojisinin Türk Belgesel Sinemasına Etkisi: (Dijital) Sinematografinin Keşfi”, Sanatta Yeterlilik Tezi, **Gazi Üniversitesi Yeni Medya Ana Sanat Dalı**, Ankara, 2017.

İnternet Kaynakları

- Bozkurt, G. (1992) Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar, A.Ü. Hukuk Fakültesi Geleneksel Açılış Dersi Sunumu, s. 50. 15 Nisan 2018’de alınmıştır.

- Keyman, E. F. (2007). Türkiye’de Kimlik Sorunları ve Demokratikleşme, Osmanlı Bankası Arşiv Araştırma Merkezi, İstanbul, http://www.obarsiv.com/voyvoda_0607.html, s. 3. 16 Haziran 2018’de alınmıştır.
- Marks, D. (June, 1995) Etnography and Etnographic Film: From Flaherty to Asch and after, Blackwell Publishing on behalf of the American Antropological Association Stable, <http://www.jstor.org/stable/681966>, pp.339-347, Vol.97. No.2. s. 339. 10 Ocak 2019’da alınmıştır.
- Nurcan, K. Türkiye’nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar ve Ayrımcılık: Kavramsal Çerçeve ve Temel Sorunlar, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi (seçbir), İstanbul, www.secbir.org. s. 3. 8 Mart 2018’de alınmıştır.

EKLER

Ek-1: Ölüm Nefesleri okunurken

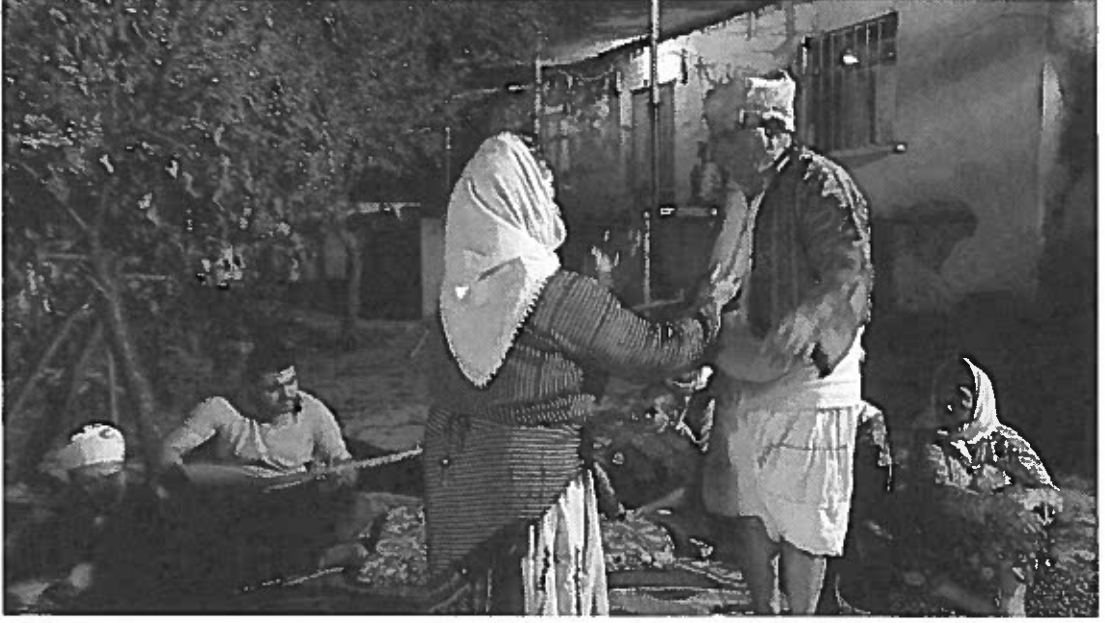
Ek-2: Mum Yakma ritüeli uygulanırken

Ek-3: Kazayağı Figürü

Ek-4: Sarıkız'a ıkarken

Ek-5: Tahtacı Semahı

Ek-6: Çerkes sülalelerini tanımlayan tamgalar

Ek-7: Şıpsi

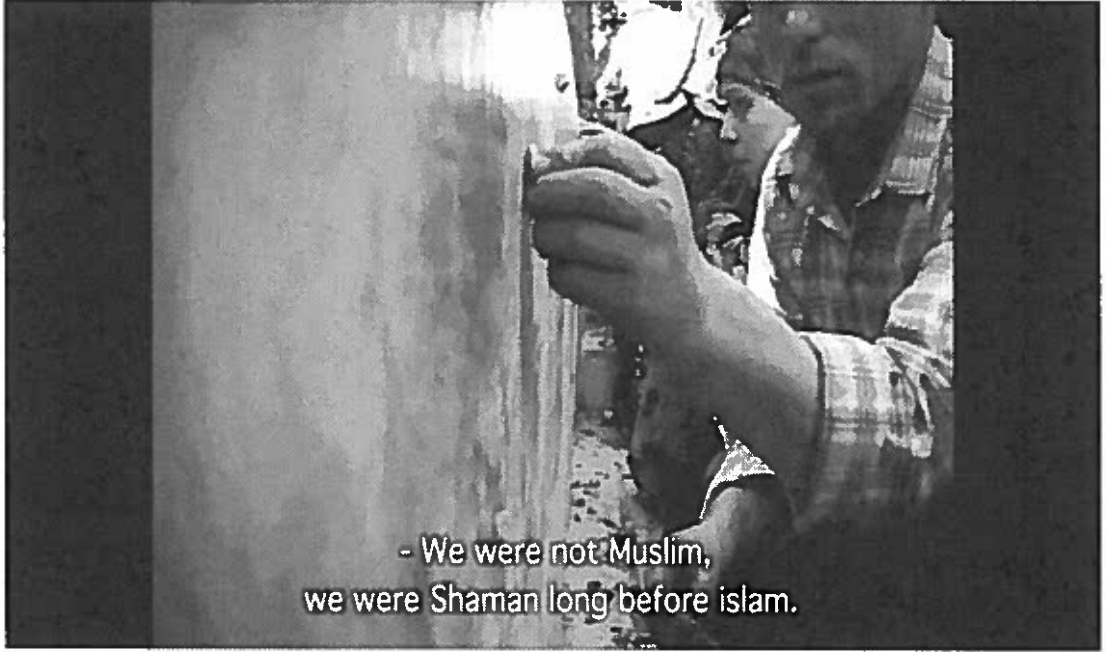
Ek-8: Çerkes Düğünü'nden bir oyun

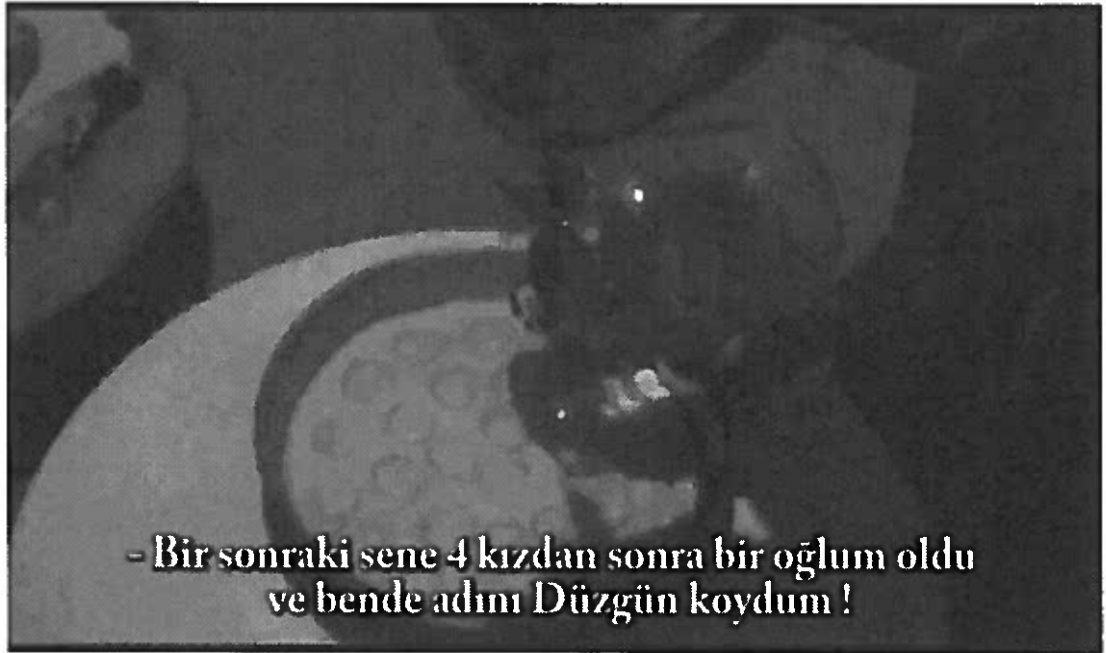
Ek-9: Çingene düğünü

Ek-10: Alevi-Bektaşî Çingeneler

Ek-11: Çingeneler, ibadet ederken

Ek-12: Lokma

Ek-13: Güneşe karşı dua eden bir adam

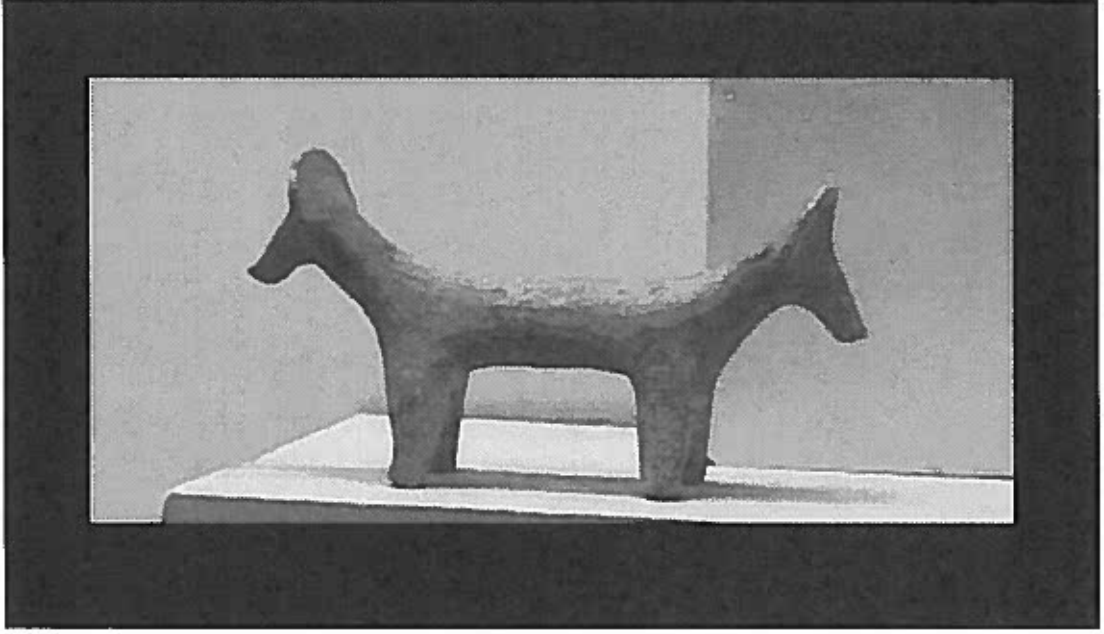
Ek-14: Düzgün Dağında mum yakılıp, dua edilirken

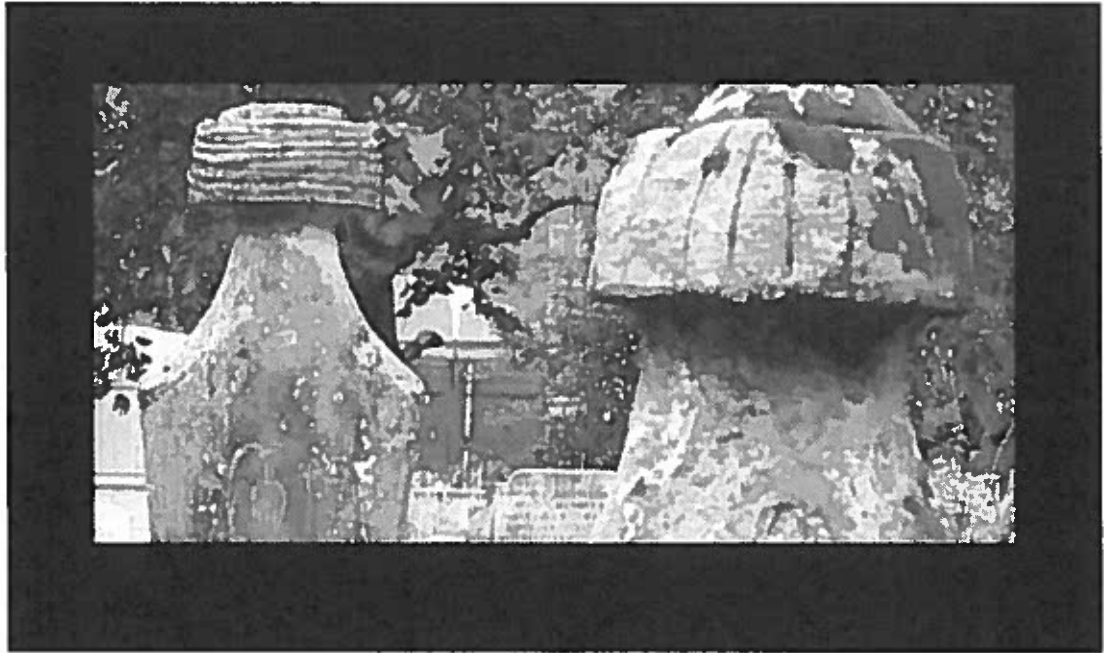
Ek-15: Zakir, duaz-i imam okurken

Ek-16: Düzgün Baba'nın mezarı tavaf edilirken

Ek-17: Koçboynuzu

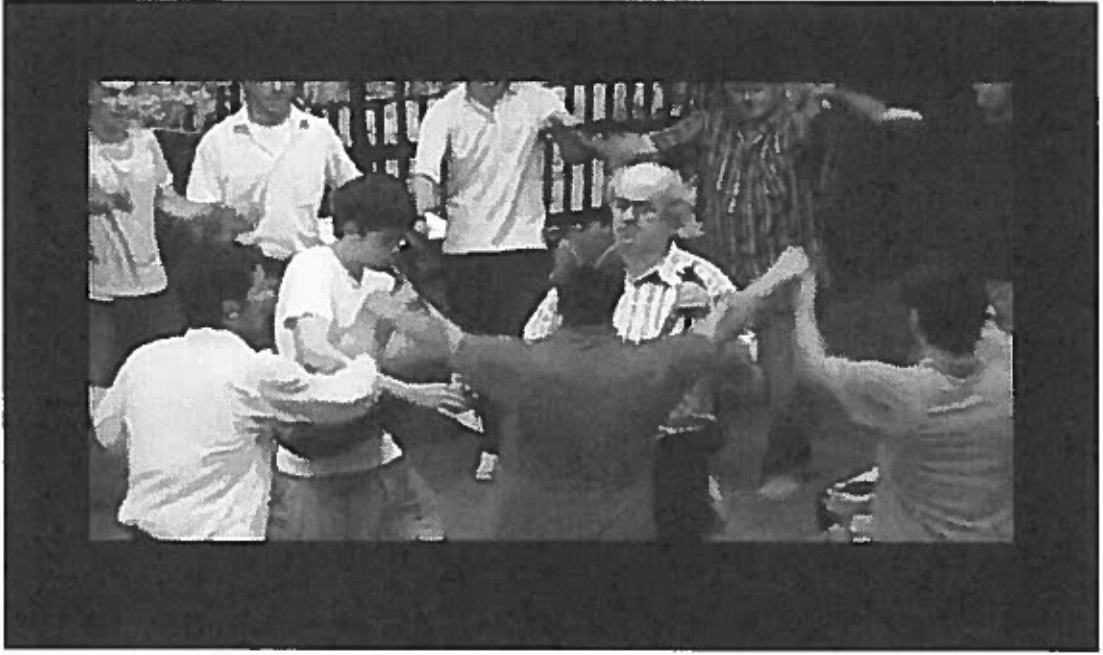
Ek-18: Laz mezarı

Ek-19: İmece sırasında atma türküler okunurken

Ek-20: Damat Bağlama

Ek-21: Horon

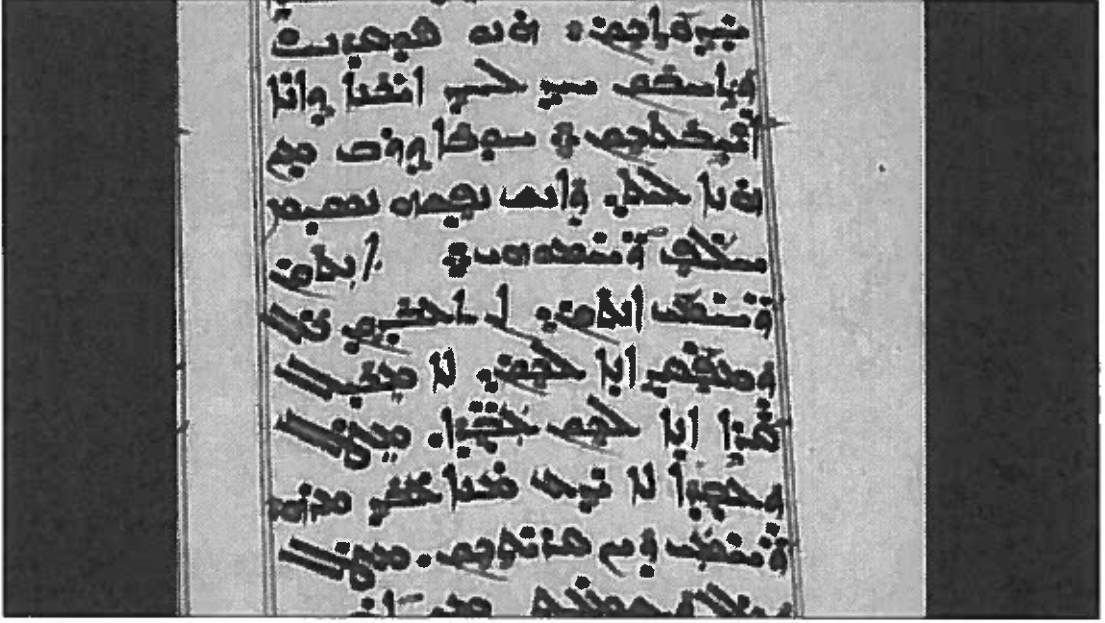
Ek-22: anda

Ek-23: Mor Mihail Kilisesi

Ek-24: Süryaniler, kilisede dua ederken

Ek-25: Süryanice bir metin

Ek-26: Telkari

Ek-27: Bez boyama

Ek-28: Taş evler

Ek-29: Ayin Sirasında

ÖZGEÇMİŞ

Mert KAPLAN, 21.06. 1990 tarihinde İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bartın ve Samsun'da tamamladı. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema bölümünü 2014 yılında bitirdi. Birçok yerel ve ulusal gazete, dergi, internet sitesi ve televizyonda muhabir ve editör olarak çalıştı. Kalender adlı belgesel filmi ulusal ve uluslararası birçok film festivaline katıldı, ödül kazandı. Öteki Sinema sitesinde film eleştirmenliği de yapan yazarın, "Üçüncü Sinemada Devrimci Kimliğin Sunumu: Türk Sineması'ndan Örnekler" başlığıyla İstanbul Sosyal Bilimler Dergisinde bir makalesi bulunmaktadır. Medya çalışmalarını sürdüren yazar, iyi derece İngilizce bilmektedir.